

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Lucie Kremlová

**Subjektivní pohled mládeže na kvalitu života ve
výchovném ústavu**

Olomouc 2024

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Petrová, Ph.D.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem Subjektivní pohled mládeže na kvalitu života ve výchovném ústavu vypracovala samostatně s použitím pouze uvedené odborné literatury a odborných zdrojů.

V Olomouci dne

.....

Lucie Kremlová

PODĚKOVÁNÍ

Chci poděkovat především vedoucí mé diplomové práce, paní PhDr. Jitce Petrové, Ph.D. za odborné vedení, ochotný přístup a cenné rady při psaní diplomové práce. Mé poděkování patří také pedagogickým pracovníkům Výchovného ústavu Střílky za umožnění absolvování odborné praxe a pomoc při realizaci empirické části, a také všem respondentům účastněným na rozhovoru. V neposlední řadě děkuji své rodině a nejbližším za podporu při studiu.

Obsah

Úvod	8
1 Kvalita života	9
1.1 Vymezení pojmu kvalita života	10
1.2 Zdraví a životní styl dětí a dospívajících	12
1.3 Indikátory kvality života	13
2 Role rodiny v duševním vývoji dítěte	16
2.1 Rodina a její výchovné působení	17
2.1.1 Základní potřeby pro zdravý duševní vývoj dítěte	20
2.1.2 Typy rodin z hlediska struktury členů a vnitřní vazby	21
2.1.3 Funkce rodiny	22
2.1.4 Druhy rodin z hlediska jejich funkčnosti	23
2.1.5 Poruchy rodiny	26
2.2 Duševní vývoj dítěte	27
3 Poruchy socializace u dospívajících	31
3.1 Charakteristika rizikového chování	32
3.2 Problémy v chování versus poruchy chování	35
3.3 Kriminalita a delikvence nezletilých	38
4 Ústavní a ochranná výchova	40
4.1 Legislativní vymezení ústavní a ochranné výchovy	40
4.2 Umístění dítěte do výchovného ústavu	41
4.3 Práce s dětmi s poruchami chování ve výchovném ústavu	43
4.4 Úskalí výchovných ústavů	46
4.5 Příprava na odchod z výchovného ústavu	49
5 Zhodnocení aktuálního stavu řešené problematiky	51
6 Realizace výzkumu	57
6.1 Cíle výzkumu	57
6.2 Charakteristika výzkumného souboru	57
6.3 Metody sběru dat	58
6.4 Výzkumné otázky	60
6.5 Případové studie	61
6.5.1 Případová studie č. 1	61

6.5.2 Případová studie č. 2	64
6.5.3 Případová studie č. 3	68
6.5.4 Případová studie č. 4	71
6.5.5 Případová studie č. 5	75
6.5.6 Případová studie č. 6	79
6.6 Výsledky výzkumu	83
7 Diskuse	89
Závěr	94
Literatura a zdroje	95

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Lucie Kremlová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	PhDr. Jitka Petrová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Subjektivní pohled mládeže na kvalitu života ve výchovném ústavu
Název v angličtině:	The subjective view of youth on the quality of life in an educational institution
Zvolený typ práce:	Diplomová
Anotace práce:	<p>Diplomová práce s názvem Subjektivní pohled mládeže na kvalitu života ve výchovném ústavu se zabývá subjektivní spokojeností se způsobem svého života ve výchovném ústavu z pohledu mládeže, průběhem adaptace do tohoto typu zařízení a metodami práce, jak lze u dětí zmírnit či zcela odstranit nevhodné formy chování, osvojit si správné vzorce chování a vytvořit si novou hodnotovou orientaci. Práce je rozdělená na dvě části, teoretickou a empirickou. Obsah teoretické části tvoří téma kvality života, role rodiny v duševním vývoji dítěte, rizikové chování mládeže a problémové chování versus poruchy chování u dětí. Čtvrtá kapitola obsahuje legislativní vymezení ústavní a ochranné výchovy a zaměřuje se konkrétně na problematiku výchovných ústavů. Výstup diplomové práce je vhodný například jako inspirace pro vznik dalších hloubkových výzkumů v oblasti kvality života dětí a dospívajících, obzvláště v prostředí ústavní výchovy či jiných druhů ústavní péče, s cílem zjistit jejich subjektivní spokojenost s vlastní životní situací.</p>
Klíčová slova:	kvalita života, mládež, výchovný ústav, rizikové chování, poruchy chování, poruchy rodiny, poruchy socializace, ústavní a ochranná výchova
Anotace v angličtině:	The diploma thesis entitled The subjective view of youth on the quality of life in an educational institution deals with subjective satisfaction with the way of life in an educational institution from the perspective of the youth, the course of adaptation to this type of institution and work methods, how inappropriate forms of behavior can be reduced or completely

	<p>eliminated in children, how to create the right patterns of behavior and a new value orientation. The work is divided into two parts, theoretical and empirical. The content of the theoretical part consists of the topic of quality of life, the role of the family in the mental development of the child, risky behavior of youth and problem behavior versus behavioral disorders in children. The fourth chapter contains the legislative definition of institutional and protective education and focuses specifically on the issue of educational institutions. The output of the thesis is suitable, for example, as an inspiration for the creation of further in-depth research in the area of the quality of life of children and adolescents, especially in the environment of institutional education or other types of institutional care, with the aim of determining their subjective satisfaction with their own life situation.</p>
<p>Klíčová slova v angličtině:</p>	<p>quality of life, youth, educational institution, risky behavior, behavioral disorders, family disorders, socialization disorders, institutional and protective education</p>
<p>Přílohy vázané v práci:</p>	
<p>Rozsah práce:</p>	<p>100 s.</p>
<p>Jazyk práce:</p>	<p>český</p>

Úvod

Kvalita života dětí a dospívajících je téma, které se do povědomí veřejnosti dostává zejména až v posledních letech. Posuzuje se například z hlediska úrovně naplňování základních potřeb dítěte, zajištění podmínek k harmonickému a všestrannému vývoji, zajištění výchovy a vzdělání, bezpečí a ochrany před sociálně patologickými jevy ve společnosti. Kvalita života dětí v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy je téma objevující se v poslední době v četných výzkumných kvalifikačních pracích. Zkoumá se zejména z toho důvodu, že se jedná o děti přicházející do těchto zařízení z nepodnětného rodinného prostředí, což mělo nebo může mít negativní vliv na jejich zdravý vývoj a kvalita jejich dosavadního života byla pravděpodobně velmi nízká. V těchto situacích je nutno zásahem příslušných orgánů dítěti podat pomocnou ruku a z neprospívajícího prostředí ho odebrat, aby mu byla dána šance na lepší péči a kvalitnější život.

Téma jsem si zvolila, protože problematika výchovných ústavů je ve společnosti vnímána stále spíše v negativním smyslu. Podstatou této diplomové práce je ukázat světlou stránku tohoto typu zařízení a výsledky náročné práce s dětmi s poruchami chování, která se často vyplácí. Ve většině případů je zde dítě umístěno v důsledku upírání práva na šťastné dětství, kdy rodiče neplní svou rodičovskou roli, o dítě nejeví zájem a zanedbávají jeho výchovu a péči. Z toho důvodu je dítě od počátku svého života ochuzováno o pozitivní prožitky svého dětství, a v důsledku takového strádání se u něj projevují výchovné problémy, které se při nedůsledném vedení a zanedbání řešení vyvinou v poruchu chování. Namísto odsuzování dítěte a odmítání ze strany společnosti je potřeba ho přemístit do prostředí, kde mu bude věnována nepřetržitá péče, zajištěna citlivá a řádná výchova, podpora a všestranná pomoc.

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, jak mládež vnímá kvalitu svého života při pobytu ve výchovném ústavu. Práce je rozdělena na dvě části; teoretickou a empirickou. Cílem teoretické části je vysvětlit pojmy kvalita života včetně jednotlivých indikátorů a kvalita života dětí a dospívajících, objasnit roli rodiny v psychickém vývoji dítěte, důležitost správného fungování rodiny a výchovného působení pro vývoj dítěte, vysvětlit pojmy rizikové chování mládeže, včetně rozdílu mezi problémovým chováním a poruchou chování, vysvětlit pojem ústavní a ochranná výchova a objasnit problematiku výchovných ústavů. Cílem empirické části je především zjistit, jaká je subjektivní spokojenost mládeže se způsobem svého života ve výchovném ústavu. Dílčí cíle empirické části jsou podrobně rozebrány v kapitole 6.1 na s. 56.

1 Kvalita života

Do povědomí veřejnosti se tento pojem dostal až koncem 20. století, kdy byl v šedesátých letech v Americe metaforicky použit jako označení pro sociálně politické cíle vlády. Na poli politiky se poté stal tento pojem velmi oblíbeným, tudíž se začal šířit po celém světě. S rozvojem humanitních oborů se však postupně přeformoval v pojem vědecký. Objevil se nejprve v sociologii, kde se začal spojovat s člověkem a způsobem jeho žití. Z toho důvodu se kvalita života dodnes dá vysvětlit ve dvou významech, v subjektivním a objektivním. Při subjektivním pojetí jde především o kvalitu cesty, cílů a prostředků v životě člověka, zatímco u objektivního pojetí jde o kvalitu podmínek pro život v dané společnosti. To také souvisí s tím, proč je pojem kvalita života v mnoha publikacích různě definován. Ve většině případech se autoři zaměřují na kvalitu života dospělého jedince z několika různých vědeckých oborů, jako je medicína, ekonomie, sociologie, psychologie, filozofie apod. Je zde tedy značná oborová různost pohledů na kvalitní život člověka. I nadále se však problematika kvality života dospělých zkoumá jak na úrovni subjektivní, tak objektivní. Jedná se například o zkoumání v oblastech zdraví, sociální úrovně bydlení, míry uspokojení svých psychických potřeb a finančních příjmů dospělých jedinců, zkrátka ve všech oblastech, které se týkají člověka a způsobu jeho žití. (Mareš a kol., 2006) Přestože z výše uvedených problémů neexistuje univerzální definice tohoto pojmu, v následující podkapitole si tento pojem ze subjektivního hlediska více přiblížíme.

Vedle dnes již zažitě problematiky kvality života dospělých, kvalita života dětí a dospívajících je přitom stále ještě novou, příliš nezmapovanou oblastí. Tato oblast je však pro obory jako psychologie, sociální práce, speciální a sociální pedagogika velmi podstatná. Úroveň kvality života dětí a dospívajících se posuzuje především z hlediska míry zajištění adekvátní výživy, péče o zdraví, svobody a ochrany před jejím omezováním, ochranou před násilím, z hlediska možností vzdělávání, zajištění rozvoje psychického a fyzického potenciálu a mimořádného talentu dětí. Vzhledem k tomu, že děti nejsou schopny si vhodné podmínky k životu zajistit sami, odpovědnost za kvalitu jejich života nesou rodiče. Ovšem ani později, tedy v období dospívání, jedinec není schopen plně rozpoznat a správně adresovat své potřeby, musí se tedy nadále spoléhat na dospělé osoby, které mají jednat v jejich nejlepším zájmu a na základě dětských práv a povinností. (Wallander, Koot, 2016) Úroveň kvality života, ve které děti a dospívající vyrůstají, s velkou pravděpodobností určuje, jakou životní cestou se v budoucnu vydají, kam bude tato cesta směřovat, a jaké vzory si do života ponesou.

1.1 Vymezení pojmu kvalita života

„Kvalita života je definována s ohledem na spokojenost daného člověka s dosahováním cílů určujících směřování jeho života... Cíle směřování života jsou hodnoceny podle hierarchie hodnot (duchovního hlediska).“ (Křivohlavý, 2001, s. 40)

Podle Křivohlavého (2004) tento pojem znamená žádoucí stav toho, čeho chceme v životě dosáhnout prostřednictvím stanovených cílů. Pokud ale mluvíme o kvalitě života dětí, musíme tento pojem chápat v rozsahu toho, co pro nás znamená „člověk“, život jedince a individua. Emmanuel Kant zastával názor, že pro člověka je velmi specifická jeho duchovní sféra. Právě z duševního světa člověka vychází konkrétní principy, kterými se člověk řídí a na jejich základě jedná určitým způsobem. Tyto principy jsou zásadní v tom, že jsou buď dobré, anebo špatné, a tím nás vedou určitým životním směrem. U člověka také odlišoval vnímání od myšlení. Tvrdil, že rozum překračuje smysly, tedy že myšlení je dominantnější než vnímání. Rozumové řídicí momenty Kant dále rozlišoval na maxima a kategorický imperativ, kdy maxima mají představovat naše vymezené hranice, které jsme naučení nepřekračovat. Jedná se o naše zásady a postoje, která si buď uvědomujeme, nebo jsou hluboce potlačena v našem vědomí. Pokud tedy jednáme ve shodě s maximy, náš život je dobrý a kvalitní. Maxima, které si člověk během života sám vytváří, jsou však podřadné kategorickému imperativu, kdy tento pojem označuje svobodnou vůli člověka rozhodnout se jednat, na základě naší morální motivace. Pokud tedy jednáme podle našeho morálního přesvědčení, tudíž podle kategorického imperativu, cítíme se v životě dobře a považujeme ho za kvalitní.

Kvalita života tedy úzce souvisí s nastavenými cíli člověka, které jsou v souladu s jeho duševním životem, přičemž ke schopnosti nastavit si správné životní cíle má vést především výchova v rodině. Nelze totiž předpokládat, že život, který člověk žije bez konkrétního cíle a snahy tohoto cíle dosáhnout, bude plně kvalitní, protože nebude dynamický a naplňující. Bez jasného cíle neexistuje myšlení, snění, ani motivace posouvat se dál. Touto problematikou se také zabývá individuální psychologie, která tvrdí, že pokud známe určitý cíl člověka, a jsme schopni se alespoň trochu vyznat v dnešním světě, dokážeme rozpoznat, jaký směr si jedinec v životě vybral, a zda se jedná o cestu správnou či nikoli. Je však zřejmé, že stejně, jak rychle a dynamicky se mění vnější svět kolem nás, tak ani cíle člověka nemusí být vždy pevné a stálé, ale bývají individuálně proměnlivé. Z toho důvodu se děje také to, že jedinec s nastaveným pozitivním cílem míří správnou životní cestou, ale v důsledku vlivu okolního světa, a případně rozporu se svým vnitřním duševním životem, z cesty sejde a vytvoří si nový cíl, který však už

nemusí být společnosti komfortní, a dokonce i samotného jedince ohrožuje. Na druhou stranu se však děje i to, že člověk, který správné životní cíle nastaveny odjakživa neměl a žil se špatně naučenými vzory, dokáže za pomoci vnějšího okolí tyto negativní vzory přeformovat, a je schopen si vytvořit nový cíl adekvátní ke zkvalitnění svého života. (Adler, 2018)

Cíle, které si lidé v životě kladou, a svou snahou a pevnou vůlí se jich snaží dosáhnout, jsou charakteristické tím, že jsou flexibilní, tedy mění se závisle na fázi životního období, ve které se jedinec aktuálně nachází. Jsou osobní a úzce spjaté s našimi sny a představami o ideálním světě, a proto jsou individuálně odlišné. Podněcují v člověku aktivitu a ovlivňují jeho jednání, způsob myšlení a emoce. Více než realitu představují spíš naše možnosti. Není tedy vždy primárně důležité daných cílů dosáhnout, ale je třeba vynakládat v životě úsilí své cíle plnit, abychom neztráceli na smysluplnosti našeho života a naší existence. (Křivohlavý, 2006)

„Kvalita života vyjadřuje subjektivní ohodnocení, které se odehrává v určitém kulturním, sociálním a enviromentálním kontextu... kvalita života není totožná s termíny „stav zdraví“, „životní spokojenost“, „psychický stav“ nebo „pohoda“. Jde spíše o multidimenzionální pojem.“ (Mareš a kol., 2006, s. 25)

Vaňurová a Mühlpachr (2005) uvádí, že v psychologickém přístupu ke kvalitě života se často objevuje také anglický termín „well-being“, který lze volně přeložit jako dobré žití. Zahrnuje úroveň osobní spokojenosti a pohody. Jedinec, který žije v souladu se svým očekáváním a subjektivně kladně hodnocenou životní realitou, považuje svůj život za kvalitní, protože se cítí dobře, a jsou naplňovány jeho základní lidské potřeby. Mezi tyto potřeby ke spokojenému životu řadíme uspokojení v oblastech existence, sounáležitosti a adaptability. V rámci existence jde například o přijetí toho, jak vypadáme, jaký dodržujeme životní styl, zda máme přístup ke zdravotní a sociální péči, jsme samostatní a nezávislí, máme jasnou představu o naší budoucnosti, věříme v ni a ve smysl našeho života. V oblasti sounáležitosti jde hlavně o to, zda se cítíme být součástí společnosti, máme citovou podporu od blízkých osob nebo uznání respektovaných autorit při plnění našich cílů. Velmi zásadní je pro osobní spokojenost také to, zda máme dobré přátele, nezažíváme příliš často pocity osamělosti, nenávisti či mezilidské konflikty apod. Při adaptabilitě má vliv na kvalitu života například naše uplatnění ve společnosti. Pro jedince je velmi podstatné, zda vykonává povolání, které ho baví a považuje ho za smysluplné, či zda má v oblasti zaměstnání na výběr a může se profesně rozvíjet. K adaptabilitě pak také patří možnosti trávení volného času, osobního rozvoje a seberealizace, schopnost řešení problémů a životních krizí a dostupné možnosti využití odborné pomoci.

1.2 Zdraví a životní styl dětí a dospívajících

Úroveň kvality života dětí a dospívajících závisí tedy na zabezpečení všech dobrých podmínek k životu ze strany rodičů, ale i společnosti. Neodmyslitelnou součástí těchto podmínek je především ochrana zdraví a dodržování zdravého životního stylu. Kvalita života člověka je totiž silně ovlivněná obdobím dětství a dospívání. V období dětství si jedinec tvoří jisté návyky ve způsobu života na základě sociálního učení a v prostředí své rodiny. Rodiče předávají dítěti různé hodnoty, mezi nimiž je i hodnota zdraví a jeho ochrany. Vedle toho musí být rodiče dítěti vzorem také v rámci dodržování správného životního stylu, aby se jedinec s těmito návyky ztotožnil, nesl si je s sebou po celý svůj dospělý život, a následně je předal vlastním dětem.

Machová, Kubátová a kol. (2015, s. 10) uvádí ve své publikaci obecně známou definici zdraví Světové zdravotnické organizace (dále jen WHO) z roku 1948, že: *„Zdraví je stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody, a nikoliv pouze nepřítomnost nemoci nebo vady.“* K této definici následně autorky ještě uvádí, že: *„Definice zdraví pro období dospívání zahrnuje ještě nepřítomnost rizikového chování a úspěšný přechod do dospělosti.“* Přičemž významným determinantem zdraví je právě zdravý životní styl. Pokud jedinec jeho pravidla dodržuje, předchází tak mnoha patologickým jevům, jako jsou úrazy, choroby, závislosti či psychická zátěž. Zdravý životní styl znamená zásadní prevenci před nežádoucím chováním dětí a dospívajících. Zahrnuje například pravidelnou a zdravou stravu, pevný denní režim, dostatek spánku, přirozeného pohybu a sportovních aktivit a prostoru pro regeneraci a odpočinek. V dnešní době je důležitější než kdy předtím, aby byly šířeny informace týkající se zdravého životního stylu, zejména mezi dětmi. Je to z toho důvodu, že životní styl současného člověka se velmi změnil vlivem technického pokroku, a převážná část lidí vede sedavý způsob života. Namísto přirozeného pohybu nadměrně využívají dopravních prostředků, místo chůze po schodech používají výtahy, v práci či ve škole tráví velkou část dne sezením u stolu. Velkým problémem u dětí a dospívajících je mimo to i trávení volného času u televize, počítače a telefonu, v důsledku čehož jsou veškerého pohybu prakticky zbaveni, a dochází tak i k omezování sociálního kontaktu. Přitom biologickou podstatou člověka je prvotně potřeba pohybu a potřeba mezilidských vztahů. Je proto nutno v dětech a dospívajících vzbuzovat uvědomění, že tento negativní dopad technického rozvoje si musí kompenzovat jiným přiměřeným pohybem a udržováním pozitivních vztahů s lidmi, například kolektivními sporty anebo zájmovými kroužky.

Zatímco v období dětství lze děti ještě významně výchovně ovlivňovat v oblasti dodržování pravidel zdravého životního stylu, v období dospívání je to značně těžší. Dospívající mají tzv. „svou hlavu“ a sami si vyhodnocují, co jim bude ku prospěchu a co ne. Při rozhodování se často řídí především aktuálním pocitem namísto rozumem, a proto případné řešení svých problémů nalézají v rizikovém životním stylu. Děje se to převážně z důvodu, že jim tento způsob řešení připadá snazší a rychlejší, a nemají dostatek sebevědomí, aby zvolili odpovědnější a náročnější cestu. Zde je proto velmi důležité, aby za dospívajícím vždy stála zralá dospělá osoba, která si rizikových faktorů v chování jedince včas všimne, a bude dostatečně motivovaná k tomu, aby mu vytyčila jasné hranice, ale zároveň nechala prostor pro jeho samostatné rozhodování, názory a tvorbu vlastní identity. Nevystupuje tedy autoritativně, nedává příkazy a zákazy, ale představuje pro jedince stabilní oporu, na kterou se může spolehnout. V každém případě je mnohem účinnější, když dospělá osoba mluví s dospívajícím otevřeně na partnerské rovnocenné úrovni, a snaží se odhalovat zejména příčiny, které jedince vedou k rizikovému stylu života. Není příliš efektivní demonstrovat před jedincem následky tohoto stylu života, ale často zvláštní je pro ně informace o tom, že zdravý životní styl člověka nijak neomezuje, naopak rizikové chování, jakožto drogy, alkohol a nechráněný pohlavní styk, již člověka vlastní svobody může zcela zbavit. (Machová, Kubátová a kol., 2015)

Zdravý životní styl podporuje zdraví nejenom z hlediska biologického, ale také z hlediska duševního. Způsob, jakým jedinec žije, ovlivňuje jeho psychický stav. Pokud má jedinec dostatečný mezilidský kontakt a je schopen otevřeně komunikovat o svých pocitech, usměrňuje tím své často složité emoce, dokáže se uvolnit a zvládat různé zátěže vzájemným sdílením. Na základě toho je pak schopen korigovat své prožívání a vytváří tak prostor pro pozitivní emoce. Pomůckou mu zde může být právě i pohybová sportovní aktivita, prostřednictvím které lze vyventilovat případnou napjatost, nervozitu či zlost. Dalšími často zmiňovanými metodami a technikami zvládnutí negativních prožitků, úzkostí, nebo za účelem snížení hladiny stresového hormonu, jsou práce s dechem, vycházející z principu meditace, anebo využití hudební terapie prostřednictvím soustředění se na rytmus. Souhra biologického i duševního zdraví představuje předpoklad vyrovnanosti a úspěšnosti v životě, což má blahodárný vliv na kvalitu života člověka. (Jochmannová, Kimplová a kol., 2021)

1.3 Indikátory kvality života

Subjektivní hodnocení vlastního způsobu života a well-being představují vnitřní aspekty kvality života. Pro život člověka jsou však zásadní i vnější aspekty, které kvalitu života

ovlivňují, jedná se tedy o objektivní dimenzi. Vnější aspekt tvoří výhradně prostředí, jeho charakter a příhodnost pro život. Představuje vhodné životní podmínky pro kvalitní úroveň života jedince, v rámci sociálního a materiálního zabezpečení a enviromentálních okolností. (Mareš a kol., 2006) Subjektivní a objektivní dimenze kvality života jsou v mnohých publikacích a výzkumných projektech často uváděny také jako indikátory. Každý indikátor čili ukazatel se zabývá odlišnou oblastí, přičemž se vzájemně doplňují a společně tvoří obsáhlý celek. Pro bližší představu častého rozdělení jednotlivých ukazatelů kvality života, které obsahuje subjektivní i objektivní hledisko, si můžeme uvést například Indikátorový rámec pro měření kvality života v České republice, který navrhl měřit kvalitu života obyvatelstva země v následujících 11 oblastech:

1. Příjem a bohatství
2. Zaměstnanost
3. Bydlení
4. Zdraví
5. Sladřování pracovního a soukromého života
6. Vzdělávání
7. Mezilidské vztahy
8. Občanská angažovanost a dobré vládnutí
9. Životní prostředí
10. Bezpečnost
11. Osobní pohoda

Tento indikátorový rámec byl vytvořen Úřadem vlády ČR, v rámci projektu Systém dlouhodobých priorit udržitelného rozvoje ve státní správě, jenž úzce souvisí se Strategickým rámcem Česká republika 2030. Pro správný a udržitelný chod státu je velmi důležité objektivní hledisko ekonomického růstu a hospodářského výkonu, což je stejně zásadní také pro obyvatelstvo země, především kvůli sociálnímu zabezpečení a zaměstnanosti. Obecně platí, že budou-li příznivé objektivní podmínky pro život v zemi, bude stoupat osobní spokojenost různých skupin obyvatel ČR, a jejich subjektivní hodnocení kvality života bude kladné. Ovšem aby stát dospěl k takové skutečnosti, je do budoucna potřeba učinit řadu opatření, aby se objektivní podmínky pro život v této zemi zlepšily. Na základě uskutečněného měření v rámci projektu a v mezinárodním srovnání totiž Česká republika v současnosti patří do evropského průměru. Například v oblasti příjmu a bohatství bylo zjištěno, že má výrazně nižší úroveň příjmů než v ostatních vyspělejších, ale i podobně vyspělých státech. To úzce souvisí se

zaměstnaností, kdy někteří lidé vykonávají i dvě povolání, a s úrovní bydlení, které je v důsledku nízkých příjmů a vysokých cen bytů a domů dnes lidem málo dostupné. Velký problém také představuje oblast sladování pracovního a osobního života, protože lidé týdně tráví v práci vysoký počet hodin, a jejich volný čas je tím výrazně omezen. Tyto skutečnosti se negativně odrážejí v aktuální subjektivní spokojenosti obyvatel, jejichž volný čas je významně zkrácen, a nezůstává příliš času a prostoru na seberealizaci, seberozvoj a odpočinek. V důsledku toho se i mezilidský kontakt omezuje v důsledku zaneprázdněnosti maximálně na přátele a příbuzné, kteří bydlí v nejbližší vzdálenosti. Je tedy na straně státu, aby Českou republiku v budoucnu povznesl v jednotlivých oblastech alespoň o jednu úroveň výš, aby osobní pohoda a spokojenost obyvatel naopak neklesala. (Maussen, 2018)

Vedle indikátorů kvality života pro Českou republiku zde volně uvedeme ještě jedno rozdělení ukazatelů kvality života člověka, kterou vytvořila WHO, bez ohledu na etnikum, věk či pohlaví. Soustřeďuje je celkem do 4 základních skupin, kterými jsou:

- a) Fyzické zdraví a úroveň samostatnosti – kam patří např. sebeobsluha, průceschopnost, každodenní režim, životní styl, formy odpočinku, čerpání energie...
- b) Psychické zdraví a duchovní stránka – sem patří rozvoj všech základních kategorií kognitivních procesů (učení, myšlení, paměť, tvořivost atd.), ale i spiritualita, sebepoznávání a sebehodnocení...
- c) Sociální vztahy – zde uvádí primárně rodinné a partnerské vztahy, ale i sociální kontakt s širší společností...
- d) Prostředí – do této oblasti spadá například svoboda a bezpečnost, finance, hygienické podmínky domácího a životního prostředí, dostupnost sociální a lékařské péče, možnosti vzdělávání... (Vaňurová a Mühlpachr, 2005)

2 Role rodiny v duševním vývoji dítěte

V kapitole 1.1 je uvedeno, že subjektivní vnímání spokojenosti se způsobem vlastního života se odvíjí od cílů, které si nastavujeme na základě našeho žebříčku hodnot. Hodnotová hierarchie, a s tím související životní směřování, záleží především na odkazu, který člověku předává rodina výchovou a prostředím, ve kterém jedinec vyrůstá. Prostředí a jeho podmínky pro život dítě silně ovlivňuje a formuje. Matějček (2018) uvádí, že rodina je primární socializační skupina osob, se kterou jedinec ve svém životě přichází do kontaktu. Rodina znamená domov. Je to přirozené prostředí pro dítě, v němž by se mělo cítit milováno a chráněno před různým nebezpečím okolního světa v podobě sociálně patologických jevů. Dítě by se mělo v tomto prostředí cítit dobře, mít zde své stabilní místo, kam se bude moci kdykoliv v budoucnu ve svém dospělém životě vrátit a bude vždy vřele vítáno. Uvnitř rodiny se děje socializace čili proces začleňování člověka do společnosti. Jedinec si osvojuje určité způsoby chování a jednání, pomocí napodobování svých nejbližších dospělých. Na základě těchto naučených vzorců chování a jednání se potom vytváří charakter jedince. Chování představuje prostředky, kterými se uplatňuje osobnost člověka a jeho charakterové vlastnosti, se kterými se člověk nerodí, ale získává je v průběhu celého života. Díky těmto projevům v chování jsme tedy schopni rozpoznat negativní a pozitivní vlastnosti charakteru, protože jejich prostřednictvím člověk vyjadřuje svůj celkový postoj k sobě, k blízkému okolí, společnosti a svým povinnostem. (Adler, 2018)

„Často jsme svědky skutečnosti, že tam, kde ve vývoji nebyl položen první základ volnému rozvoji v morálních kvalitách, schází později jistota v obyčejném rozhodování všedního dne...“ (Lukášová, 2010, s. 78) Z citace vyplývá, že pokud v útlém dětství nevychováme dítě v souladu s morálními hodnotami, a nedáváme si záležet na tom, aby si osvojilo kladné charakterové vlastnosti a budovalo sebedůvěru, nedokáže se v pozdějším věku orientovat v běžných denních situacích, natož si stanovit stabilní dlouhodobé životní cíle. Kohlberg hovoří o třech stádiích morálního usuzování, kterým dítě při svém duševním vývoji prochází. Spočívá v tom, že dítě postupuje od tzv. „konformní morálky“ až po altruismus. První úroveň se nazývá prekonvenční morálka, kdy jedinec žije s vědomím, že všichni ostatní lidé vnímají svět stejně jako on. Na této úrovni se dítě orientuje pouze na odměnu, anebo hrozící trest. Pro jedince je důležitý zejména výsledek ze svého chování, aneb co z něj vytěží. Druhá úroveň se nazývá konvenční morálka, ve které dítě vnímá svět stejně jako jeho nejbližší lidé, a považuje za správné to, co za správné považují právě oni. Učíme tedy děti chovat se tak, aby svými činy neškodili druhým lidem a orientovali se na platný řád a zákony v naší společnosti. V poslední

fázi postkonvenční morálky již dítě nezávisle na autoritách samo vyhodnocuje, co je správné a co je špatné, a to v souvislosti se svým morálním přesvědčením a individuálními zásadami a v souladu se společenskou smlouvou. (Lukášová, 2010)

2.1 Rodina a její výchovné působení

Úspěšné dosažení všech výše uvedených úrovní morálního vývoje dítěte spočívá ve výchovném vedení rodičů. Výchova v podstatě znamená, že rodiče zajistí svému dítěti kvalitní a podnětné místo pro život, stabilní dospělé pečující osoby, budou respektovat jeho individuální zvláštnosti a bezpodmínečně ho milovat. Rodiče do výchovy investují svůj čas a značné úsilí, aniž by přemýšleli o tom, zda se jejich vynaložené úsilí vyplatí. Zaměřují se primárně na to, aby dítěti vytvořili pevné a bezpečné zázemí, doprovázeli ho na jeho cestě životem, dokud nebude jakožto dospělý člověk plně schopen se o sebe postarat sám. V útlém dětství je pro život dítěte a jeho budoucí psychický vývoj nejdůležitější láska, podpora a péče. Při výchově je však podstatné, aby láska byla oboustranná. Pokud dítě od počátku citově strádá a neposkytne se mu bezpečné citové vazby mezi ním a jeho vychovateli, na jeho duševním vývoji se to pravděpodobně odrazí v podobě psychické deprivace. (Prekopová a Schweizer, 2015)

Matějček (2018) uvádí, že při výchově jsou velmi rozhodující vzory v raném dětství, kdy tyto vzory představují zejména rodiče. Dítě ve svých prvních sedmi letech života vnímá své okolí velmi intenzivně a všímá si toho, jak se k sobě lidé chovají, jak spolu komunikují, a přitom je napodobuje. Učení se nápodobou je pro dítě zcela přirozené, dítě se se svými vzory ztotožňuje a jejich způsoby chování přijímá za své. Právě z toho důvodu platí, že vzory mnohdy zmůžou víc než celé výchovné působení. Budeme-li totiž dítěti říkat, co má dělat, jak se má chovat, ale zároveň přitom nebudeme sami jednat v souladu s našimi pokyny, ztratíme u dítěte respekt a autoritu. Rozporuplné chování v rodičích totiž neznačí vyrovnanost a stabilitu, a dítě pak není schopno celou situaci pochopit. V důsledku takového výchovného působení může být i silně narušena tvorba hodnot jedince. Když naopak nastane případ, že rodiče raději upustí od předávání jakýchkoliv hodnot a výchovných podnětů dítěti, například protože jsou přesvědčeni, že vychovávat neumí, anebo se obávají, že dítěti předají ze svých vzorů něco špatného, dítě jistě návyky chování a jednání stejně vždy vědomě či nevědomě získá, a to často ještě v předškolním věku. Bez důsledného vedení a vychovávání však dítě nebude schopno rozlišit, zda se jedná o chování vhodné či nevhodné. Zpravidla si ovšem dítě osvojí více záporných návyků, kterých se vždy velmi obtížně zbavuje. Vnější svět je v dnešní době zahlcen masovými médii, jako je televize, internet a počítačové hry, které jsou plné negativních výchovných vzorů,

například v podobě oblíbených seriálových a filmových postav, známých osobností na sociálních sítích a jejich životního stylu apod. Je proto potřeba děti od malička vychovávat k tomu, aby byly schopné tyto vzory rozpoznat a vyhodnotit, zda se dají považovat za dobré či nikoliv. Jen díky správně nastavenému hodnotovému žebříčku a pevné morálce dokáže dítě odolat rizikům a sociálně patologickým jevům, které se ve společnosti vyskytují.

Aby dospělý člověk dokázal v dnešním světě dobře obstát, je podle Pelikána (2007) velmi důležitá zejména výchova ke svobodě a odpovědnosti, která nám umožňuje adekvátní sebereflexi. Její smysl spočívá v tom, že člověk má odpovědnost nejen vůči sobě samotnému, své rodině a svým blízkým, ale i odpovědnost vůči celé společnosti. Mít odpovědnost ke společnosti je potřeba k tomu, aby dokázal člověk správně naložit se svou vlastní svobodou, aby se dokázal správně rozhodnout, zaujmout určitý postoj i nalézt adekvátní řešení náročných situací. Další důležitou součástí výchovy je také pevný domácí řád. Dítě by mělo od malička vyrůstat ve stabilním denním režimu, čistém pořádku a zdravém životním stylu. Musí být pevně dané, kdy dítě vstává, jaký je jeho denní program, jaké má povinnosti, jak je časově a prostorově vymezeno trávení jeho volného času, kdy půjde spát apod. Také má vědět, kdy je hlavní část dne, v němž se celá rodina sejde po celodenním odloučení pohromadě. Tato část dne má být věnovaná společnému kvalitnímu trávení času. Celá rodina společně například povečeří, zahraje si hru, podívá se na pohádku, nebo zajde na procházku. Dítě by mělo být také obeznámeno s denním programem osob, které ho vychovávají a pečují o něj. Tedy má mít na vědomí, že zatímco je v mateřské či základní škole, matka a otec jsou v práci a vrátí se domů ve stanovenou dobu. V těchto případech je velmi podstatná pravidelnost. Může se samozřejmě stát, že v období puberty a dospívání se bude jedinci zdát tento režim příliš těsný, nevyhovující a nesmyslný. Tehdy bude možná hledat různé způsoby, jak režim a nastavená pravidla porušit. Je to však další přirozený proces v životě dospívajícího jedince, který se snaží vyhranit a prosadit si svou osobu ve společnosti. Jedná se často pouze o krátkodobý stav. Pokud v takovém neměnném denním rytmu dítě vyrůstalo celý život, stane se pro něj pevnou základnou, o kterou se v budoucnu bude moct opřít při zakládání vlastní rodiny. (Matějček, 2018)

Velkým tématem v dnešní společnosti jsou také výchovné styly. Každý rodič se přirozeně zajímá o to, jak nejlépe vychovávat své děti a je přesvědčen, že právě jeho způsob je ten jediný správný. Všem jde přitom však zpravidla o to samé – aby dokázali naučit své děti dobře žít v dnešním světě, a cítit se přitom šťastně. Prekopová a Schweizer (2015) tvrdí, že nejhorší a nejnebezpečnější je pro dítě dokonalý rodič, jenž vychovává dokonale hodné, klidné a poslušné dítě, které nikdy nepůsobí těžkosti. Vedle tohoto typu rodiče je podle Heluse (2004)

podobně nevhodný přehnaně protekcionistický rodič, který se pro dítě zcela obětuje, zaujímá trpitelský postoj, a prokazuje mu spíš službu než výchovu. Tito rodiče si přitom neuvědomují, nakolik svým dětem ubližují, protože všeho moc škodí. Rodiče, kteří mají potřebu věnovat všechno svým dětem, dělat vše za ně a nedopustit, aby jejich pohodlí náhodou něco nevyhovovalo, jim tak berou možnost naučit se právě odpovědnosti, samostatnosti a schopnosti nakládat se svou svobodou. Vedle toho ambiciózní rodiče, kteří se pyšní tím, že jejich dítě nikdy neprožívá vzdor, si také neuvědomují, že v budoucnu, až půjdou jejich děti jako dospělí lidé svou vlastní cestou a objeví se jim na cestě překážky, nebudou vědět, jak si s nastalou krizovou situací poradit, protože s žádnou krizí dosud nemají zkušenost. Prekopová a Schweizer (2015) také uvádí, že na základě výsledků výzkumu platí, že když rodiče dovolí dítěti projevit zlost, prožít svůj vzdor, případně i hlasitě protestovat proti pocitu nespravedlnosti, z těchto „rebelů“ pak vyrostou do budoucna dospělí lidé, kteří budou mnohem lépe schopni zvládat různé zátěžové situace s pomocí sebedůvěry. V podstatě budou na jisté krize zvyklí. To ovšem platí pouze v případě, budou-li rodiče natolik empatictí, aby se vcítili do prožívání svého dítěte, a s vlastním klidem mu pomohli přenést se přes danou situaci. Zkrátka děti, které poznají pouze světlou stránku života, nebudou počítat s tím, že tzv. „bez práce nezasluhují koláče“. Autorky dále tvrdí, že přestože se společnost odvrátila od tzv. „černé pedagogiky“, aneb autoritativního přístupu k výchově, směřuje do opačného extrému, který představuje antiautoritativní výchova. Jinými slovy ji lze nazvat uvolněná výchova. Ta se podle Eyrové (2007) rozšířila nejvíce v 60. letech minulého století, a jejím výsledkem byla generace, která se vyžívala v užívání drog, lámala rekordy v počtu sebevražd a osobní nespokojenosti. Jejím důsledkem byl také rozvoj vzniku nestabilních rodin. Tato výchova, jindy označovaná i jako liberální nebo osvobozující, neučí děti pravidlům a morálním hodnotám, ale zaujímá postoj, že až budou děti dospělé, sami si vytvoří svůj hodnotový systém. V mnoha případech má tento způsob (ne)vedení však následek v tom, že mladí lidé během dospívání a v rané dospělosti postrádají smysl k životu a neví, kudy se mají cestou za svým cílem ubírat. Často ani neví, co má jejich cílem vlastně být. Těmto jedincům v podstatě celý život chybí pevná opora ve svých blízkých a bezprostřední důvěra v jedince. Ta má zaručovat, že i když cokoliv udělá jedinec špatně, může se vždy vrátit a své kroky napravit. Pokud však tuto možnost nemá, cítí se ztracen, a proto se často uchyluje k drogám a zahálčivému způsobu života, který tyto pocity potlačí, avšak nikdy nevyřeší.

Výchova není postup, který by se dal předem naplánovat, byl by rozdělený na jednotlivé kroky, v průběhu let neměnný, a už vůbec ne uplatnitelný na všechny děti obecně. Vývoj dítěte v dospělého jedince je velmi dynamický proces, který je silně ovlivňován změnami v prostředí

a proměnou naší společnosti. Na tyto jevy musí vychovatelé aktivně reagovat. Vzhledem k tomu, že každý člověk je originál a má různé individuální zvláštnosti, nelze všechny děti vychovávat stejně. Dokonce není ani vhodné dva sourozence v jedné rodině vychovávat stejným způsobem, protože každý má vlastní odlišné potřeby a povahové vlastnosti. Není tedy možné určit jediný správný výchovný způsob. Pokud ovšem rodiče při výchově zaujmou osobitý přístup, stanoví dítěti jasná pravidla, jsou důslední a jednotní, je zde velká pravděpodobnost výchovného úspěchu. Takovou výchovu, při které rodiče dodržují konzistentní přístup a uplatňují v ní hodnoty, jež sami uznávají, označuje Eyrová (2007) jako uvědomělou. Spočívá v tom, že si rodiče uvědomují vlastní odpovědnost za to, že vychovávají další generaci, kterou čeká těžké dědictví neustále se vyvíjejícího světa, jenž klade na všechny čím dál větší a náročnější požadavky. Nová generace bude potřebovat sílu odolat sociálně patologickým jevům, které se ve společnosti vyskytují, a zároveň bude muset také dokázat zaujmout optimistický životní postoj. Je také žádoucí, aby nastupující generace chovala nadále úctu ke kulturnímu dědictví a tradičním hodnotám, a dokázala být solidární. Autorky Prekopová a Schweizer (2015) však podotýkají, že tomuto ideálu výchovy se mnoho dnešních dospívajících nepodobá. Děti ani mladí lidé podle nich dnes nejsou dostatečně odolní vůči stresu. Jsou netrpěliví, hroutí se při sebemenší zátěži, těžko navazují a udržují přátelství a mají problém s prosociálním chováním.

2.1.1 Základní potřeby pro zdravý duševní vývoj dítěte

Duševní vývoj jedince je velmi zásadně ovlivněn tím, v jaké míře jsou v rodině uspokojovány základní potřeby dítěte a jeho požadavky, a jak jsou uplatňovány dětská práva. Základní potřeby dítěte Dunovský a kol. (1999) dělí na biologické, psychické, sociální a vývojové. Za stěžejní základní potřebu dítěte považuje potřebu dobře se narodit. Pro zdravý psychický vývoj dítěte je totiž důležité, zda je dítě chtěné, bylo s radostí očekávané, a rodiče jsou schopni mu zajistit vhodné podmínky pro jeho všestranný vývoj, aby položili základ ke kvalitě jeho života. Potřeba dobře se narodit je ovlivněna už průběhem prenatálního období. Jak se matka stavěla k těhotenství, a jak se o sebe v jeho průběhu starala, se již v době před narozením dítěte odráží na jeho psychickém vývoji a celkovém zdraví dítěte.

Základní biologická potřeba zahrnuje zajištění kvalitní výživy a stravy v dostatečném množství, zajištění základních hygienických požadavků jako je čistota, teplo a ochrana před nepříznivými vlivy životního prostředí, zabezpečení stimulů k imunologickému, psychosociálnímu a psychomotorickému rozvoji organismu.

Mezi **základní psychické potřeby** řadíme zejména zajištění kvalitních podnětů ke stimulaci dítěte ze strany jeho nejbližších lidí, dále pak uspokojení potřeby smysluplnosti světa, pevného řádu a jistoty, vědomí vlastní společenské hodnoty a identity. Také sem patří naplnění potřeby otevřené budoucnosti, která v dítěti podněcuje aktivitu, je jeho hlavním hnacím motorem a motivací k naplnění života.

Základní sociální potřebou autor rozumí dostatek lásky, vědomí, že jsme milovaní a chtění, pocit bezpečí, podpory od svých nejbližších a povzbuzení pro překonávání těžkých životních překážek, za pomoci rozvinutí všech sil a schopností. Patří sem také potřeba osvojení si zdravého životního stylu k plnohodnotnému životu.

Základní vývojová potřeba se mění v závislosti na životní etapě, ve které se člověk aktuálně nachází. V každém věku a životním období má jedinec odlišné potřeby, které jsou pro něj v daný moment prioritně důležité naplnit, aby se dokázal ve svém životě pohnout dál. Kupříkladu se může jednat buď o potřebu dosažení určitého stupně vzdělání, osamostatnění a odstěhování se od rodičů, potřebu kariérního růstu, nebo nalezení partnera a založení vlastní rodiny apod.

2.1.2 Typy rodin z hlediska struktury členů a vnitřní vazby

Primární základní potřeba dobře se narodit souvisí i s tím, do jakého typu rodiny se dítě narodí. Typologie rodin se od sebe z pohledu různých autorů výrazně liší, tato podkapitola se zaměřuje hlavně na typy rodin z hlediska struktury jejich členů a vzájemné vazby mezi nimi.

Matějček (2018) mluví o rodině **úplné a neúplné**. Úplnou rodinou se rozumí stav, kdy členy rodiny tvoří pouze dva rodiče a jejich děti. Jindy se tato rodina nazývá jádrová či nukleární. V tomto typu rodiny existují jasně dané vztahy nadřazeného otce a matky a jim podřazených dětí. „*Nukleární rodina je relativně uzavřený systém s omezenými a nevýznamnými styky mezi příbuznými v širší rodině...*“ (Možný, 2002, s. 46) Pokud je za součást rodiny považována i širší rodina jakožto prarodiče, tety, strýčkové a jejich děti, kteří mají také při výchově na dítě určitý vliv, jedná se rodinu tzv. **rozšířenou**. Za neúplnou rodinu je považována ta, kde ve výchově chybí jeden z rodičů, přičemž Matějček (2018) dodává, že se v tomto případě jedná o absenci fyzickou, z důvodu úmrtí, anebo rozvodu. Patří sem ale také svobodné matky a otcové dětí, které matka dobrovolně opustila. Autor však připouští, že i v úplné rodině může dojít k absenci rodiče. Tehdy se jedná o nepřítomnost psychologickou, kdy rodič neplní svou rodičovskou funkci a povinnost, nejčastěji vlivem alkoholové, drogové a jiné patologické závislosti, nebo vlivem duševního onemocnění. Dalším typem, se kterým se v

odborných publikacích můžeme setkat, je **doplněná rodina**. Matějček a Dytrych (1994) za ni považují takové rodinné společenství, které je seskupeno z dítěte, jednoho biologického rodiče a jeho partnera (tedy nevlastního rodiče) a případně jeho dětí. V takto složené rodině se ale může rodinná situace velmi snadno zkomplikovat. Nově figurující osoba v rodině na pozici vychovatele to sice rozhodně nemá snadné, ovšem představuje obrovský zásah do rodinného systému. Zásadní je navíc situace, kdy je rozpad úplné rodiny zapříčiněn rozvodem, a druhý biologický rodič je nahrazen novým partnerem. Dítě tak stojí před velmi těžkým a stresujícím konfliktem loajality vůči rodiči, jehož pozice v rodině byla nahrazena.

Dětství je důležité životní období, ve kterém dochází k mnoha událostem, které mají pozitivní nebo negativní vliv na vývoj osobnosti dítěte, a mohou představovat rovněž překážku v duševním vývoji dítěte. Úmrtí rodiče, rozvod, nebo opuštění dítěte rodičem jsou jednoznačně negativní. V těchto případech jsou děti vystaveny napospas traumatům, nedůvěře, strachu a pocitům zklamání. Za těchto podmínek mnoho dětí ztrácí chuť vyrůstat do takto zažitého světa, duševně a citově strádají, a v důsledku toho hledají náhradní, zpravidla asociální uspokojení, čímž je kvalita jejich života silně narušena. Nejohroženější jsou tyto děti právě v období staršího školního věku. (Helus, 2004)

2.1.3 Funkce rodiny

Téměř ve všech odborných publikacích se hovoří o čtyřech základních funkcích, které musí rodina splňovat, aby byla hodnocena jako vhodné prostředí pro výchovu a péči o dítě. Tyto základní funkce popisuje ve své publikaci i Dunovský a kol. (1999), z nichž si jako první uvedeme **funkci biologickou**, která má zajišťovat především reprodukci a přenos genetické výbavy další generaci. Vedle toho je nutno ještě zajistit všechny potřebné podmínky pro zdravý vývoj dítěte.

Stejně důležitá je i **funkce ekonomicko-zabezpečovací**, kde je rozhodující sociální status rodiny a její vnitřní činnosti. Znamená to, že zde hraje významnou roli materiální zabezpečení, finanční příjmy rodiny, její životní styl, postavení ve společnosti, dělba práce a povinností jednotlivých členů uvnitř rodiny.

Dále se uvádí **funkce socializačně-výchovná**, která má zaopatřit kvalitní péči o dítě a jeho výchovu. Rodina splňující tuto funkci si dává záležet na tom, aby porozuměla specifickým potřebám a individuálním zvláštěm svého dítěte, a tomu přizpůsobila své výchovné působení. Při socializaci má rodina ještě plnit ochrannou roli. To znamená, že v procesu začleňování dítěte do společnosti ho učí žít ve světě, kde si jedinec bude vědom toho, že v ní

existují sociálně patologické jevy, ale naučí se s nimi žít tak, aniž by ho pokoušely. K tomu mu mají dopomoci správně nastavené hodnoty a postoje, předány právě výchovou.

Emocionální funkce spočívá ve vytvoření harmonického prostředí pro existenci celé rodiny. Takové rodinné prostředí poté funguje jako společenstvo lidí, kteří se vzájemně podporují a společně vytváří láskyplný domov. Funkce je důležitá nejen pro dítě, ale i pro všechny dospělé členy. Představuje pevné zázemí, kam se člověk může vždy uchýlit, bude vyslyšen a pochopen. Matoušek a Pazlarová (2010) dodávají, že v posledních dvou uvedených funkcích nebude rodina nikdy plně nahraditelná.

Vedle těchto funkcí Procházka (2012) uvádí ještě **funkci rekreační a regenerační**. Ta je pro chod rodiny a zdravý vývoj dítěte důležitá z toho důvodu, že učí děti kvalitně trávit svůj volný čas a vytvářet si návyky zdravého životního stylu. Rodina má mít vyhrazený volný čas, ve kterém se všichni členové věnují společným zájmovým činnostem. Může se jednat například o procházku ve všední den, různé sportovní aktivity, víkendový výlet či rodinnou dovolenou. Tyto zdravé návyky, jak nakládat se svým volným časem, pak rovněž znamenají prevenci rizikového chování, která bude o to účinnější, když bude pěstována již od útlého dětství.

2.1.4 Druhy rodin z hlediska jejich funkčnosti

Rodič má veškerou odpovědnost za výchovu svého dítěte. V případě, že je dítěti zajištěna řádná péče a jsou uspokojeny všechny jeho primární potřeby, mluvíme o tzv. **funkční (zdravé) rodině**. Zdravá rodina je charakteristická tím, že plní všechny své funkce, vztahy v ní jsou emočně pozitivní, rodina má dobře navázané vztahy také s širokým okolím. Ve zdravé rodině také platí, že se všichni vzájemně respektují, rodiče tvoří pevnou alianci a dítě oba vnímá jako autoritu. V takto nastavené vazbě je rodina soudržná, jsou jasně rozděleny sociální role, členové mezi sebou aktivně a otevřeně komunikují, jsou k sobě upřímní. Je přirozené, že i ve funkčních rodinách někdy dojde na menší spory, nedorozumění či hádky, tyto negativní jevy však zpravidla nepřevažují nad těmi pozitivními, a společně dokážou všichni členové vždy najít řešení nastalých krizí. (Matoušek, 2003)

Rodina, která však krizové situace zažívá častěji, než by bylo považováno za zdravé, a v důsledku počtu těchto krizí neplní některé své důležité funkce, se označuje jako **rodina problémová**. Přestože v tomto druhu rodiny dochází ke krátkodobým výkyvům v její funkčnosti, její členové jsou schopni tyto krize řešit sami uvnitř rodiny, je však potřeba mít nad touto situací dohled zvenčí, tedy z orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Je to z toho důvodu, aby se situace v rodině nezhoršila natolik, že by došlo k zanedbávání péče o

dítě, a aby se z problémové rodiny nestala **mnohoproblémová**. Matoušek a Pazlarová (2010) uvádí, že s tímto druhem rodiny se pracovníci v pomáhajících profesích setkávají v naší společnosti poměrně často. Její funkce jsou ohroženy ve více sférách, např. v partnerském vztahu, ve výchovných problémech u dětí, finanční a bytové situaci, v konfliktu se zákonem, patologických závislostech či různých nemocí a postižení.

Závažná je situace až v případě dysfunkční a afunkční rodiny. V **dysfunkční rodině** dochází k zanedbávání některých, nebo dokonce všech funkcí, tím pádem je život a zdravý vývoj dítěte vážně ohrožen. Rodina tohoto druhu už není schopna vlastními silami svou situaci vyřešit, nestačí reagovat na krize, které ve společném soužití vznikají a hromadí se. Východisko z této situace spočívá opět v pomoci zvenčí. Ovšem v tomto případě musí být pomoc intenzivnější než v případě rodiny problémové. Nejedná se již pouze o sledování rodiny, ale zavedení řady opatření a preventivních metod různého charakteru, které má v kompetenci OSPOD v rámci sanace rodiny. Její podstatou je snaha pracovníků držet rodinu pohromadě a neporušit její vazby i během krátkodobého odloučení členů. Cílem je hledat cestu, jak by bylo možné nastalé potíže odstranit.

Je však otázkou, kdy je na místě ještě rodinu zachraňovat, a jak dlouho se snažit o stabilizaci jejího stavu, a kdy je jediné adekvátní řešení situace odebrat dítě z rodiny. Odebrání může být v mnoha případech jen dočasné, ale přesto potřebné k tomu, aby rodiče mezitím zlepšili svou situaci, když už pobyt v rodině dítěti není ku prospěchu, nebo je zásadně ohrožen jeho zdravý vývoj. Druh rodiny, ve které k tomuto kroku nakonec dojde, nazýváme **afunkční**. Poruchy v ní jsou natolik vážné, že rodina už v žádném hledisku neplní svůj úkol, svou podstatu, dítěti jeho pobyt v ní škodí, nebo ho dokonce ohrožuje na svém životě. V těchto extrémních případech je skutečně jediné možné řešení odebrání dítěte z rodiny a umístění jej buď do náhradní rodinné péče, nebo ústavní péče. (Dunovský a kol., 1999)

Výše uvedenou klasifikaci rodiny Jiří Dunovský analyzoval již v osmdesátých letech, právě na základě toho, jak daná rodina funguje z hlediska složení členů, jejich osobností, postavení rodiny ve společnosti, její stability a způsobu péče o dítě. Procházka (2012) vedle toho ale uvádí, že tak stejně, jak se dynamicky proměňuje společnost, proměňuje se i rodina. Výrazná proměna rodinného společenství a zároveň náhledu na její funkčnost u nás nastala po sametové revoluci. Můžeme se tedy dnes často setkat s pojmem **současná rodina**. Tuto proměnu rodiny nejvíce ovlivnil především nástup demokracie, a s tím související demokratizace uvnitř rodiny. Proměnila se především role matky, ale i otce. Zásadním zlomem

bylo, že žena získala mnohem výraznější postavení, práva a větší prostor pro seberealizaci. V důsledku toho během let zmizela dělba práce rozdělená na mužskou a ženskou, tudíž je dnes zcela běžné, že se otcové zapojují do péče o děti a domácnost. Demokratizace rodiny s sebou tedy přinesla vznik moderních současných rodin, ovšem tento vznik se stal příčinou zániku **tradiční rodiny**, jež se soustředila výhradně na kolektivní než individuální zájmy svých členů, a jejím posláním byla především reprodukce. Přestože je demokracie, a s tím spojená rovnoprávnost a svoboda, ve společnosti vnímána jako velmi pozitivní jev, z hlediska zakládání rodin s sebou nese poněkud negativní úkazy. Zrcadlí se to například v tom, že doba dospívání a mládí se prodlužuje, mladí lidé se příliš nehrnou do uzavírání manželství, ale upřednostňují studium a kariérní růst, mění se jejich priority a žebříček hodnot, také mají větší nároky na volbu partnera a na úroveň osobní spokojenosti. Tyto skutečnosti pak mají za následek odkládání vstupu do manželství a zakládání rodiny. Zároveň se také v současnosti prodlužuje u mladých lidí ekonomická a finanční závislost na rodičích. Faktem také je, že v posledních letech se výrazně zvýšila rozvodovost, přibývá matek samoživitelek, zvyšuje se věk prvorodiček a přibývá zadlužených rodin. V opačném případě ani mladé rodiny to v současnosti nemají jednoduché, zejména kvůli zhoršující se ekonomické situaci a nedostupnosti bydlení. Není pochyb o tom, že tyto jevy pak mají negativní dopad na funkčnost rodiny a výchovu dítěte. Je proto více než kdy předtím důležité, aby se rodinám dařilo sladit pracovní a soukromý život. Zaneprázdněnost a pracovní vytížení rodičů nemůže být na úkor dítěti, rodiče nesmí výchovu dítěte zanedbávat a omezovat trávení společného volného času s předpokladem, že se o výchovu dítěte postará jiný orgán, například škola. Ve výchově mají rodiče zcela nenahraditelnou roli.

V rámci této podkapitoly je příhodné se zmínit ještě o jednom specifickém druhu rodiny, se kterým se můžeme v naší společnosti často setkat. Jedná se o **romskou rodinu**. Jde sice o menšinu žijící v naší společnosti, která se však zdá být již její trvalou součástí. Zmiňuji se o ní, protože romskou rodinu mnohdy doprovází řada socio-ekonomických problémů, a jejich děti následkem toho často končí v ústavní péči. V důsledku odlišného výchovného působení a náhledu na svět této menšiny, může u romských dětí docházet také k závažným odchylkám od společensky očekávaného chování, tudíž bývají umisťovány do výchovných ústavů. Přestože rodina má podle Matouška (2003) pro Romy velmi vysokou hodnotu a představuje pro všechny členy pevnou jednotu, jsou v naší společnosti určité pochyby o tom, zda své funkce tato rodina plní společensky adekvátním způsobem. Přestože v běžné romské rodině spolu v jedné domácnosti žijí klidně i čtyři generace, jejich rodiny jsou velmi soudržné. I když je romská rodina silně patriarchální, pro dítě je velmi důležitá osoba matky, která se zpravidla jako jediná

podílí na výchově a představuje pro dítě největší jistotu v nepřátelském světě. Je to z toho důvodu, že Romové jsou v naší společnosti diskriminováni a odsunuti na okraj většinové společnosti. Romské rodiny žijí zpravidla v nejhorších bytových podmínkách, pod hranicí životního minima. Kvůli obvyklým vícečetným smyslovým a zdravotním vadám navíc jejich děti nebývají součástí hlavního vzdělávacího proudu, ale bez důkladnějšího zkoumání bývají umisťovány do speciálních škol. Tak už od malička vyrůstají v sociálním vyloučení, což velmi negativně ovlivňuje kvalitu jejich života a perspektivu do budoucna. Vzhledem k tomuto postoji většinové společnosti, která má vůči Romům předsudky, vyrůstají romské děti s pocitem odmítání a bezmoci ovlivnit svůj osud, což je vede k asociálnímu způsobu života. Autor dále uvádí, že přestože se romské rodiny jeví velmi soudržně, neznamena to, že jsou zároveň stabilní. I pro romskou rodinu je typická neúplnost a absence jednoho rodiče, která bývá nejčastěji zapříčiněna výkonem trestu odnětí svobody. Tak stejně je zde typická i absence dítěte, jež je v důsledku zanedbávání péče a výchovy a životu ve špatných sociálních podmínkách, umístěno do náhradní výchovné péče. Výchovné působení rodičů v tomto druhu rodiny se tedy často jeví jako velmi nedostatečné a odebrání dítěte z péče vede mnohdy k rozpadu rodiny.

2.1.5 Poruchy rodiny

Ujme-li se člověk plně své rodičovské role a rozhodne-li se bezpečně své dítě doprovázet celým průběhem dětství a dospívání, je-li mu oporou na každém kroku, zaručí mu tak dobrý vývoj. Existují však rodiny, kde je dítěti právo na své dětství a jeho bezstarostné prožití upíráno, nebo kde dokonce hrozí vážné ohrožení dítěte, čímž může být v dospívání a v budoucím dospělém životě ohroženo jejich sociální fungování. V takovém případě mluvíme o tzv. poruchách rodiny.

Jako nejzávažnější poruchy rodiny uvádí Matoušek a Pazlarová (2010) zanedbávání významných potřeb dítěte a ubližování dítěti. Extrémní podobou ubližování dítěti je vědomé týrání a zneužívání dítěte, včetně sexuálního, ze strany rodiče. Vztah vůči dítěti je zde zcela odosobněný, až hostilní, a v soužití dominuje násilí. Protipólem tohoto postoje je zase jiný extrém, a to v případě rodiny nadměrně pečující, rozmazlující a protekcionistické. V této rodině jsou na dítě kladeny velmi náročné požadavky, které dítě není schopno splnit, čímž na straně rodičů narůstá nespokojenost s úspěšností dítěte. Než aby rodiče takovou skutečnost přijali a na svých nárocích ubrali, vyvíjí na dítě o to větší tlak, který má často fatální důsledky v psychickém vývoji dítěte, stejně jako při prvním uvedeném extrému poruchy rodiny.

Neméně závažné poruchy funkčnosti rodiny jsou také případy, kdy se rodiče o dítě nechtějí, nemohou či neumí a nekážou postarat. Dunovský a kol. (1999) tyto příčiny dělí na objektivní, subjektivní nebo smíšené. Pokud rodiče o dítě pečovat nemohou, jedná se o příčinu objektivní, kdy je situace na jejich vůli nezávislá. Překážku zde tvoří nejčastěji závažná nemoc, postižení, úmrtí, válka, nedostatek finančních příjmů z důvodu dlouhodobé nezaměstnanosti, nepříznivé podmínky prostředí pro výchovu dítěte, například kvůli přírodním katastrofám apod. Za subjektivní příčinu považuje situaci, která je na vůli rodičů závislá čili jedná se o rozhodnutí rodiče nezaopatřit dítěti řádnou výchovu a péči, protože se o dítě starat nechce. V těchto případech se jedná o problém disharmonické, někdy až psychopatické osobnosti rodiče, který o své dítě nejeví žádný zájem, anebo ho dokonce opouští. Podle Heluse (2004) tehdy dítě může na rodiče působit jako hrozba či zátěž. Rodiče si například po nějaké době uvědomí, že nedomysleli, jaký dopad bude mít výchova dítěte na jejich kariérní postup či životní šance a úspěchy. Také pro ně může být těžké omezovat své záliby a způsoby náplně volného času, na které byli před příchodem dítěte zvyklí, a dávají přednost jiným vlastním hodnotám, než je péče o dítě. Tato problematika také úzce souvisí s poruchou rodičovství, kdy důležité hledisko pro diagnostiku poruchy rodiny je, zda se jedná o velmi mladé rodiče, rodiče ve vyšším věku, svobodné matky, nevyzrálé rodiče, rodiče, kteří nejsou schopni respektovat společenské normy, nebo se vyrovnat se zvláštními situacemi aj. Zde mluvíme o rodičích, kteří se neumí anebo nedokážou o dítě postarat a zasahují sem důvody objektivní i subjektivní, jedná se tedy o příčiny smíšené.

2.2 Duševní vývoj dítěte

Psychický vývoj dítěte je ovlivňován dvěma faktory, které představuje dědičnost a prostředí. „*Psychický vývoj lze charakterizovat jako proces vzniku, rozvoje a zákonitých proměn psychických procesů a vlastností, jejich diferenciaci a integraci, která se projeví v rámci celé osobnosti.*“ (Vágnerová, 2012, s. 11)

Prostředí, které ovlivňuje vývoj osobnosti dítěte, tvoří v první řadě rodina a v celé kapitole 2.1 je objasněno, jak zásadní roli v tomto procesu vývoje má. Ovlivňuje jej jak sociálně, z hlediska výchovy a funkčnosti, tak biologicky, na základě genetických dispozic. Dědičnost přitom neznamená, že pozitivní vlastnosti osobnosti, taktéž různé vlohy a schopnosti, které má rodič, bude mít ve stejné míře i dítě. Dědí se pouze genetické dispozice, které se vlivem působení vnějších činitelů různě rozvíjí. Jedná se o pouhý předpoklad pro rozvoj vlastnosti. Tak stejně to platí i při negativních vlastnostech rodiče. Neznamená totiž, že dítě, jehož rodič má

kriminální minulost a tíhne k různým závislostem, bude mít stejný osud. Vždy jsou převážně rozhodující sociální podmínky a způsob výchovy dítěte. Tedy prostředí, v němž jedinec vyrůstá a žije. Prostor ovšem netvoří pouze rodina, ale i jeho další složky. Jedná se například o sociokulturní vlivy dané společností, již je jedinec součástí, nebo s níž se identifikuje. Osvojuje si jazyk, způsoby chování a zvyky dané kultury, kterými se od ostatních kultur odlišuje. Další složkou prostředí významně působící na duševní vývoj dítěte je vrstevnická skupina, tzv. referenční skupina. Pocit sounáležitosti se svými vrstevníky a kamarády ovlivňuje tvorbu jeho identity a sebepojetí. Pokud se jedinec dokáže přizpůsobit jejich požadavkům a prosadit se ve skupině, vytvoří si tím kladný sebeobraz. Další výraznou složkou prostředí je také škola. To, jak o sobě zejména dospívající smýšlí, a jak se hodnotí, často velmi záleží na tom, jak o nich soudí druzí. Mluvíme-li o hodnocení, škola má v něm obrovskou roli. Ve škole je dítě hodnoceno po celou dobu, co ji navštěvuje, a na základě tohoto hodnocení je škatulkováno do různých skupin, což mnohdy určuje jeho další směřování i úspěšnost a silně ovlivňuje jeho sebedůvěru. Je neustále srovnáváno s ostatními spolužáky a na důležitost jeho vzdělání je vyvíjen velký tlak ze strany učitelů i rodičů, což pro dítě znamená velkou psychickou zátěž. Bude-li často hodnoceno negativně, a v důsledku toho jej učitelé zaškatulkují mezi žáky s horším prospěchem, jeho sebedůvěra kvůli tomuto soudu nebude příliš velká, a tím mu výrazně omezí možnosti do budoucna. Dítě si o sobě utvoří snížený sebeobraz a bude mít nízké sebevědomí, čímž bude jeho psychické zranění silně narušeno. Ještě víc než škola a prospěch, psychický vývoj jedince ovlivňuje jeho třídní kolektiv. Pokud se dítě cítí být součástí třídního kolektivu, dobře se adaptovalo a našlo si mezi spolužáky kamarády, mělo by být všechno v pořádku v mezích jeho psychické pohody. Problém nastává v okamžiku, kdy je dítě z různých důvodů (např. sociálně znevýhodněné dítě, dítě z jiného kulturního prostředí, nebo se specifickými poruchami učení atd.) kolektivem odstrkováno, odmítáno, nebo je v nejhorším případě obětí šikany. Taková zkušenost může jeho psychický vývoj velmi závažně ohrozit a mít své následky i v dospělém životě, ať už v osobních, anebo pracovních vztazích. (Thorová, 2015)

Mezi nejčastější poruchu psychického vývoje patří tzv. „psychická deprivace“. *„Psychická deprivace bývá definována jako psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“* (Matějček a Dytrych, 1994, s. 196) Autoři uvádí, že se týká především dětí narozených z nechtěného těhotenství. Jsou to například případy, kdy si matka dítě sice ponechala, ale nevytvořila si s ním bezpečné citové pouto, anebo kdy matka dítě hned po narození opustila a ponechala napospas ústavní péči. Dále touto

deprivací mohou trpět děti narozené do rodiny, kde jeden či dokonce oba rodiče jsou závislí na alkoholu a jiných návykových látkách, nebo jsou patologickými hráči hazardních her, a v důsledku toho zanedbávají výchovu a péči o dítě. V neposlední řadě jsou psychickou deprivací také ohroženy děti narozené mimo manželství, které vyrůstají pouze s jedním rodičem, anebo děti z rozvedených rodin.

Porucha psychického vývoje nemusí mít však vždy počátek v raném dětství. Určité problémy ve vývoji se mohou objevit v různé životní fázi člověka. Thorová (2015) uvádí, že tehdy se jedná o tzv. „vývojové krize“. Jsou typické hlavně pro období puberty a dospívání. Jedinec se v takovém případě dostává do konfliktu se svými vnitřními problémy, do stavů nejistoty, úzkosti a tenze, kdy sám nedokáže přes toto období přejít do dalšího životního stádia a hledá různé způsoby a adaptační mechanismy, jak se s krizí vyrovnat. Jedlička (2011) uvádí, že období puberty a dospívání je zlomové období v lidském životě, kdy úspěšné či neúspěšné zvládnutí tohoto období je klíčové pro budoucí život jedince. V období dospívání dochází k přechodu mezi známým (závislost na rodičích) a nejistým (separace od rodičů a ekonomická soběstačnost). Jedinec přechází z role dítěte do role dospělého muže či ženy, a s tím se vážou určité vývojové úkoly, které musí zvládnout. Společnost vyžaduje od dospívajícího už mnohem zodpovědnější chování a samostatnější rozhodování o důležitých věcech, jako je například volba profesního zaměření a vytvoření reálné představy o tom, jaký by chtěl vést život.

Typickým jevem pro dospívání je také počátek navazování partnerských a intimních vztahů. Na základě toho dochází také ke zrání jedince. Dospívající usiluje o prosazení vlastní identity a v souvislosti s vyhraňováním svých názorů si tvoří kritický náhled vůči ostatním. Díky tomu, že se dokáže vyrovnat a smířit s chybami, které vidí na svých rodičích i na ostatních lidech, je schopen si přiznat a přijmout svou vlastní nedokonalost. V období dospívání, kdy jedinec poznává sám sebe a zjišťuje, co od života očekává a co očekává okolí od něj, je nutné, aby našel mezi těmito póly soulad a dokázal se přizpůsobit požadavkům společnosti. Mezitím je důležité, aby pouze „nesplynul s davem“, ale nadále si uvědomoval svou individualitu, naplňoval své sny, cíle, touhy a přání. Jedinec, který úspěšně zvládl všechny dosavadní vývojové úkoly, má postaráno o skvělé mládí plné zdravých vztahů a pozitivních zážitků. V případě, že se mu na cestě objeví nějaké negativní prožitky, dokáže si s nimi poradit, ponaučit se z vlastních chyb a získat tak novou zkušenost. Je schopen si vyjasnit svou životní orientaci a jeho situace se začne postupně zklidňovat. Avšak jedinec, jemuž se nepodaří vývojové úkoly zvládnout, se ocitá v nebezpečí, kdy mu hrozí, že se jeho konflikty budou dále rozvíjet, a tím se bude snižovat i jeho schopnost si s problémy poradit sám. Když se k tomu přidá navíc

nepochopení, kritika či odsouzení ze strany rodiny a širšího okolí, namísto pomoci a podpory, situace se může velmi vyostřit. Jedinec se tak v tomto okamžiku stává nejohroženějším v celém svém vývoji osobnosti. Řešení svých problémů shledává v úniku od nich a stává se obětí závislosti na drogách, alkoholu, závadové partě a inklinuje ke kriminálnímu chování. V důsledku takového osobního selhání a pocitu nespokojenosti se svým životem pak může podléhat agresivitě a útočným způsobům jednání, které se stávají jeho jedinými obrannými mechanismy. (Helus, 2004)

3 Poruchy socializace u dospívajících

„Lidský život se tedy odehrává v neustálém napětí mezi „spontánní definicí situace“ na straně jedince a těmi výklady, které nabízí a nutí jedince akceptovat okolí či společnost.“ (Jedlička a kol., 2015, s. 12)

Aby byl člověk subjektivně spokojen s kvalitou svého života, vyvíjí úsilí k tomu, aby dosáhl splnění svých osobních cílů a snů, přičemž neustále čelí tlaku ze strany společnosti, která ho nutí akceptovat jisté normy a pravidla, pokud chce v dané společnosti žít. K tomu, aby člověk žil nekonfliktně ve společnosti a kultuře, do níž se narodil, musí si během dětství a dospívání osvojit očekávané způsoby chování a jednání a ztotožnit se s obecně platnými morálními standardy a hodnotami, které daná společnost a kultura uznává. Zároveň se přitom musí snažit neztrácet svou vlastní identitu a individualitu. V raném dětství si osvojujeme takové chování, které od nás očekává především rodina. Ve školním věku se přizpůsobujeme požadavkům školy a svou identitu tvoříme na základě vrstevnických vztahů a přijímáme hodnoty a pravidla této referenční skupiny. V dospívání už musíme reagovat na požadavky společnosti jako celku a respektovat mezní hranice, které jsou v ní nastaveny, což v souvislosti s rozbouřeným hormonálním vývojem u dospívajících čili adolescentů bývá zpravidla velmi náročné. Adolescenci Macek (2003) rozděluje na fázi časná adolescence, kdy je jedinec ve věku 10 až 13 let. Po ní následuje fáze střední adolescence, jež trvá od 14 do 16 let. Poslední fází dospívání jedince je pozdní adolescence, která probíhá přibližně od 17 do 20 let. Jedlička (2011) uvádí, že v procesu socializace, hlavně v období pozdní adolescence, je velmi důležité období zvané „společenské moratorium“. Jedná se o situaci, ve které adolescent rozvíjí své sebevědomí, integruje se do společnosti a dochází ke krystalizaci jeho názorů a postojů. V tomto období se může stát, že se jedinec dopustí jistých přešlapů v rámci dodržování společenských norem a pravidel. S ohledem na jeho duševní zrání je však společnost ještě ochotná tyto přešlapy tolerovat, protože chápe skutečnost, že se jedinec stále hledá a přirozeně zkouší funkčnost hranic. Období střední a pozdní adolescence je specifické tím, že jedinec svádí vnitřní boj s nutností dodržovat pravidla na úkor omezování své svobody a volnosti. Kvůli pocitu velkého omezování může docházet v jeho chování často k výbuchům vzteku, vulgaritě a dalšímu nevhodnému chování. Je tomu tak z důvodu, že dospívající jedinec prožívá emoce velmi intenzivně, obzvláště ty negativní, a častokrát musí čelit pocitu nepochopení, nespravedlnosti, ukřivdění a neuznání. Tyto výkyvy chování však představují přirozenou a nevyhnutelnou součást dospívání, kdy mladý člověk všemožně experimentuje, až nakonec dojde ke zvnitřnění názoru, že jisté hranice jednoduše na světě existují, všichni se jimi řídí, aby

společnost fungovala, a jejich překročení se nevyplácí. Tohle usuzování je známkou toho, že se z dospívajícího stává dospělý jedinec.

Čím dál častěji se však ve společnosti můžeme setkávat s tím, že ke zvnitřnění tohoto náhledu na svět nedojde a dospívající si neosvojí včas jasná omezení ve svém chování a jednání. Zkrátka se řídí pouze tím, co mu v danou chvíli přináší chvilkové potěšení a co je mu příjemné, i když to může být na úkor druhých. Svou prestiž si u ostatních vynucuje násilím, vyhrožováním a manipulací, anebo naopak falešným podbízením. Tak se dostává do vážného konfliktu se společností, který se může časem prohlubovat. Nakonec se pro jedince stane jeho životní realita nepřehledná a chaotická a snadno se v ní ztratí. Aby frustraci a napětí z těchto pocitů dospívající přemohl, vyhledává mnohdy různé sociální skupiny, se kterými by byl schopen se ztotožnit, pocítil s nimi sounáležitost, dokázal se uvolnit a vybit si svůj hněv. V kontextu uvedené situace se tyto typy skupin obecně označují za závadové. Pro mnoho dospívajících, kteří prožívají určitý konflikt, představují jediný prostředek, jak zažít zábavu, radost, úlevu a neohroženost. Také je to pro ně často jediná možnost, jak získat uznání, kterého se mu mezi blízkými nedostává, a to právě od členů této skupiny. Tito členové však zpravidla bývají stejně emočně nestabilní a deprivovaní, vyhledávají nebezpečná dobrodružství a nadále pokračují v porušování pravidel, či dokonce i zákonů. Domácí prostředí, ze kterého pochází, je výrazně nefunkční, rodiče nepředali dítěti hodnoty ani prostor pro vytvoření morálního profilu, nenaučili je respektu druhé osoby, ohleduplnosti a tolerance. V tomto případě mluvíme již o poruše socializace, ve které dochází k ohrožení jedince na svém psychosociálním vývoji, což rovněž znamená hrozbu pro celou společnost a její zdravé fungování. (Jedlička, 2011)

3.1 Charakteristika rizikového chování

Situace, kdy lidé, kteří se ocitnou v konfliktu se společností a svůj nesouhlas s jejími uznávanými hodnotami dávají jasně najevo svým chováním a svými činy, kterými porušují pravidla a normy, označujeme za sociálně patologické jevy. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále jen MŠMT ČR) tyto jevy v souvislosti s dospívajícími označuje za rizikové chování mládeže. *„Tento pojem přitom označuje takové vzorce chování, v jejichž důsledku může docházet k prokazatelnému nárůstu výchovně vzdělavacích, zdravotních, sociálních a dalších rizik, a to jak pro jedince, tak pro společnost.“* (Procházka, 2012, s. 133) Frekvence výskytu rizikového chování se u mládeže za poslední léta značně zvýšila. Alarmující je také fakt, že věková hranice, kdy mládež poprvé přichází do styku se sociálně patologickými jevy, se stále snižuje. Aktuálně je tato hranice okolo dvanáctého a třináctého roku dítěte. Z toho

důvodu MŠMT ČR vydalo Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, kde mimo jiné také vymezuje konkrétní formy rizikového chování, mezi které patří například:

- agrese a extrémní projevy agrese ve formě šikany a kyberšikany, vandalismu, rasismu, xenofobii a homofobii, dále pak
- záškoláctví,
- závislostní chování – užívání návykových látek a alkoholu včetně experimentování, netolismus (závislost na virtuálních drogách), gambling (patologické hráčství hazardních her) aj.,
- extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,
- negativní působení sekt,
- spektrum poruchy příjmu potravy a
- sexuální rizikové chování. (MŠMT ČR, 2010)

Všechny výše uvedené rizikové prvky v chování jsou aktivity, které mohou poškozovat jedince, obzvláště jeho psychický a zdravotní vývoj, a vážně narušovat jeho socializaci. V případech interpersonálního agresivního chování, kam řadíme např. šikanu, kyberšikanu nebo diskriminaci, dochází k poškozování jiných osob. Procházka (2012) tvrdí, že tato agrese vychází primárně z niterního konfliktu samotného agresora. Agresivita je obecně považovaná za trvalý rys osobnosti, který může mít svůj původ v dědičnosti, ale předpoklad k rozvinutí této vlastnosti závisí hlavně na působení sociokulturního prostředí. Tendence k agresi se může výchovou dále rozvíjet, anebo naopak utlumovat. Jedlička (2011) uvádí, že nejčastěji mají sklony k agresivitě ti jedinci, jenž byli od malička bezdůvodně fyzicky trestáni, bylo s nimi necitlivě zacházeno, a čelili tak velmi častým pocitům strachu a bezmoci. Pokud se jedná o agresi zaměřenou na poškozování a ničení majetku, jde o vandalismus. I ten velmi úzce souvisí s výchovou a rodičovskými postoji, které se promítají do charakteru dítěte. Zanedbávají-li rodiče výchovu a péči o své dítě, dávají tím najevo zcela lhostejný přístup k životu a tradičním hodnotám, čímž předávají negativní vzory dítěti, jemuž nezáleží na hodnotě hmotné věci či majetku, a nemá tak zábrany k jeho poškození. (Procházka, 2012)

Problematika sociokulturního prostředí při rozvoji agresivity u dětí ovšem nesouvisí pouze s rodinou. V posledním desetiletí byl zaznamenán velmi významný vliv na chování dětí působením hlavně sociálních médií. K internetu má v dnešní době přístup prakticky každý, velkým fenoménem jsou aktuálně sociální sítě jako Instagram a TikTok. Tato sociální média

však mají různý obsah a jeho součástí je také násilí, přičemž děti před tímto obsahem nejsou nijak chráněny. Děti a mládež na sociálních sítích tráví převážnou část svého volného času, jsou neustále online a sledují videa s různou tematikou, která jsou jejich věku nepřiměřená, a na základě osob vystupujících v těchto videích si tvoří své vzory, které jsou zpravidla negativní. V nízkém věku je jedinec velmi snadno ovlivnitelný, nedokáže kriticky vyhodnotit závažnost a následky různých situací, ani kontrolovat a ovládat své emoce a impulzivitu. Vlivem sociálních sítí může chtít napodobovat své oblíbené lidi na videích a připojovat se například do mnoha nebezpečných a rizikových výzev. Oblíbenou záležitostí pro děti je také sledování videí s obsahem tzv. pranků, vesměs se jedná o obdobu kanadských žertíků, které jsou svou povahou zlomyslné, a děti pak láká zkoušet tyto naschvály na svých spolužácích, což může hraničit s šikanou. (Nazarudin, 2023)

Agresivita však nemusí být zaměřená pouze na vnější okolí. Mnohdy se také můžeme u dospívajících setkat s agresivitou orientovanou vůči sobě. Ta souvisí se sebepoškozováním, suicidálním jednáním, anebo odmítáním stravy či hladovkou, která může přerůst v poruchu příjmu potravy, kdy se již jedná o psychické onemocnění. Sebepoškozování se u rizikové mládeže projevuje například jako pořezání vlastního těla různými ostrými předměty, nebo intoxikací léky. Nejčastěji tím dává sebepoškozovaný najevo svou zlost a protest proti autoritám za případný nezájem či neřešení svých osobních problémů. Suicidální jednání se projevuje v podobě demonstrativního vyhrožování, že si dítě ublíží či dokonce sáhne na život. V tomto případě je pro odborníky mnohokrát těžké rozpoznat, zda se u něj skutečně schyluje k rozhodnutí vzít si život. Někdy se jedná totiž o pouhé citové vydírání, prostřednictvím kterého se dítě na sebe snaží upoutat pozornost buď vlivem nudy a touhy po změně, nebo za účelem získání výhody. I přesto tato situace nesmí být nikdy podceňena. (Fischer, Škoda, 2009)

Záškoláctví je dalším velmi častým projevem rizikového chování u dětí i dospívajících. Jedná se o úmyslné zanedbávání školní docházky, přičemž dítě před rodičem předstírá, že do školy chodí. Jsou však také situace, kdy si rodič je vědom toho, že jeho dítě školu pravidelně nenavštěvuje, ale hodiny mu omlouvá, a tím neplnění povinností svého dítěte kryje, což mívá vážné právní následky. Procházka (2012) dále uvádí, že k záškoláctví se často ještě přidávají četné útěky z domova, kdy se dítě zdržuje mimo domov i školu na neznámé adrese, zpravidla se závadovou partou, nebo různými gangy či sektami, které ho v záškoláctví podporují. Nejčastějšími příčinami útěku z domova bývají špatné rodinné poměry, například rozvod, hádky rodičů, nebo nový partner rodiče, nezájem o dítě či týrání dítěte. Není také výjimkou útěk z nudy, kterou se dítě snaží nahradit dobrodružstvím a vzrušením. Další častou příčinou

záškoláctví i útěků z domova jsou problémy související se školou. Velký tlak na dítě představují vysoké školní nároky a orientace na výkon, také strach z reakce rodičů a potenciálního trestu kvůli špatné známce, nebo poznámce od učitele. Není bohužel ani vzácným jevem, že se dítě stalo obětí šikany ve škole, v důsledku čehož se bojí do ní chodit, aby nedošlo k dalšímu útoku. Namísto oznámení této závažné věci autoritám a následnému řešení situace se rozhodne právě pro záškoláctví a útoky.

Experimentování s alkoholem a návykovými látkami představuje u dětí a dospívajících obrovské riziko, které se může velmi rychle proměnit v závislost na těchto psychoaktivních látkách. Přestože jde zpočátku o pouhé experimentování, snadno dítě přejde do fáze příležitostného užívání, ze kterého se náhle stane pravidelné užívání, kde je velmi úzká hranice s návykem až závislostí. Významnou roli zde hraje také to, zda pochází dítě z rodiny, kde byli také rodiče závislí na alkoholu nebo drogách a jiných patologických závislostech, v důsledku čehož si osvojilo nevhodné vzorce chování. Důvody k užití psychoaktivní látky jsou různé. Vedle zvědavosti z prožitku, které dítě subjektivně očekává, to může být i vliv vrstevnické skupiny a závadové party, která po něm užívání látky přímo vyžaduje, a je to podmínka toho, aby byl této skupiny součástí. Jedná se o tzv. tlak sociální konformity. Pro dospívající může také užívání omamných látek znamenat únik ze stereotypu, z nudy, nebo od negativních myšlenek. Z výše uvedených důvodů se děti a dospívající uchylují také k požívání alkoholu a tabakismu. (Procházka, 2012) Fischer a Škoda (2009) uvádí, že přestože je alkohol a nikotin nejvíce rozšířenou a v našem prostředí tolerovanou drogou, je stejně nebezpečný vůči našemu biologickému i psychickému zdraví jako jiné psychotropní látky. Má totiž stejně závažné chronické zdravotní a akutní sociální následky při vzniku závislosti jako jiné drogy.

V rámci primární prevence rizikového chování ve školách Martanová a kol. (2012) uvádí, že je důležité myslet i na rizikové sexuální chování dospívajících. Největší problém zde představuje předčasné zahájení pohlavního života u nezletilých, obzvláště vážná je situace, kdy je pohlavní život zahájen před dovršením patnáctého roku dítěte. V tomto případě je toto jednání nezákonné. Dále má být dle autorky prevence ve školách zaměřena především na rizika nechráněného pohlavního styku a riziko předčasného mateřství a otcovství.

3.2 Problémy v chování versus poruchy chování

Pokud se chování dítěte odchyluje od očekávaného chování společnosti, nebo od předepsaných norem a pravidel platných v dané skupině či sociálním útvaru, mluvíme o sociální deviaci. Ondrejko (2001) uvádí, že pojem sociální deviace ohraničuje celou škálu způsobů

chování. Na této škále je v protipólu chování konformní a deviantní. Do konformního autor řadí normokonformní sociální chování, u kterého platí, že zcela odpovídá předepsaným sociálním normám a očekávaným způsobům. Hned za ním je na škále nonkonformní chování, které je již ale považováno za nápadné a provokující. Dalo by se přirovnat k chování popsaném v kapitole 3, kdy dospívající zkouší existenci a platnost hranic v období dospívání, ale toto chování ještě nijak závažně nenarušuje společenské normy ani hodnoty, a tudíž je společností ještě tolerováno. Neznamená to však, že by se společnost od tohoto typu nápadného chování obracela zády, nebo jej přehlížela. S jednotlivými projevy rizikového a odchylného chování od sociálních norem se musí odborně pedagogicky pracovat, protože mají tendenci se zhoršovat a k jednotlivým problémům se mohou přidávat další, až tyto problémy vyústí v poruchu chování. Z toho důvodu označujeme tento typ provokujícího a nápadného chování za problémový. Jedná se o konkrétní projevy v chování jedince, které jsou viditelné zvnějšku, v podobě například fyzické agrese anebo vulgarity, lhaní, podvádění, neplnění si svých povinností apod. Nejčastějšími příčinami problémů v chování bývají změny v prostředí dítěte, nezvládnuté vnitřní konflikty či konflikty se sociálním okolím. Závažnost problémového chování záleží především na intenzitě fyzických a verbálních projevů a době trvání, přičemž posuzování těchto projevů jako problémových je subjektivní, tudíž ne vždy se všichni odborníci shodnou na stejné míře závažnosti. (Hutyrová a kol., 2019) Přesto je dle Bendla, Hanušové a Linkové (2016) vždy v zájmu příznivého vývoje dítěte, aby se rodiče obrátili alespoň na jednu z forem institucionální pomoci, kterou představují buď pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, nebo speciálně pedagogická centra. Další možností je také využít pomoci školního poradenského pracoviště, například školního psychologa, školního speciálního pedagoga nebo výchovného poradce.

Pokud je však ze strany odborníků usouzeno, že se jedná o projevy poruch chování, které jsou již dlouhodobého rázu, intenzita projevů zesiluje a odráží se v jednání jedince, hovoří Ondrejko (2001) o deviantním chování, které má rovněž různou klasifikaci. *„Jde o takové projevy obtížné vychovatelnosti, které jsou zapříčiněny sociální či výchovnou narušeností nebo výchovnou zanedbaností. Kromě uvedených problematických vlivů prostředí a výchovy lze zaznamenat rovněž specifické psychiatrické příčiny a někdy též kombinaci obou oblastí.“* (Pipeková a kol., 1998, s. 191) S touto definicí se shoduje také etiologie poruch chování dle Ptáčka (2006), který dále uvádí, že vedle sociálních a rodinných faktorů zde hrají významnou roli také perinatální komplikace a genetické dispoziční faktory. Ondrejko (2001) za deviantní považuje chování disociální, asociální a antisociální, dále delikventní a kriminální. Disociální

chování spočívá nejčastěji v kázeňských přestupcích a neposlušnosti ve škole, v rámci rodinného prostředí se projevuje například jako vzdorovitost, lhaní, opakované neuposlechnutí pokynu rodiče apod. Toto chování lze zvládnout a eliminovat na základě přiměřených pedagogických postupů, nebo ve spolupráci s ambulantním poradenstvím a terapiemi s psychologem nebo speciálním pedagogem. V případě asociálního chování jde již o závažný problém, týkající se narušení či úplné absence sociálního citění u dítěte. Svým chováním a jednáním dítě ohrožuje především sebe na svém dalším vývoji, podléhá rizikovým způsobům chování, zejména záškoláctví, toxikomanií, sebepoškozování, útěkům a alkoholismu. Toto chování je v rozporu se společenskou morálkou i normami, ale opět je zde možnost nápravy chování, ovšem prostřednictvím už speciálních pedagogických postupů. Tyto postupy se již nerealizují ambulantně, ale pobyt v některém ze speciálně výchovných zařízení, případně v psychiatrických léčebnách. Na asociální chování velmi často navazuje také antisociální chování. Pro tento typ chování je charakteristické, že dítě už neohrožuje pouze samo sebe, ale i celou společnost. Při tomto chování dochází k porušování zákonů a ohrožování nejvyšších lidských hodnot a práv. Dítě se dopouští četných krádeží a loupeží, vandalismu, sexuálních napadení aj. Nápravu lze zřídit pouze umístěním do ústavní výchovy, v nejzávažnějších případech do věznic. (Pipeková a kol., 1998) Blíže je delikventní a kriminální chování rozebráno v následující podkapitole.

Kromě výše uvedených poruch chování, stupňovaných podle společenské závažnosti, Pipeková a kol. (1998) uvádí další poruchy chování podle převládající složky osobnosti. Hovoří například o osobách neurotických. Tito lidé mají z důvodu zvýšeného napětí a neschopnosti se uvolnit časté sklony ke zkratkovitému jednání a mají narušenou psychickou rovnováhu kvůli neuspokojeným citovým potřebám v dětství a dospívání. Dále hovoří o psychopatických osobách, u kterých je zřejmá neschopnost navázat přátelské vztahy. Tyto osoby jsou často v konfliktu s okolím, nedokážou se nikomu přizpůsobit a jejich reakce bývají velmi neadekvátní. Své problémy řeší útekem, fyzickou a verbální agresí. Pokud se u dětí takto závažná situace již v počátku odborně neřeší, porucha chování v budoucnu pravděpodobně vyústí v poruchu osobnosti. Autorka se dále zmiňuje o osobách sociálně nepřizpůsobivých, kam patří například lidé propuštění z výkonu trestu, závislí na alkoholu či omamných látkách, anebo mládež se sociálně patologickými jevy v chování, která opouští školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Poruchy chování se také mohou objevit u dětí se syndromem lehké mozkové dysfunkce. Dle autorky je těchto dětí ve výchovných ústavech až třetina z umístěných. Lehká mozková dysfunkce sice není sama o sobě poruchou chování, ovšem není-

li dítěti nastaven spolehlivý řád, a není-li mu věnována přiměřená péče, pozornost, výchovné úsilí a trpělivost, může i v této situaci chování jedince časem získat asociální i antisociální charakter.

3.3 Kriminalita a delikvence nezletilých

Dle autorů Fischera a Škody (2009) lze kriminalitu a delikvenci označit spíše za poruchu sociálně adaptačních schopností a dovedností. Je pro ně typická zejména mravní narušenost člověka. Pravděpodobnost vzniku a rozvoje tohoto typu chování zvyšují jak biologické, psychické, tak sociální faktory, mnohdy na sebe působí ve vzájemné interakci. Kriminalita představuje činy, které jsou ve společnosti trestné, a jejím následkem jsou sankce posuzované podle trestního zákona, jinými slovy se jedná o zločiny. Delikvence je oproti tomu širší pojem, který označuje nejen zločiny, ale i provinění a přestupky. Pojem bývá používán v souvislosti s protizákonným jednáním dětí a mládeže. Mnozí autoři rozlišují delikvenci nezletilých podle věku. Pojem dětská delikvence bývá užíván pro jinak trestnou činnost dětí a mládeže mladších 15 let, kterým z důvodu nízkého věku není možné uložit trest. Je-li jedinec starší 15 let a mladší 18 let, tedy mladistvý, a dopustí se činu jinak trestného, mluvíme o delikvenci juvenilní. U nezletilých, kteří se dopouští protispolečenského jednání, je velmi významný negativní vliv vrstevníků. Protizákonné jednání nezletilých také často souvisí se sociální nezralostí a nedokončeným psychickým a morálním vývojem. Nezletilí jsou sice schopni o svém cíli logicky uvažovat, ale nedokážou si už připustit vážné následky těchto činů, anebo jsou jim tyto následky lhostejné. Bez institucionální pomoci zpravidla tíhnou k recidivě, která může zapříčinit jejich budoucí kriminální chování v dospělosti. Jako nejčastější jinak trestné činy u nezletilých Pipeková a kol. (1998) uvádí například krádeže, násilné chování vůči jednotlivci a skupině, trestné činy v souvislosti s užíváním drog a alkoholu, výtržnictví, ale také prostituci a neoprávněné užívání motorového vozidla.

Bendl, Hanušová a Linková (2016) uvádí, že vzhledem k tomu, že dítě do 15 let není trestně odpovědné, nemůže mu soud uložit trest, ale maximálně opatření, a to v občanskoprávním soudním řízení. Podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, dle § 93: *„...může mu soud pro mládež uložit, a to zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření, tato opatření; výchovnou povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dohled probačního úředníka,*

ochrannou výchovu, ochranné léčení.“ Oproti tomu mladistvý ve věku 15 až 18 let už trestně odpovědný je, i přesto však ještě není zletilý, tudíž mu soud stále nemůže uložit trest, ale může nařídit celkem tři druhy opatření v různé kombinaci. (Bendl, Hanušová, Linková, 2016) Dle § 10 výše cit. zákona platí, že: *„Mladistvému lze uložit pouze tato opatření; výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření.“*

4 Ústavní a ochranná výchova

Tato kapitola se zabývá problematikou ústavní a ochranné výchovy, která bývá soudem nařizována při závažných problémech v rodině nezletilého dítěte, anebo při závažných výchovných problémech, kdy není nadále vhodné, aby dítě v rodině zůstávalo. V následující podkapitole je vymezeno legislativní ukotvení ústavní a ochranné výchovy v zákonech platných na území ČR. Dále, vzhledem k tématu práce, se podkapitoly zaměřují výhradně na konkrétní druh zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, kterým je výchovný ústav.

4.1 Legislativní vymezení ústavní a ochranné výchovy

Podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový), § 971 platí, že: *„Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit **ústavní výchovu**. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěření dítěte do péče fyzické osoby.“* Ochranná výchova je nařizována též soudem, v důsledku protiprávního chování nezletilého, tudíž je upravena zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Podle tohoto zákona, § 22 platí, že: *„Soud pro mládež může mladistvému uložit **ochrannou výchovu**; pokud o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije; dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána; nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení výchovných opatření.“*

Ústavní a ochranná výchova patří do systému náhradní výchovné péče a její výkon je upravován zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *„Do školských zařízení poskytujících náhradní výchovnou péči při výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy jsou umísťovány děti a mladiství (dále jen děti) na základě rozhodnutí soudu, ve věku zpravidla od tří do osmnácti let, popř. do ukončení přípravy na povolání, nebo po nařízení soudu o prodloužení ochranného výchovného opatření do devatenácti let.“* (Jedlička, 2015, s. 385) Autor dále uvádí, že školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy zajišťují celoroční provoz a jsou zřizovány MŠMT ČR. Poskytují dětem

plné přímé zaopatření, včetně stravování, ubytování, ošacení i vzdělávání. Školské zařízení také zabezpečuje přípravu dětí na budoucí povolání po ukončení základního vzdělávání, v rámci vyučení, zaučení, či vytvoření vhodných podmínek pro studium na střední, vyšší odborné nebo vysoké škole. „*Druhy školských výchovných zařízení jsou diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.*“ (Jedlička, 2015, s. 385) Vzhledem k tomu, že tato práce se zabývá tím, jak mládež vnímá kvalitu svého života při pobytu ve výchovném ústavu, rozebereme si hlouběji pouze tento druh školského zařízení.

4.2 Umístění dítěte do výchovného ústavu

Pokud se u dítěte objeví výrazné problémy v chování, rodina selhává ve výchově a snaže tyto jevy zcela odstranit, nebo je alespoň zmírnit, je nejvyšší čas obrátit se na institucionální odbornou pomoc. Je v nejlepším zájmu dítěte, aby odborníci rodině pomohli najít možnosti, jak dítě navést na správnou cestu, aby nedošlo k rozvoji a prohlubování problémového chování. Přestože se problémy v chování nejčastěji objevují v domácím prostředí, mohou se odrážet i ve školním prostředí. Ve škole se projevují převážně v podobě slabého prospěchu, vysokého počtu neomluvených hodin, nevhodného chování v hodině či o přestávce. Když pedagog o těchto skutečnostech informuje rodiče, očekává se, že rodiče budou se školou spolupracovat, a budou ve výchově dítěte více důslední. V případě, že rodiče výchovné problémy svého dítěte neřeší, anebo ho dokonce v protispolečenském vývoji podporují, je situace obzvláště alarmující. Z problémového chování pak postupně vzniká porucha chování, a dítě se stává obtížně vychovatelným. Pokud se řešení této situace nepodaří nalézt ani za pomoci školního poradenského pracoviště (kam patří např. výchovný poradce, školní speciální pedagog nebo školní psycholog), či školského poradenského zařízení (např. pedagogicko-psychologická poradna, středisko výchovné péče), bývá o této situaci informován OSPOD, zpravidla ze strany školy. Tento orgán poté prošetřuje celkovou situaci v rodině, dlouhodobě ji sleduje a v rámci sanace rodiny se snaží napravit narušené funkce rodiny. Pokud se ale situace výhledově nezlepšuje, dítě je ohroženo na svém vývoji a rozvíjí se u něj antisociální chování, sociální kurátor podá soudu návrh na vydání předběžného opatření. Soud pak rozhodne o umístění dítěte do ústavní nebo ochranné výchovy. (Jedlička, 2011) „*Sociální kuratela provádí opatření směřující k odstranění, zmírnění, zamezení prohlubování či opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte.*“ (Bendl, Hanušová, Linková, 2016, s. 78) Jedlička (2015, s. 395) dále uvádí, že: „*Dle nového občanského zákoníku musí být za každým umístěním (a nově i přemístěním) rozhodnutí soudu a doporučení OSPOD.*“

„Výkon ústavní výchovy dětí zpravidla starších patnácti let s vážnými poruchami chování nebo s uloženou ochrannou výchovou zajišťují výchovné ústavy. Zde je základní organizační jednotkou výchovná skupina, v níž mohou být umístěny děti různého věku i pohlaví. Ve výchovném ústavu je možné zřídit nejméně dvě, nejvíce šest výchovných skupin.“ (Jedlička, 2015, s. 398) Podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 14, platí že: *„Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti; s nařízenou ústavní výchovou; s uloženou ochrannou výchovou; které jsou nezletilými matkami a pro jejich děti; nebo které vyžadují výchovně léčebnou péči; popřípadě se ve výchovném ústavu pro tyto děti zřizují oddělené výchovné skupiny... Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.“*

Vzhledem k návaznosti jednotlivých školských zařízení v procesu umístování dítěte do výchovného ústavu, zde krátce uvedeme i legislativní vymezení těchto zařízení. Dle § 13 výše cit. zákona platí, že: *„Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti; s nařízenou ústavní výchovou; mají-li závažné poruchy chování, nebo; které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, nebo; s uloženou ochrannou výchovou... Do dětského domova se školou mohou být umístovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky... Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovní právní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.“* Je nutno mít na paměti, že mezi dětským domovem a dětským domovem se školou existuje zásadní rozdíl, který vyplývá z jejich účelu upravovaným dle téhož zákona. Podle předchozího § 12 platí, že: *„Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.“* Důležitou funkci v tomto procesu má také diagnostický ústav. Dle téhož zákona č. 109/2002 Sb., § 5, platí, že: *„Diagnostický ústav přijímá děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou; děti s uloženou ochrannou výchovou také na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení umísťuje do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Do diagnostického ústavu se dítě umísťuje na dobu zpravidla nepřesahující 8 týdnů.“*

Přestože je dítě ve výchovném ústavu v odborné péči vychovatele, etopeda, psychologa a dalších pedagogů, i nadále má zde významnou roli jeho sociální kurátor. Dle zákona

č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, § 1, se ochranou dítěte, z hlediska pravomocí OSPOD, rozumí primárně: „...ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.“ Ústavní výchova je považována až jako poslední možnost, pokud žádná z dalších institucí nemohou problémy v chování dítěte odstranit či zmírnit, tudíž je potřeba jej přemístit z nepříznivého rodinného prostředí. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový), § 972, určuje, že: „Ústavní výchovu lze nařídít nejdéle na dobu tří let. Ústavní výchovu lze před uplynutím tří let od jejího nařízení prodloužit, jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají.“

4.3 Práce s dětmi s poruchami chování ve výchovném ústavu

Děti bývají do výchovných ústavů umístěovány z různých důvodů. Volně podle Jedličky (2015) zde uvedeme rozlišení celkem pěti kategorií dětí ve výchovných ústavech, kterými jsou;

- 1) sirotci, u kterých se buď v dětském domově, nebo v pěstounské péči projevily poruchy chování, např. vlivem psychické deprivace a neuspokojených emocionálních potřeb;
- 2) děti, pocházející ze sociálně slabého prostředí, které jsou ohroženy sociálně patologickými jevy v důsledku nevhodného působení dysfunkční rodiny, v níž se objevují různé závislosti či trestná činnost;
- 3) děti s rizikovým chováním a výraznými výchovnými problémy, kam patří zejména experimentování s návykovými látkami, záškoláctví, agresivita, nerespektování autorit apod.;
- 4) děti s výchovnými problémy, jež jsou zapříčiněné psychickou či neurologickou poruchou centrální nervové soustavy;
- 5) děti, které tíhnou ke kriminálnímu chování, anebo už kriminální zkušenost mají a existuje zde hrozba recidivy.

Na jedné výchovné skupině se můžou sejít děti, které pochází z odlišného rodinného prostředí, každé z nich má jinou sociální zkušenost a prošlo si složitou životní etapou již v období dětství, čímž je silně poznamenáno. Při volbě přístupu k dětem záleží na tom, zda má dítě předchozí zkušenost s institucionálním zařízením, anebo přichází přímo z rodiny. Tato zkušenost může totiž velmi ovlivnit adaptaci dítěte ve výchovném ústavu. Z toho důvodu je velmi důležité, aby pracovníci ústavu zaujímali individuální přístup ke každému dítěti, a byli

podrobně obeznámeni s jeho životním příběhem, aby dokázali porozumět jeho chování. Ptáček (2006) uvádí, že děti samy z poruchy chování nevyrostou, ale pokud je jim věnována řádná péče, výchova a důsledné vedení, je prognóza mnohem optimističtější. V případě, že tyto podmínky k nápravě nedokážou zajistit rodiče, připadá tato úloha vychovatelům, speciálním pedagogům – etopedům a psychologům ve výchovném ústavu. Práce s dětmi s poruchami chování představuje komplexní a dlouhodobý přístup, který spočívá v různých terapiích, psychoterapiích, v poradenství a nácviku pozitivních sociálních dovedností. Náprava také zahrnuje edukaci, možnost seberealizace při objevování svých schopností a dovedností a kvalitní trávení volného času. V neposlední řadě zahrnuje také medikaci a pravidelné návštěvy dětského psychiatra. Je však potřeba mít na paměti, že medikace poruchu chování nevyлéčí, dokáže pouze zmírnit určité závažné agresivní projevy v chování. Aby došlo ke změně chování, je nutné zaměřit se na efektivní komunikaci, aby dítě dokázalo popsat své pocity, vysvětlit příčiny svého negativního chování, a tím pádem porozumět samo sobě. Pokud dítě a odborník zjistí, co jej vede k nežádoucímu chování, je možné se poté zaměřit na základní strategie a techniky zvládnání tohoto chování. V kombinaci s volnočasovými aktivitami, především sportu a jiné fyzické aktivity, lze pak snadněji zvládat negativní pocity, jako jsou stres, zlost či úzkost, které mohou k nevhodnému chování dítě vést, protože neví, jak jinak se tzv. „vybít“ či uvolnit. (Ptáček, 2006)

Základem při práci s dětmi s poruchami chování je komunikace. Děti do výchovných ústavů přichází zpravidla z nepodnětného a neuspořádaného prostředí, tudíž pokud ke komunikaci ze strany rodiče a dítěte vůbec docházelo, tak jen minimálně. Proto zpočátku bývá těžké dítě tzv. „rozmluvit“. Jedinec má problémy se otevřít a znovu důvěřovat především dospělým lidem, kteří ho v minulosti častokrát zklamali. Vedle toho je však správná komunikace s dítětem zásadní v tom, že podle posledních výzkumů bylo zjištěno, že klientela výchovných ústavů se v posledních letech výrazně změnila. Dnešní děti a mladiství si více než kdy předtím uvědomují svá práva, avšak na své povinnosti už neberou takový ohled. Při uplatňování svých práv a při své argumentaci jsou velmi sebevědomí, jsou také velmi vybíraví ve způsobu oblékání nebo stravy. Jsou velmi ostražití v interpersonálních vztazích. Všimají si, jakým stylem s nimi dospělí lidé hovoří, jaký vůči nim zaujímají postoj, a na základě toho jsou ochotní si pouze ty dospělé, kteří k nim přistupují rovnoprávně, pustit k sobě blíž. Je proto velmi důležité, aby pracovníci ve výchovném ústavu uplatňovali s dětmi rovnoprávný vztah, obzvláště s dětmi staršími 15 let, a jednali s nimi jako s dospělými. To také v odborné práci vyžaduje jiné přístupy v komunikaci než dříve. Komunikace nesmí být neosobní a pouze

formální, nesmí se omezovat pouze na pokyny a fakta, ale naopak musí být profesionální a má zahrnovat i terapeutické prvky. Existuje zde však pravidlo, že pokud jedinec vyžaduje, aby s ním bylo jednáno jako s dospělým, musí si být vědom toho, že i on se má chovat jako dospělý a mít odpovědnost. To je totiž základ rovnoprávného vztahu, který požadují. Tento vztah má také své jisté výhody. V první řadě na něj dítě není zvyklé, protože jako s dospělým s ním pravděpodobně dosud nikdo nemluvil, a náhle si je tak vědom své vlastní důležitosti a svého postavení. Cítí respekt ze strany dospělých a vnímá, že je vyslyšen a je mu věnována pozornost. Jeho ochota spolupracovat se tím tak zvyšuje. Existuje však i druhý opačný příklad, zejména u dětí s výraznou agresivitou, který rovnoprávné komunikace zneužívá, a vnímá ji jako slabost ze strany odborníka. U těchto jedinců nedošlo k takovému rozvoji mentální úrovně, aby byli schopni chápat své vlastní, natož pak cizí pocity, přání a potřeby. Z praxe navíc vyplývá, že děti s tímto typem intelektového a osobnostního postižení je čím dál víc, a jejich poruchy chování jsou označovány již jako extrémní. Práce s nimi je pak velmi obtížná a nápravu nelze již realizovat v běžných výchovných ústavech, tudíž jsou směřováni do specializovaných zařízení pro děti s extrémními poruchami chování, anebo do oblasti zabezpečovací detence. (Jedlička, 2015)

Pokud chceme učinit změnu v chování dítěte, za nejefektivnější je považován nácvik sociálních a emočních dovedností. Hutytová a kol. (2019) uvádí tzv. projekt PATHS, aneb v překladu rozvoj myšlenkových pochodů, který byl původně vytvořen pro děti se sluchovým postižením, ale je uplatnitelný pro všechny děti, včetně dětí s poruchami chování, poruchami impulzivity i dětí, které pocházejí z multikulturního prostředí. Hlavním cílem je maximálně využít a rozvíjet potenciál dítěte. Tento program vede pedagog a je to účinný způsob, jak lze ovlivnit jedincovo chování. Jeho prostřednictvím se dítě učí sebekontroli a sebeovládání, uvědomuje si vlastní emoce a city, učí se brát ohled na prožívání druhých lidí, zvyšuje svou sebeúctu a získává schopnosti, jak lze krizové situace adekvátně řešit, a spolu s tím se učí zvládat mezilidské konflikty. Nácvik těchto dovedností dítě vede k zodpovědnosti za své chování, rozvíjení schopnosti spolupracovat s vrstevníky, umět chválit a ocenit svou práci i práci druhých. Během programu je dítě pedagogem neustále podporováno a chváleno za dílčí pokroky, aby získalo motivaci pracovat na sobě dál. Motivace je totiž při práci s dítětem s poruchou chování stěžejní. Přestože je zpočátku velmi těžké v dítěti vzbudit motivaci pro jakoukoliv aktivitu, nesmí pracovníci s vynakládáním snahy přestávat. Dítě se sice nejprve může jevit, že o žádnou činnost nemá zájem a svůj volný čas nijak naplňovat nepotřebuje, ovšem často se jedná pouze o frustraci z toho, že dítě samo neví, jak se svým volným časem

naložit. Může se také bát učinit první krok, aby hned na začátku aktivity neselhal. Pracovníci mu tedy při počáteční aktivizaci sami vymyslí novou a zajímavou činnost, o které ví, že ji dítě zvládne, aby ho namotivovali a podnítili k akci. Jůn (2021) aktivity dělí na nezbytné k přežití, nezbytné ke zdravému žití a nezbytné ke kvalitnímu žití. Mezi aktivity, které považuje za nezbytné k přežití, patří základní fyziologické potřeby, jako je zejména spánek, strava, sebeobslužné činnosti a základní hygiena, nebo dodržování pravidelné medikace. Do části zdravého žití patří aktivity jako pohyb, pobyt venku, zdravá strava, čisté hygienické prostředí, a s tím spojený pravidelný úklid, optimální příjem vitamínů a minerálů pro udržení dobrého zdravotního a psychického stavu. Do aktivit nezbytných ke kvalitnímu životu řadí primárně veškeré bezpečné volnočasové aktivity. Jsou to převážně ty činnosti, které nám umožňují seberealizaci, uspokojují potřebu uznání a smysluplnosti. Například při týmových sportovních aktivitách cítíme sounáležitost a máme možnost při nich sdílet své emoce a prožívání. Vedle sportu nám ale pocit smysluplnosti a potřebnosti dává také dobrovolná práce, např. úklid, různé opravy, zkrášlování prostředí apod. Pokud bude dítě dlouhodobě bez aktivizace a motivace k posunu, začne se brzy cítit nespokojeně, bude se nudit, a opět hledat nevhodné způsoby, jak tyto pocity potlačit.

4.4 Úskali výchovných ústavů

Ve společnosti existují různé názory na to, jak výchovné ústavy fungují, a jaký dopad má pobyt v ústavní výchově na kvalitu života dětí a dospívajících a na jejich budoucnost. V minulosti byla ústavní péče vnímána velmi negativně, převážně jako separace problémových a nepřizpůsobivých dětí mimo společnost, kde o ně bylo sice postaráno, ovšem na jejich lepší vývoj a budoucnost se příliš nepohlíželo. Matoušek (1999) uvádí, že při dlouhodobém pobytu v ústavní péči se u dětí snižuje schopnost adaptace na vnější, tedy neústavní život. Dítě si rychle zvykne na systém, kdy je plně zaopatřeno, někdo pro něj vaří, řídí jeho finance, vymýšlí mu aktivity a domlouvá příležitosti k jednorázovým pracím, případně mu pere a žehlí. Společnost však udělala v tomhle ohledu velký pokrok, protože dnešní děti ve výchovných ústavech jsou mnohem více připravovány na výstup z ústavní péče a budoucí život. Jakmile se dítě adaptuje ve výchovném ústavu a sžije se s místním denním režimem, je vedeno k tomu, aby bylo odpovědné, samostatné a vytvořilo si reálný náhled na svou nynější situaci a své možnosti do budoucna. Bendl, Hanušová a Linková (2016) uvádí, že denní režim bývá ve výchovných ústavech přísný. Každý den je budíček v šest hodin, každé dítě si svůj čas zorganizuje samo, aby stihlo ranní hygienu, úklid, snídani a přípravu věcí na školní výuku. Té se následně účastní buď na hodinách teorie, anebo v praktických dílnách. Pak následuje sezení celé výchovné

skupiny s vychovatelem a vyhodnocování svých aktivit ve škole. Dále je na programu skupinová nebo individuální komunita s psychologem či etopedem. Po ní má dítě nárok na osobní odpolední volno, ve kterém je ideální čas například na vycházku, sport či brigádu. Následuje večere, sledování televizních zpráv a večerka okolo 21. a 22. hodiny. O víkendech je tento režim volnější. Je nutno podotknout, že v některých bodech se může režim v jednotlivých výchovných ústavech lišit. Nicméně platí, že v rámci nácviku samoobslužných dovedností si dítě pere samo, uklízí si po sobě, má přehled o svém kapesném a hospodaří s ním, o brigádu musí též projevit zájem samo, a to právě na základě vlastní vnitřní motivace k aktivitě.

Kvalita života dětí a dospívajících je ve výchovných ústavech negativně ovlivněna především v oblasti svobody, soukromí a míry jejich omezení. Svoboda dětí je zde omezena v důsledku toho, že mají povinnost dodržovat každodenní režim a řád ústavu. I jejich volný čas je ve všední dny i o víkendu pevně ohraničen. Vědomí o omezení své svobody může v jedinci vyvolat frustraci a pocit nespokojenosti, kterou se snaží vyřešit například útekem, často opakovaným. Dalším úskalím je rovněž ztráta soukromí dítěte. Ve výchovném ústavu sdílí jeden pokoj dvě až tři děti, čímž je omezen jejich osobní prostor. Dítě si ve výchovném ústavu nemůže samo vybrat své spolubydlící, zpočátku ostatní děti ani nezná, ovšem musí se s nimi naučit žít a pozitivně vycházet. Musí se neustále přizpůsobovat, ať už režimu, ostatním dětem, nebo požadavkům vychovatele a personálu. Zkrátka při pobytu ve výchovném ústavu není dítě zcela samo sebou, protože musí dodržovat jistá pravidla a je neustále pod kontrolou, tudíž pro něj ústav domovem nikdy nebude. I z toho důvodu pak může docházet k tomu, že přestože se dítě chová vzorně ve výchovném ústavu, po odchodu z něj, ať už na dovolenku za rodinnými příbuznými, anebo po dosažení zletilosti, dojde znovu ke zhoršení chování. Stálým problémem výchovných ústavů také nadále zůstává fakt, že na výchovných skupinách může být ze strany vychovatele obtížné usměrňovat individuální chování dětí. Na skupině jsou spolu děti nepřetržitě v interakci a mají velkou šanci se od sebe navzájem přiučit negativním věcem, čímž se jejich osobní problémy mohou rozvíjet. Může se také stát, že mezi dětmi dojde k tzv. „ponorkové nemoci“. Ta spočívá v tom, že když jsou děti dlouho ve stereotypním prostředí uzavřené instituce, odkud nemají možnost kdykoliv odejít, snižuje se jejich schopnost tolerance ostatních, a mohou se mezi nimi častěji objevovat konflikty. Za takových podmínek může též docházet k šikaně mezi dětmi, kterou však školská zařízení netolerují. Navzdory všem výše zmíněným úskalím v oblasti mezilidských vztahů však mají ústavy ve výchově výhodu v tom, že se děti nakonec pod odborným vedením postupně naučí spolu vycházet a vyhýbat se zbytečným konfliktům v rámci dobrého soužití. Výchovný ústav také není zcela izolován od

celé komunity obce či města, ve kterém se nachází. Kupříkladu využívá některých jeho služeb, např. pomocných prací ve prospěch obce/města za finanční odměnu dětem. Pracovníci ústavu jej přirozeně spojují s veřejností, děti mohou navštěvovat například i různé místní kulturní akce. (Matoušek, 1999)

Aktuálním a velmi zásadním problémem všech školských výchovných zařízení však nadále zůstává agresivita dětí a mladistvých, která v posledních letech velmi stoupla, a s tím související připravenost pedagogů adekvátně reagovat na nastalé krizové situace. Jedlička (2015) konstatuje, že není možné uchýlovat se k zavedení tvrdších opatření či kázeňským výchovným izolacím, protože bychom docílili pouze toho, že se děti s poruchou chování utvrdí v tom, že jediným účinným způsobem komunikace je násilí. Pedagogičtí pracovníci jsou tak vystaveni mnoha mimořádným událostem a nestandardním krizovým situacím, na které nebyli připravováni v průběhu svého dosavadního studia ani v odborném zácviku. Mnohdy jim nezbyvá, než řešit tyto události pomocí vlastní intuice či improvizace, zároveň však nesmí dopustit, aby situaci podcenili, a došlo k ohrožení vlastního života či života ostatních zúčastněných. Jůn (2021) uvádí, že dlouhodobě pracovníkům může při své práci pomoci dodržovat preventivní postupy. Ty mají veškeré projevy agresivního chování eliminovat a umožní se těmto situacím zcela vyhnout. Pokud přece jenom k agresi dojde, jsou na řadě tzv. incidentní postupy, díky kterým odborník ví, co má v nastalé události dělat. Součástí těchto postupů je včasná intervence, následná terapie a zabránění opakování se tohoto chování do budoucna. Nestačí použít jen krizové postupy, protože ty řeší pouze okamžitou situaci a snaží se zmírnit její negativní dopad na okolí. Krizové postupy dle autora neřeší následky, ani neobsahují kroky, jak zajistit, aby se situace neopakovala.

Spousta pedagogických pracovníků školských výchovných zařízení si proto v současnosti doplňuje vzdělání v oblasti psychoterapeutického výcviku a rozvoje profesních a osobnostních kompetencí v rámci supervize. Je neustále potřeba myslet na to, že pracujeme s dětmi s poruchami chování, které nemůžeme za toto chování trestat, protože mnoho z nich ani nechápe, co je na jejich chování špatného, a proč by měly učinit změnu. Úkolem pedagogických pracovníků je zaujímat empatický a citlivý přístup ke svěřeným dětem. Vedle toho je ovšem stejně důležité dbát na psychickou odolnost a stabilitu těchto pracovníků, jejichž profese představuje velkou psychosociální zátěž, a můžou dospět až k syndromu vyhoření, při kterém zaměstnanec ztrácí naději, že se jeho vynaložené úsilí při práci s dítětem vůbec vyplatí. (Jedlička, 2015)

4.5 Příprava na odchod z výchovného ústavu

V současné době je v naší zemi velmi málo možností, jak zajistit následnou péči jedincům, kteří po dosažení zletilosti mají opustit výchovný ústav. Tak stejně je tomu i u ostatních zařízení ústavní péče, např. u dětských domovů. Systém navazující péče o děti opouštějící výkon ústavní nebo ochranné výchovy je dlouhodobě nereformovaný a pouhé minimum jedinců má možnost vrátit se k rodině. V některých případech, vzhledem k důvodům pro léta strávená v ústavní péči, to navíc nebývá ani žádoucí. Jedinci tak mají na výběr často pouze ze dvou možností. Jednou z nich je přejít na cvičný byt, který je zpravidla součástí zařízení, anebo se nachází v jeho blízkosti, a to na základě smlouvy se zařízením výchovného ústavu, přičemž podrobnosti stanoví zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Zpravidla se ovšem nejedná o dlouhodobé, nýbrž přechodné a dočasné řešení. Druhou možností představují domy na půl cesty. Ty jsou však součástí sociálních služeb a nezaručují plnou samostatnost dospělého jedince. Je zde riziko pokračování závislosti na ústavní péči. Obě možnosti spojuje také další riziko, jímž je i následná odloučenost od většinové společnosti. Především v domech na půl cesty žije jedinec v prostředí lidí, kteří také vyrůstali v ústavní péči, a tím je jejich socializace stejně postižena. Dalším problémem domů na půl cesty je jejich omezená časová lhůta pobytu, často také bývají přeplněné. Není tedy pochyb o tom, že jedinci opouštějící výkon ústavní a ochranné výchovy to mají v mnoha ohledech těžší než jejich vrstevníci, kteří žili celý život v rodině. Musí se velmi brzy osamostatnit a postavit na vlastní nohy, přičemž jim chybí podpora dosavadních pečujících osob. Proto musí být ze strany pracovníků výchovného ústavu dlouhodobě a pečlivě připravováni na budoucí život. K tomu pracovníkům slouží různé podpůrné nástroje a možnosti využívání služeb, které zajišťují převážně neziskové organizace. Mezi ně patří primárně odborné poradenství, jak v oblasti právní a sociální, tak v oblasti rodinných a mezilidských vztahů. Dále je důležitou součástí přípravy na samostatný život mladých lidí trénink dovedností pro život a vzdělávání v rámci nácviku modelových situací. Jedná se o nacvičování běžných životních situací, se kterými však dosud mladí lidé nemají moc zkušeností, např. komunikace s různými úřady, způsoby chování a jednání při řešení krize ve skupině, ve vztahu, v rodině, nebo na pracovišti. Patří sem také probírání témat, jako je např. intervence při domácím násilí, drogové a alkoholové závislosti, a informace o tom, kam se obrátit pro pomoc a podporu. V souvislosti s tím jsou také jedinci obeznámeni se službami sociální prevence, které zajišťují ubytování či pomoc osobám v nepříznivé životní situaci. Z výše uvedeného zákona mají také jedinci nárok na finanční

pomoc do začátku. V neposlední řadě se pomoc různých neziskových organizací zabývá i hledáním správné životní orientace a nastavením systému hodnot v dospělém životě, jako např. pozitivní vztah k sobě samému, své rodině a blízkým, ke vzdělání, k práci, ale i věcem a životnímu prostředí. Tato část je významná obzvláště pro jedince romského etnika, kteří opouští výkon ústavní výchovy. Existují programy, které vedou romští asistenti, jejichž cílem je přiblížit mladší generaci etnickou problematiku, odlišné zvyky a kulturu menšiny, čímž reprezentují pozitivní vzory Romů. (Folda a kol., 2009)

Pokud jedinci po dobu pobytu v ústavní výchově udržují kontakt s rodinou či dalšími příbuznými, tudíž se rodinná situace stabilizovala a členové mají mezi sebou pozitivní vztahy, je vhodné, aby se jedinec vrátil zpátky domů. Rieger (2009) uvádí, že pro tyto případy, kde je prognóza zlepšení rodinných vztahů kladná, se vypracovává Dohoda o Programu přípravy na návrat k rodině a domů (dále jen Dohoda o PND), která se realizuje v jednotlivých krocích. Jedná se nejprve o vstupní dohodu, která se uzavírá mezi institucí a svěřencem starším 15 let. Pokud je jedinec mladší 15 let, je uzavírána také s jeho zákonnými zástupci, případně jinými příbuznými, kteří projevují o dítě zájem. Podstatou této dohody je vytvořit pravidla a individuální plán spolupráce mezi jedincem a rodinou a vymežit pravidla řádu instituce, která je třeba dodržovat. Následující Dohoda o PND spočívá ve vymezení programu a podmínek přípravy jedince na návrat domů. Samotný program pak tvoří hlavně terapeutické působení zaměřené na edukaci, prevenci a resocializaci. Pokud jedinec nemá rodinu, do které by se mohl vrátit, vypracuje se se zařízením a příslušnou službou navazující péče jiný typ programu přípravy na návrat z instituce. Hlavním účelem těchto dohod je, aby se jedinec po odloučení navrátil do běžného života, lépe si zvykl na změnu prostředí a odpovědně se ujal svých občanských funkcí.

5 Zhodnocení aktuálního stavu řešené problematiky

Téma diplomové práce zní Subjektivní pohled mládeže na kvalitu života ve výchovném ústavu. Práce se tímto tématem zabývá především z důvodu, že ve společnosti stále převládají odlišné názory na náhradní výchovnou péči ve výchovných ústavech, a na jedince v nich umístěné. Porucha chování je problematika, kterou většina lidí vnímá velmi negativně, a často také jako neměnný jev. Proto je důležité neustále společnost obeznamovat s tím, že i na nápravě a zmírnění poruch chování se dá pracovat, a to díky odbornému vedení profesionálních pracovníků výchovných ústavů. Kvalita života dětí, které se potýkají s narušenou socializací, a které navíc nemají to štěstí na stabilní rodinu a milující pečující rodiče, jež by se o ně dokázali postarat, je touto skutečností zásadně ohrožena. Náhradní výchovná péče má zajistit, aby důslednou výchovou, řádnou péčí a opravdovým zájmem o vývoj dítěte ze strany odborníků ústavu, byly pro jedince vytvořeny podmínky pro lepší budoucnost a kvalitnější život, než jaký by je čekal bez potřebného zásahu příslušných orgánů.

Aby všechny výchovné ústavy na území ČR zajistily mládeži odbornou péči včetně výchovy a vzdělávání na kvalitní úrovni, byly za tímto účelem vytvořeny Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Tyto standardy platí pro všechny pobytové formy péče o děti, pro ambulantní formy v rámci středisek výchovné péče jsou vypracovány zvlášť. Myšková a kol. (2018) uvádí, že oba standardy byly vytvářeny déle než dva roky konkrétní pracovní skupinou a konzultačním fórem, a následně byla platnost jejich zavedení ověřována. Standardy byly v roce 2015 schváleny MŠMT ČR a zavedeny jako Metodický pokyn, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči č. j. MSMT-5805/2015. O první vydání standardů se zasloužila Pacnerová a kolektiv v roce 2015, následně došlo k vydání Výnosu Ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 5/2016 o standardech. Výnos byl poté v roce 2018 přezkoumán a vydán znovu pod názvem Výnos ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. 17/2018, čímž se standardy stanovily. Tyto standardy platí pro všechny školská zařízení tohoto typu v celé ČR, a jejich účelem je zajistit a udržovat žádoucí úroveň kvality poskytované péče o umístěné děti. Součástí pracovní skupiny, která se na vytváření standardů podílela, byli i odborníci přímo z praxe, tudíž vychází z aktuální situace a vědeckých poznatků současného systému náhradní výchovné péče. Určené jsou pro odborné pracovníky zařízení, nepředstavují však povinný standardizovaný celek, který se musí dodržovat. Poskytují spíše základní kritéria k tomu, aby docházelo k reflexi a sebehodnocení své práce ze strany pracovníků. Sebereflexe

je pro odborníka důležitá nejen proto aby zjistil, zda jeho metodické vedení dětí je úspěšné, ale také aby poznal a napravil případné chyby ve svém vlastním přístupu k práci či osobním přístupem k dětem. Díky pravidelné a průběžné reflexi a dodržování pravidel psychohygieny je pak práce s jedinci s poruchami chování prokazatelně efektivnější a nedochází k selhávání.

Výsledky Statistické ročenky MŠMT ČR z hlediska počtu umístěných dětí ve školských zařízeních za poslední školní roky vykazují, že počet dětí ve výchovných ústavěch se snižuje. (MŠMT, 2024, H2.4.2.2) Na druhou stranu se však výchovné ústavy v současnosti potýkají s velkým problémem, který představuje zvyšování počtu dětí s výraznou agresivitou. Skutečnost, že poruchy chování jsou u dnešních dětí závažnější než kdy dříve, dle Jedličky a kol. (2015) potvrdilo až 90 % odborníků z výchovných a diagnostických ústavů. Tento fakt představuje pro společnost jistou hrozbu, protože dle Ptáčka (2006) se u dětí do 15 let, které vykazují tři a více příznaků typických pro poruchu chování, v dospělosti vyvine porucha osobnosti, pokud s dítětem není odborně pracováno. Z toho u dívek na 21 % a u chlapců na 27 %. Jedná-li se však o šest a více příznaků poruchy chování, porucha osobnosti se pravděpodobně v budoucnu vyvine u dívek na 33 % a u chlapců až na 49 %. Porucha osobnosti, která se může vyvinout v důsledku neřešené poruchy chování v dětství, poté úzce souvisí s trestní činností dospělých lidí a s recidivou kriminality. Taková skutečnost je opodstatněným důvodem pro to, aby byla dětem s poruchami chování věnována důkladnější pozornost a kvalitní péče. Proto Standardy kvality péče o děti kladou důraz na tvorbu důležitých hodnot, jako je rozvoj potenciálu dítěte, výchova v bezpečném prostředí, zvyšování šance na zlepšení vztahů v rodině a případný návrat do ní, či na možnosti lepšího začlenění do společnosti. (Myšková a kol., 2018)

Folda a kol. (2009) na základě situační analýzy systému náhradní péče o děti a mladistvé již v minulosti poukazyval na problém politiky deinstitucionalizace v naší společnosti. Namítali, že pomoc a podpora rodinám v tíživé sociální situaci není dostatečná. Pokud se dlouhodobě nedaří poměry v rodině stabilizovat, její problémy se prohlubují a dítě v tomto prostředí stále setrvává, nezbyvá než krajně řešit situaci předběžným opatřením a odebráním dítěte z rodiny. V důsledku toho byly dříve, i přes existenci deinstitucionalizace, výchovné a diagnostické ústavy přeplněné. Proto se v současné době OSPOD tolik orientuje primárně na sanaci rodiny a snahu předcházet rozvíjení různých sociálních problémů rodiny, aby nedocházelo k jejímu rozpadu. I přesto však v systému náhradní péče o děti a mladistvé dnes nadále existují překážky. Jednu ze zásadních překážek představuje dle Jedličky a kol. (2015) například pomalost soudů a odvolací termíny při rozhodování o umístění či přemístění

jedinců do ústavní a ochranné výchovy. Důsledkem nabytí platnosti nového občanského zákoníku v roce 2012 má totiž rozhodování o ústavní a ochranné výchově v pravomoci výhradně soud. Autor dále uvádí, že soudy se řídí především zákony a na dětskou problematiku nezbývá příliš prostoru. V důsledku toho, bez bližších znalostí všech okolností případu dítěte a jeho charakterových vlastností, bývá dítě někdy umístěno do konkrétního druhu školského zařízení, které má zrovna volnou kapacitu, aniž by to odpovídalo závažnosti situace. Také někdy nebývá splněno pravidlo, že má být dítě umístěno co možná nejbliž ke své rodině a příbuzným. Posuzování situace dítěte bývá taky z pohledu různých odborníků často odlišné, což celou záležitost značně komplikuje.

Aktuálním problémem českého systému náhradní péče o děti a mladistvé je i forma navazující péče. Jak bylo zmíněno v kapitole 4.5, mladí lidé, kteří opouští ústavní a ochrannou výchovu (zpravidla v 18 letech), nemají mnoho možností, kde následně žít. Běhounková (2012) ve své přehledové studii také zmiňuje, že přípravě na samostatný budoucí život po skončení ústavní péče je v českém prostředí věnováno velmi málo pozornosti, a ohledně tohoto fenoménu zde chybí četná výzkumná šetření. Podle výzkumů, které byly doposud provedeny, se jeví, že pouhé minimum jedinců se obrací na sociální služby domy na půl cesty nebo azylové domy. Převážná většina se totiž vrací do svých původních rodin. Také více než polovina jedinců, kteří opustili ve zletilosti výkon ústavní a ochranné výchovy, se dopustila trestného činu, přičemž 40 % z nich až po uplynutí jednoho roku od odchodu. V nejzazších případech se děje také to, že jedinci po dosažení zletilosti a odchodu z ústavní péče, jež nemají možnost či se nechtějí vrátit k rodině a odmítají využít pomoci sociálních služeb, se ocitají na ulici. Mnohdy je to dokonce jejich dobrovolné rozhodnutí. S tímto problémem se potýkají i v zahraničí. Podle výzkumu v Gruzii mladí lidé, kteří žijí na ulici, zde vytvářejí skupiny a pohybují se společně, aby se navzájem chránili, hledali různá místa k přespávání, trávení volného času a k zábavě. Také společně vytvářejí vhodné podmínky pro pouliční obchodování a žebrání a spolupracují na drobné kriminalitě. Tyto skupiny také často využívají svých nejmladších a nezletilých členů, aby za ně drobné krádeže v obchodech uskutečňovaly, aby jim samotným nehrozilo trestní stíhání. Na základě výsledků studie UNICEF zde byla vytvořena nová vize zahrnující strategie a akční plánování k zajištění vhodných preventivních a reakčních opatření, jak ochránit mladé lidi před životem na ulici. Cílem je navazovat kontakt s těmito skupinami a pomáhat naplňovat jejich potřeby, aby se nerozvíjela kriminalita státu, ale také aby byly řešeny problémy mladých lidí bez domova a zlepšena jejich sociálně-ekonomická situace. (UNICEF, 2018) V České

republiky obdobnou funkci těchto služeb zastávají především nízkoprahová zařízení či metody kontaktní sociální práce tzv. streetwork, kterou zastřešuje zejména Česká asociace streetwork.

Je zjevné, že i nadále, po výstupu z náhradní výchovné péče, je potřeba kontinuální podpory a péče ze strany odborníků. Při vstupu do samostatného života mladým lidem totiž nejčastěji brání právě nepřípravenost v oblasti sociální a ekonomické a absence citové opory. V Česku aktuálně chybí podpora ze strany státu při vzniku nových alternativních forem bydlení pro mladé po výstupu z ústavní péče. Vhodnou cestou, jak tento problém vyřešit, by mohla být například inspirace sousedními státy, jako je Rakousko a Německo. V těchto zemích totiž funguje koncept zvaný Wohngemeinschaft, aneb v českém překladu Sdílený byt. Jedná se o samostatné asistované bydlení pro mladé, kam za nimi pravidelně dochází sociální pracovník, se kterým mladí lidé mohou probírat veškeré své problémy. (Folda a kol., 2009) Koželouhová (2015) tento typ zmiňuje i ve své disertační práci, je velmi rozšířený v Rakousku, zejména ve Vídni. Jedná se o sdílenou domácnost, ve které společně žije několik nájemníků, zejména stejné kategorie – mladí lidé či senioři. Tento typ bydlení jedincům zprostředkovává konkrétní obecně prospěšná společnost, která jim navíc poskytuje služby právního či psychologického poradenství. Za těchto podmínek by poté bylo mnohem snadnější udržovat pozitivní změny v chování jedinců, kterých bylo odbornou metodickou prací ve výchovném ústavu docíleno, a to i po odchodu z něj. Následná práce odborníků s nyní již dospělými jedinci, kterým však nadále chybí v životě podpora a možnost poradit se s někým starším a zkušenějším, může zajistit, aby nedošlo u těchto mladých dospělých k opakovanému selhávání v samostatném životě, k pocitu chaosu a neukotvení v osobní svobodě a následné demotivaci a recidivě sociálně patologických jevů. Naopak by bylo umožněno pokračovat ve vytváření odpovědného přístupu k životu, a naučit se samostatně si stanovovat reálné a dosažitelné cíle v praktickém životě, aby způsob jejich života neztrácel na kvalitě.

Z výsledků výzkumu Dvořákové (2011) však vyplývá, že mládež umístěná ve výchovných ústavech často neví, co si má pod pojmem kvalita života představit. Autorka při kvantitativním výzkumu, prostřednictvím metody dotazníku v rámci své kvalifikační práce s názvem „Kvalita života ve výchovném ústavu“ zjistila, že z 20 respondentů svůj život považuje za kvalitní pouze 13. Další dva respondenti svůj život za kvalitní nepovažují a zbytek se nevyjádřil. Pohled na charakteristiku kvality života třinácti respondentů autorka ve výsledcích výzkumu hierarchicky seřadila do pyramidy, která vykazuje, že dle respondentů kvalita života spočívá v naplnění čtyř hlavních potřeb. Na prvním místě je potřeba mít životního partnera, dále potřeba mít přátele, potřeba mít rodinu, peníze, domov a zdraví a naposled být

spokojený. To znamená, že většina mládeže ve výchovných ústavech si je vědoma toho, že pro kvalitní život jsou stejně důležité jak hodnoty duchovní, tak i hmotné a sociální. Na pozadí výzkumu však autorka uvádí, že ochota mládeže při účasti na dotazníkovém šetření byla nízká. Problém shledává v tom, že o nutnosti zúčastnit se výzkumu respondenti dopředu věděli, a zřejmě měli jisté obavy, jak při výzkumu obstojí, a co přesně se od nich očekává. Naopak se však také mezi respondenty našlo pár nadšených jedinců, jejichž reakce byly pozitivní a odpovědi upřímné. Někteří z nich velmi ocenili zájem další osoby o to znát jejich osobní názory, smýšlení a pohled na život. Dnešní většinová společnost se totiž na jedince, kteří mají za sebou pobyt ve výchovném ústavu, dívá s předsudky a zaujímá odmítavý přístup, protože je převážně považuje za nebezpečné delikventy. Tímto přístupem však pouze podporuje vznik jejich sociálního vyloučení a znesnadňuje jim zapojení se do veřejného života.

Horká (2014) se ve své kvalifikační práci s názvem „Život dětí ve výchovných ústavech a jejich subjektivní spokojenost“ zabývá podobnou výzkumnou otázkou, zda jsou děti ve výchovném ústavu spokojené, jestli jim vyhovuje studijní obor, a zda jsou toho názoru, že jim výchovný ústav dá do života vše potřebné. Ve svém kvantitativním výzkumu sleduje také názorovou rozdílnost dívek a chlapců. Výzkumného šetření metodou dotazníku se účastnilo celkem 68 respondentů, z toho 36 chlapců a 32 dívek. Při svém výzkumu ověřovala autorka platnost následujících čtyř hypotéz. První hypotéza, že dívky jsou ve výchovném ústavu spokojenější než chlapci, se nepotvrdila, jelikož výsledky ukázaly, že převážně jsou zde spokojeni chlapci. Přestože respondenti obou pohlaví uznali, že jim ve výchovném ústavu chybí něco, co považují v životě za důležité, a že zde nežijí podle svých představ, z grafu je patrné, že chlapci jsou ve výchovném ústavu víceméně spokojenější, a že se zde cítí lépe než děvčata. Hypotéza č. 2 ověřovala, zda dívky ve výchovném ústavu vnímají možnosti řešit své aktuální problémy omezenější než chlapci. Tato hypotéza se ve výzkumu potvrdila, autorka uvádí, že je to zřejmě z toho důvodu, že dívky více řeší své aktuální problémy a cítí větší potřebu se svěřovat. Ovšem všechny děti uvedly, že ve výchovném ústavu vždycky mají někoho, s kým své problémy mohou probírat, ať už se jedná o kamaráda, vychovatele či jiné pedagogické pracovníky. Dle výsledků výzkumu děti také oceňují, že pracovníci výchovného ústavu se jim vždy snaží maximálně pomoci, poradit a vyjít jim vstříc. Třetí hypotéza ověřovala skutečnost, zda jsou děti ve výchovném ústavu méně spokojené se svým studijním oborem než děti, které studují „civilní“ školu, a mají tedy širší možnosti výběru svého zaměření. Tato hypotéza se však nepotvrdila, protože poměr spokojenosti a nespokojenosti se ukázal jako průměrný. Na základě výsledků výzkumu je však zjevné, že děti obecně ve výchovném ústavu školu nenavštěvují

příliš rádi, ovšem autorka uvádí, že kdyby si děti mohly vybrat z různých „civilních“ škol, zřejmě by raději studovaly jiný obor. Poslední hypotéza, že děvčata považují vybavené znalosti z výchovného ústavu pro svůj samostatný život za dostačující více než chlapci, se potvrdila, přestože rozdíly jsou velmi nepatrné. Výsledky šetření vykazují, že většina dětí se cítí stejně připravená na odchod z výchovného ústavu a samostatný život, a že se jim zde dostalo mnoha cenných rad ze strany pedagogických pracovníků, které mohou využít v budoucím životě. Přesto spíše dívky odpovídaly kladně na otázku, zda ví, co budou po skončení ústavní výchovy v životě dělat, a mají konkrétnější představy než chlapci.

Jak bylo uvedeno v kapitole 1, kvalita života dětí a dospívajících je téma, na které dosud neexistuje velké množství výzkumů, jako v případě kvality života dospělých či lidí potýkajících se s těžkou nemocí a zabývajících se zejména oblastí zdraví. Specifická problematika kvality života dětí a mládeže v ústavní péči je rovněž oblast, která se dostává do povědomí veřejnosti až v posledních letech, pravděpodobně v důsledku vzniku fenoménů inkluze a integrace znevýhodněných lidí do společnosti. Na toto téma v současné době však přibývá stále více výzkumů právě díky kvalifikačním pracím a výzkumných šetření mezi respondenty, čímž se tato oblast problematiky kvality života dostává do povědomí veřejnosti a je kladen důraz na potřebu toto téma více probádat a napravit zásadní překážky v systému.

6 Realizace výzkumu

Kvalitativní výzkum byl realizován v průběhu zimního semestru absolventského ročníku, v rámci absolvování dvoutýdenní povinné odborné praxe v zařízení vybraného výchovného ústavu pro chlapce ve věku od 15 do 18 let, výjimečně jsou zde umístěni i chlapci od 12 let. Vstup do terénu probíhal bezproblémově, všichni respondenti se chovali velmi dobře, ochotně přistoupili na žádost o účast ve výzkumu pro účely diplomové práce. Výzkumné šetření bylo rozděleno na 2 části. První část tvořila analýza spisové dokumentace respondentů se souhlasem pracovníků výchovného ústavu, pod podmínkou anonymizace všech zúčastněných. Druhou část výzkumu tvořily polostrukturované rozhovory s respondenty v době jejich osobního volna v odpoledních hodinách, vždy v přítomnosti vychovatele.

6.1 Cíle výzkumu

Hlavním výzkumným cílem diplomové práce je zjistit, jak mládež vnímá kvalitu svého života při pobytu ve výchovném ústavu. Dílčí cíle empirické části jsou stanoveny následovně:

- zjistit, jaká je subjektivní spokojenost mládeže se způsobem svého života ve výchovném ústavu v oblastech; osobní pohoda, svoboda a soukromí, úroveň životního prostředí, sociální a rodinné vztahy, životní styl, možnosti trávení volného času, možnosti vzdělávání, možnosti seberealizace a seberozvoje,
- zjistit, jaký průběh měla sociální adaptace jedince do zařízení a jak se přizpůsobil režimu výchovného ústavu
- zjistit, zda si je jedinec vědom závažnosti svého problémového chování, jehož následkem bylo umístění do ústavní výchovy, a zda bylo dosaženo nápravy chování,
- zjistit, jaké jsou aktuální rodinné poměry jedince, jestli je v současnosti v kontaktu s rodinou,
- zjistit, zda má jedinec vytvořen reálnou představu o svém budoucím životě po výstupu z výchovného ústavu zejména v oblastech; bydlení, profesní zaměření, založení rodiny

6.2 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor představují chlapci ve věku od 16 do 17 let. Vzhledem k dílčím výzkumným cílům byla kritéria pro výběr respondentů stanovena tak, aby se jednalo o jedince,

kteří jsou v zařízení již adaptováni, mají na způsob života v ústavní výchově vytvořen konstruktivní názor a pomalu se připravují na odchod z výchovného ústavu a na budoucí samostatný život. Po konzultaci požadavků s odbornými pracovníky výchovného ústavu ohledně psaní diplomové práce, byli za respondenty zvoleni chlapci z konkrétní výchovné skupiny, tzv. výběrové. Jedná se o skupinu, kterou tvoří dohromady 6 chlapců, jež v zařízení dlouhodobě pobývají, u nichž bylo dosaženo žádoucí změny chování, mají převážně pozitivní výchovná opatření, a tudíž na ni byli přeřazeni z běžné výchovné skupiny. Pro chlapce přesun na výběrovou skupinu symbolizuje odměnu a výraznou pozitivní motivační pohnutku. Tato skupina je umístěna na domku, jež není součástí budovy ústavu, ale nachází se v jeho areálu. Chlapci zde mají větší soukromí, jsou vedeni k větší samostatnosti, a zároveň se připravují na odchod z výchovného ústavu po dosažení zletilosti. Všichni respondenti tedy splňovali předem stanovená kritéria.

6.3 Metody sběru dat

Původní zvolenou metodou pro kvalitativní výzkum byly pouze polostrukturované rozhovory. Po konzultaci s pracovníky ústavu ohledně záměru praxe, tedy za účelem napsání diplomové práce, byl pro komplexnost výzkumu umožněn také přístup ke spisové dokumentaci. Přičemž podmínka anonymizace všech zúčastněných byla dodržena. Tato metoda umožnila získat důležité doplňující informace týkající se respondentů. Díky délce praxe a času stráveném s respondenty bylo velkou pomůckou pro výzkum také zúčastněné pozorování v přirozeném prostředí výchovné skupiny v době jejich osobního volna. Na základě kombinace těchto celkem tří metod, tj. analýza dokumentů, polostrukturovaný rozhovor a zúčastněné pozorování, byla pro přehlednost zjištěných informací zvolena jako hlavní metoda případová studie, a veškerá data do ní byla po získání všech potřebných informací přepsána.

„Případová studie je systematické a komplexní zkoumání jednotlivce prostřednictvím pozorování a anamnestických rozhovorů, studia dokumentů či jeho výtvorů, sledování jeho výkonů a úspěšnosti. Zkoumání umožní detailní poznávání chování, vývoje a rozvoje jeho osobnosti.“ (Musilová, 2015, s. 29)

Případových studií bylo vytvořeno celkem 6, podle počtu respondentů, tedy jedinců na výchovné skupině. Jedná se o tzv. mnohonásobné případové studie, kdy se na základě dvou a více studií porovnávají jednotlivé výsledky mezi sebou a vzniká závěrečná zpráva ze všech studií. Případy jsou vybírány cíleně dle záměru výzkumu, přičemž každý má svou důležitost. *„Po vyhodnocení prvního případu výzkumník volí další případy tak, aby a) podpořily a rozšířily*

výsledky prvního šetření, nebo b) byly na základě apriorně určených charakteristik v kontrastu s prvním případem.“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007, s. 107) Tyto studie byly zvoleny, protože jsou vhodné pro výzkumy, kdy je záměrem úprava určité teorie či návrh teorie nové. Pro výzkum byla vybraná analýza dat pomocí metody zakotvené teorie, a to prostřednictvím postupu otevřeného kódování, axiálního kódování a selektivního kódování. *„Zakotvená teorie je induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatím ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů.*“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 14)

Před vstupem do terénu a zahájením rozhovorů proběhlo v rámci předvýzkumu seznámení se se spisovou dokumentací a základními informacemi o respondentech, kteří byli pro výzkum vybráni. Na počátku výzkumu byly připraveny pouze výzkumné otázky, které byly součástí polostrukturovaného rozhovoru. Cílem rozhovoru bylo především zjistit subjektivní pohled jedince na kvalitu života ve výchovném ústavu, tedy nakolik jsou v zařízení spokojeni se svou životní úrovní, případně jak zásadní změny nastaly ve způsobu jejich života. Pro výzkum bylo rozhodující, zda tyto životní změny jedince nasměrovaly lepším směrem v životě, či nikoliv. Pro komplexní uchopení daného případu, byly zpětně po provedení rozhovoru dohledávány důležité doplňující informace ve spisové dokumentaci, a byla zároveň ověřována pravdivost tvrzení respondenta ohledně otázek týkajících se veškerých příčin, které vedly k tomu, že byl jedinec umístěn do výchovného ústavu. Dokumentace také dopomohla k objasnění často složitých rodinných poměrů, které se poté ukázaly jako stěžejní problém u všech případů. Díky metodě zúčastněného pozorování bylo též možné ze strany výzkumníka posoudit, zda skutečně došlo k pozitivním změnám v chování jedince. Tato skutečnost byla posuzována na základě toho, jaké výchovné problémy a projevy poruch chování byly u respondentů při analýze spisové dokumentace odhaleny, a zda se v jejich chování a jednání objevovaly i nyní na výchovné skupině v přítomnosti výzkumníka, či při samotném průběhu rozhovoru.

Po přepisu prvních tří rozhovorů, společně s poznámkami z analýzy dokumentů a poznatků ze zúčastněného pozorování, byly informace analyzovány a začínala se postupně objevovat zásadní společná témata. Texty byly vytisknuty, několikrát po sobě pročteny, a byly k nim připisovány různé postřehy výzkumníka a poznámky pro další přepracování. Na základě vytvořeného textu byly napsány první tři případové studie, které byly rozčleněny po odstavcích na anamnézu sociální, rodinnou, osobní (včetně adaptace do zařízení VÚ), školní, zdravotní, a na závěr obsahují prognózu jedince a jejich subjektivní pohled. U všech ostatních případových

studií bylo ponecháno stejné anamnestické seřazení. Tímto způsobem výzkumné šetření pokračovalo s dalšími třemi respondenty, přičemž témata, která se ukázala u předchozích textů jako společná pro všechny respondenty, se při rozhovorech probírala více do hloubky. Společnými tématy byly zejména disharmonické rodinné prostředí, nevhodné návyky na trávení volného času, záškoláctví a útky. Po každém dalším vytvořeném textu (tj. 4. 5. a 6. respondent) byla zjištěná data porovnávána s předešlými, a bylo vyhodnoceno, že společná témata prvních tří respondentů se objevují i u zbylých dalších, přičemž postupně se k nim přidávaly společná témata nová. Těmto tématům pak byly přiřazovány kódy, podle kterých bylo vytvořeno celkem 6 kategorií ve fázi otevřeného kódování. Postřehy výzkumníka k jednotlivým případům či tématům, poznámky ke kategoriím, příčinné jevy negativního chování a související vztahy mezi jevy si byly často v mnohém podobné, tudíž byly kategorie znovu uspořádány v rámci axiálního kódování. V poslední fázi selektivního kódování byla vytvořena centrální kategorie a následná tvrzení, která z těchto dat vyplývala.

6.4 Výzkumné otázky

- 1) Jak jedinec prožívá umístění do výchovného ústavu?
- 2) Jaký vztah má jedinec s rodinou?
- 3) Jak jedinec tráví svůj volný čas ve výchovném ústavu?
- 4) V jaké míře se objevují na výchovné skupině konflikty mezi vrstevníky?
- 5) Jaký vztah má jedinec k návykovým látkám?
- 6) Jakou představu má jedinec o svém budoucím životě po odchodu z výchovného ústavu?

6.5 Případové studie

6.5.1 Případová studie č. 1

Patrik

Patrik byl umístěn do výchovného ústavu z důvodu nerespektování autorit, užívání omamných psychotropních látek, četných útěků z domova a záškoláctví. Pochází z úplně manželské rodiny, rodiče se však již v jeho raném dětství rozvedli, tudíž byl svěřen do střídavé péče rodičů. Ve svých patnácti letech bylo z důvodu rizikového chování Patrika při šetření OSPOD zjištěno, že je Patrik uživatelem marihuany, pervitinu a příležitostně i kokainu a extáze. K tomu, že užívá tyto návykové látky se Patrik přiznal, dále dodal, že uživatelem marihuany je od svých přibližně 12 let, kouří ji pravidelně každý den, někdy i 2x anebo 3x. Pervitin začal užívat právě v období, kdy jeho výchova byla nejsložitější, tedy okolo 15 let, kdy byl často na útěku z domova. Tehdy se také stal i uživatelem kokainu. V důsledku užívání drog ve velké míře zameškával školní docházku, rodiče častokrát nevěděli, kde syn tráví čas, nevracel se domů ani na noc a s rodiči vůbec nekomunikoval. Matka kurátorovi uvedla, že se domů chodil jenom najíst, umýt a vyspat. Žádné výchovné působení rodičů v domácím prostředí na něj nemělo efekt, na nikoho z dospělých příbuzných autorit nereagoval. Kvůli nedostatku finančních prostředků na návykové látky začal také doma krást, odcizil rodičům např. notebook. Když se z útěku jednou nevracel i několik dní, rodiče po něm vyhlásili pátrání. Policie ČR ho našla v cizím bytě ve společnosti kamaráda a jeho přítelkyně, přičemž Patrik a jeho kamarád byli pod vlivem návykových látek.

Za těchto okolností se rodiče obrátili na OSPOD a sami zažádali o návrh na předběžné opatření a uložení ústavní výchovy svému synovi. Uvedli, že péči o něj už nezvládají, jejich výchovné působení na syna nemá žádný efekt a situace se horší. Dále uvedli, že není v jejich silách mu zabránit v pokračování užívání návykových látek, ani ho přimět, aby dodržoval povinnou školní docházku. Patrik při rozhovoru s kurátorem opakovaně sliboval, že své chování zlepší, najde si brigádu a s užíváním drog přestane. Také tvrdil, že chce trvale změnit svůj přístup k životu. Dobrovolně podstoupil detoxifikaci prostřednictvím hospitalizace, avšak po návratu z ní opět utekl z domova, a když ho policie našla, znovu byl pod vlivem omamných látek. Při rozhodování soudu o předběžném opatření nebyla zjištěna žádná další osoba, která by byla schopná zajistit Patrikovi řádnou výchovu, péči a léčbu závislosti. V jeho domácím prostředí také nebylo možné mu zabránit, aby se stýkal s místní komunitou, která se užívání omamných látek oddává. Soud v tomto případě tedy rozhodl, že nejlepší řešení pro zajištění

příznivého vývoje a zdraví dítěte, bude přemístit chlapce do jiného prostředí, kde nebude vystavován stálému pokušení návykové látky užívat, a bude s ním intenzivně, odborně a metodicky pracováno na nastavení správného žebříčku hodnot.

Aktuálně je Patrik v pravidelném telefonickém kontaktu se svou matkou i otcem a jezdí střídavě na dovolenky k oběma rodičům. Jeho rodiče aktivně spolupracují s pracovníky výchovného ústavu, zajímají se o chování, zdraví a školní prospěch svého syna. Navzdory četným neshodám v minulosti s oběma rodiči dobře vychází. Sám uvádí, že na dovolenky jezdí rád a vždycky se na návštěvu rodičů těší.

Ve výchovném ústavu se Patrik dle slov etopeda a vychovatele adaptoval velmi dobře. Vzhledem k tomu, že je nekonfliktní povahy, je přátelský, komunikativní, sdílný a upřímný, začlenil se bez problému do kolektivu. Ve vztahu k autoritám a všem zaměstnancům nemá žádné problémy. Nemá ve zvyku lhát a dokáže otevřeně o své závislosti mluvit, přesto si však zpočátku udržoval určitý odstup od ostatních chlapců a zaměstnanců. Psycholog uvedl, že jeho prožívání je často depresivně laděné, chlapec má snížené sebevědomí. Přestože ve svém přirozeném prostředí opakovaně selhával, zastává názor, že jakmile bude opravdu sám chtít, tak s užíváním drog přestane a bude na sobě pořádně pracovat. Chlapec uvedl, že si je vědom závažnosti svých problémů, které vedly k tomu, že byl umístěn do výchovného ústavu, uvědomuje si, že ohrožuje sám sebe, ale nejvíc ho mrzí, že svým chováním ubližuje zejména matce, kterou má rád. Chce tedy sám sobě pomoci a svou situaci napravit, ale na druhou stranu uvádí, že zatím není pevně přesvědčený o tom, že dokáže s užíváním drog trvale přestat, jelikož se nechce vzdát pocitů, které mu drogy umožňují zažívat. Jde mu především o pocit svobody, volnosti a přijetí uvnitř komunity uživatelů drog. Je nutno podotknout, že tuto komunitu tvoří hlavně dlouhodobě závislí a lidé bez domova. Drogy pro něj dle vlastních slov představují únik od světa, ve kterém si nerozumí s rodiči a chybí mu pocit důvěry. Jedině prostřednictvím drog dokáže ventilovat pochybnosti o sobě samotném a o ostatních a své negativní myšlenky. Avšak vzhledem k tomu, že výchovný ústav není specializovaný na drogově závislé, souhlasil Patrik s pravidelným podstupováním MET testů při příjezdu z dovolenek. Po dohodě s odborníky o tvorbě individuálního plánu ochrany dítěte mu byla nabídnuta adiktologická pomoc a možnost docházet na individuální terapie, které realizuje K-centrum, vždy 1x za 14 dní. Patrik na všechny tyto podmínky přistoupil, souhlasil, že se pod pevným dozorem pokusí s užíváním drog přestat, a souhlasil také s odbornou psychiatrickou pomocí. Aktuálně se mu již několik měsíců daří mít na všechny ostatní návykové látky, kromě marihuany, negativní výsledky testů.

Útěku se ve výchovném ústavu dopustil celkem 3x. Dvakrát se nevrátil ze samostatné vycházky, jednou ze zařízení utekl oknem, kdy se za pomoci svázaných dek slanič z 1. patra dolů. Vždy po něm bylo vyhlášeno policejní pátrání, jako následek útěku po návratu do zařízení mu bylo uděleno výchovné opatření v podobě zákazu samostatné vycházky celkem na tři dny. Patrik má však za poslední měsíce také řadu pozitivních výchovných opatření, například v podobě finanční odměny za práci vykonanou navíc (mytí oken, důkladné čištění podlahy apod.).

Ve výchovném ústavu se Patrik vyučuje v oboru lesník, tento obor ho baví, protože stejné povolání vykonává i jeho otec. Na praxi je mistrem chválený, je považován za pracovitěho, manuálně zručného, aktivního, pečlivě dodržuje pravidla bezpečnosti práce. Před nástupem do ústavní péče krátce studoval v oboru gastronomie, odkud byl však vyloučen, protože pod vlivem drog nebyl schopen zacházet s ostrými noži a byl nebezpečný sám sobě i svému okolí. Zpětně usuzuje, že si nynější obor vybral dobře a chtěl by se touto profesí v budoucnu živit. K plnění svých školních povinností přistupuje kladně, ale teoretické učení ho tolik nebaví.

Po fyzické zdravotní stránce je Patrik velmi zdatný, dodržuje převážně zdravou stravu, jí pravidelně, ale chybí mu motivace ke sportu a tělesnému pohybu. Je kuřák a má také zkušenosti s požíváním alkoholu. Přestože se jeho psychický stav zlepšil, především díky úspěšnému pokusu přestat užívat zejména tvrdé drogy, je i nadále kolísající, a vede ho spíše ke klidu a odpočinku. Svůj volný čas nejčastěji zaplňuje hraním videoher s ostatními chlapci na skupině, nebo je na mobilu a sociálních sítích, ale nenuceně využije také možnosti jít na procházku. Míra času trávená hraním videoher je na skupině řízená vychovatelem.

S odstupem času Patrik shledává na svém předchozím chování doma a svém přístupu k rodičům chyby. Přestože na mou otázku; jak nejraději tráví svůj volný čas ve výchovném ústavu, s nadsázkou odpověděl, že v ústavu nerad tráví svůj čas, uznává, že umístění do ústavní výchovy pro něj bylo dobré rozhodnutí, a že mu výchovný ústav pomohl jít v životě lepší cestou. Dále uvedl, že odborní pracovníci ve výchovném ústavu mu nejvíce pomohli zlepšit vztah se svou rodinou a zlepšit svůj psychický stav. Dle vlastních slov mu ve výchovném ústavu „*nic moc nechybí*“, adaptace mu z jeho pohledu trvala delší dobu, ale „*dalo se to zvládnout*“. Největším úskalím je pro něj omezování svobodného pohybu, na svou svobodu a volnost byl dříve zvyklý. Někdy mu vadí konflikty mezi ostatními kluky na skupině, do kterých se ale on sám nemá zájem zapojovat. Jejich občasné hádky si odůvodňuje tak, že se

ostatní kluci na skupině navzájem nerespektují. Po výstupu z výchovného ústavu se chce osamostatnit a bydlet sám, přeje si soukromí. Nemá zájem v budoucnu založit vlastní rodinu. Jeho prognóza je spíše pozitivní, ovšem podmíněná tím, zda se po odchodu z výchovného ústavu dokáže držet dál od původní komunity, která užívá drogy.

6.5.2 Případová studie č. 2

Pavel

Pavel je romského původu, narodil se do neúplné rodiny jako nemanželské dítě, má 5 nevlastních sourozenců. Byl svěřen do péče otce, matka o něj už od narození nejevila zájem, nepečovala o něj řádně, později je opustila. Její absenci celý život vnímá velmi negativně. Matka je nezaměstnaná, její příjem je tvořen sociálními dávkami a žije ve stísněných bytových podmínkách. Otec je staršího věku, kromě Pavla měl dříve v péči dalšího syna, který byl však svěřen do péče prarodičům, protože otec neměl dostatečné finanční prostředky na zajištění řádné výchovy a péče. Další Pavlovi nevlastní sourozenci jsou již dospělí a není s nimi v kontaktu. Otec si během výchovy Pavla založil živnost a žíví se v oboru zednictví, tudíž je nyní schopen syna zaopatřit a platí na něj výživné, někdy však se zpožděním, kvůli nedostatku práce. Před příchodem do výchovného ústavu pobýval Pavel krátce v dětském domově se školou. Jeho poruchy chování se projevovaly v podobě častých útěcích z domova, domácích krádeží i menších krádeží v obchodě, ve styku se závadovou partou, ve lhaní, záškoláctví a nerespektování autorit.

Když se u Pavla poprvé objevily problémy v chování, pomáhala o chlapce pečovat otcova babička. Při šetření poměrů v rodině kurátor uvedl, že zastávala ochranný přístup ve výchově, ale dokázala být i velmi přísná. Po zadání pokynu očekávala automatické uposlechnutí, jinak měla sklon k výčitkám a srovnáváním Pavla s ostatními dětmi a nálepkováním. Ovšem vzhledem k tomu, že na jeho výchovu ani společnými silami otec a jeho babička nestačili, požádal otec o pomoc své rodiče, kteří však již měli v péči jedno jeho dítě. Žádné výchovné působení rodinných příbuzných však nemělo na chlapce efekt, problémy se prohlubovaly a Pavel začal v domácnosti krást. Vedle toho také zameškovával povinnou školní docházku, kouřil marihuanu a stýkal se se závadovou partou, s níž trávil většinu svého času a toulal se po ulicích, často i přes noc. Otec se v důsledku toho obrátil na OSPOD s žádostí o pomoc, kde mu bylo doporučeno navštívit středisko výchovné péče. Pravidelně do něj se synem docházel, chlapec byl v zařízení i na pobytu, ale po návratu do domácího prostředí se vrátilo jeho chování zpět do starých kolejí. Z pohledu kurátora měl otec celkem dobrý přehled o

synových potřebách, snažil se mu přizpůsobit režim, zároveň byl schopen mu zajistit řádnou péči, ze strany sousedů nebyly stížnosti na způsob jeho výchovy. Pavel však jeho autoritu nerespektoval a dál si dělal, co chtěl. Na základě toho byl soudním rozhodnutím umístěn do dětského diagnostického ústavu, kde mu byla diagnostikována porucha chování. Hned v adaptační fázi v DDÚ se společně s ostatními dětmi dostal do vážného problému, který vyšetřovala Policie ČR pro důvodné podezření z trestného činu pohlavního zneužití nezletilé dívky. Po uplynutí doby pobytu v DDÚ byl Pavel přemístěn do dětského domova se školou, kde pobýval až do doby ukončení povinné školní docházky. V tomto zařízení chlapec respektoval režim a dospělé autority a řádně plnil školní docházku. Jeho vztah s otcem se však v důsledku umístění do ústavní výchovy velmi zhoršil. Pavel tou dobou měl na otce zlost a zkontaktoval matku. Přestože syn s otcem přerušil kontakt, otec komunikoval s pracovníky zařízení a o syna se nadále zajímal. Když viděl, že se Pavlovo chování a stav v zařízení zlepšuje, a že pouze v tomto zařízení je schopen respektovat autority a dodržovat pevný režim, souhlasil s pokračováním ústavní výchovy, a tak byl chlapec přemístěn do výchovného ústavu, protože nadále přetrvávaly jeho poruchy chování. Pavel byl obviněn z krádeže, za což mu byla navržena povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, a dostal podmínku na dobu 15 měsíců. Do té doby neměl žádný záznam v trestním rejstříku.

Ve výchovném ústavu se Pavel poměrně rychle adaptoval, měl již předchozí zkušenosti s institucionální péčí. Snadno se začlenil se do kolektivu, přestože zpočátku přicházel do častých konfliktů s vrstevníky. K ostatním chlapcům na skupině byl drzý, hádavý a měl sklony ke zkratkovitému jednání. Ze zprávy psychologa vyplývá, že má snahu zaujímat respektovanou pozici, a to nevhodnými způsoby. Má problémy s agresivitou, která často přerůstá ve fyzickou agresi, je vulgární, má sklony k provokování ostatních, fabulaci a přehánění. Jeho sebevědomí je velmi snižené, proto má velkou potřebu se prosadit u druhých a chová se dominantně. Lze ho snadno vyprovokovat k nějaké činnosti, kterou by jinak sám neudělal. Podle psychologa jde o simplexního chlapce, který však nemá zjevné známky patologie v širším slova smyslu. Má silné sklony k pocitům viny. V souvislosti s těmito vlastnostmi je důležitou součástí jeho individuálního plánu ochrany dítěte metodicky pracovat s rizikem dalšího rozvoje problémového a delikventního chování. Odborná práce s Pavlem ve výchovném ústavu byla od začátku zaměřena především na zvýšení seberegulace a sebeřízení v rámci individuálních sezení, a v důsledku toho se podařilo jeho výbuchy zlosti stabilizovat. Přestože má Pavel poněkud odtažitý vztah k ženské autoritě, na psychologku i etopedku si rychle zvykl a přijal jejich podmínky spolupráce. Na mužské autority ve výchovném ústavu reagoval bez problému.

Pokud se v jeho chování objevovala agrese, anebo byl vulgární, nikdy svou zlost nemířil na pedagogy. Konflikty se projevovaly pouze ve vztahu k vrstevníkům. Pravidelně docházel také na sezení k psychiatrovi, dodržoval užívání medikace. Pokud ještě nyní dojde někdy na další výbuch zlosti, po odeznění afektu je Pavel schopen vrátit se k tomu, co se stalo, vysvětlit, co ho naštvalo, promluvit si o incidentu a omluvit se. Při práci s odborníky se aktivně na všechno ptá, je sdílný, ale zároveň si vůči dospělým vždy udržuje jistý odstup a je ostražitý. Během pobytu ve výchovném ústavu se zlepšil jeho vztah s otcem, zatímco matka ho po krátké době svým nezájmem opět zklamala. Pavel se svým otcem začal komunikovat až poté, co Pavlovi zemřela prababička, která se o něj v dětství starala. Tehdy jel za otcem na dovolenku, kde si dle jeho slov všechno vyříkali a usmířili se, od té doby jsou v pravidelném kontaktu.

Pavel ze zařízení v minulosti utekl celkem 4x. Uvedl, že pokaždé byla důvodem touha po svobodě, nebo vnitřní nutkání porušit pravidla. Po návratu byl vždy pozitivní v testech na THC, následkem toho mu bylo uděleno výchovné opatření v podobě zákazu samostatných vycházek. Negativní výchovné opatření mu bylo uloženo také například za schovávání marihuany ve skříni, kde ji našel vychovatel, nebo za fyzický konflikt s jiným chlapcem na skupině. Oproti tomu má za poslední dobu na kontě pouze pozitivní výchovná opatření, nejčastěji za práci vykonanou navíc ve svém volném čase (úklid schodiště, mytí oken, pomocné práce při betonování, malování, reprezentace v kopané nebo florbalu). Za své vzorné chování během posledních měsíců byl přesunut na výběrovou skupinu, kde s ostatními vychází bezproblémově, chová se slušně k vychovatelům a rozumně komunikuje.

Ve výchovném ústavu se vyučuje v oboru zednické práce. Obor je mu blízký, protože v něm podniká jeho otec, chtěl by pracovat v jeho firmě. Tato práce ho baví, ví, že je užitečná a chce se jí v budoucnu živit. Ve škole je hodnocen jako aktivní, pracovitý a zručný. Pavel sám tvrdí, že výuční list a vzdělání má pro něj velkou hodnotu a záleží mu na tom, aby se doučil. Má také dobrý prospěch, záleží mu na známkách, ale je třeba pracovat na udržení pozornosti. Je schopen si zapamatovat jednodušší učivo, ale má problémy s mechanickou pamětí a logickým uvažováním. Když je však něčím zaujatý, dokáže aplikovat nové poznatky.

Po fyzické stránce je na tom Pavel velmi dobře. Rád sportuje, chce mít dobrou fyzickou kondici, pravidelně chodí do posilovny a zajímá se o kvalitní stravu. Je kuřák, příležitostně také kouří marihuanu. Má jisté zkušenosti s alkoholem, jednou požil příliš velké množství, a byl v důsledku toho hospitalizovaný v nemocnici. Tvrdí, že od té doby si na množství dává velký pozor, protože to nebylo nic příjemného. V minulosti vyzkoušel také různé psychotropní látky,

ale uvádí, že na ně nemá žádný velký zvyk. Také přichází na pravidelné sezení k psychiatrovi, ale nedávno se po konzultaci s ním rozhodl přestat užívat medikaci, protože ho velmi utlumovala, byl často unavený a nezvládl toho na praxi udělat tolik, jako ostatní. Chce se při manuální práci vybít a odreagovat, aby potom nebyl vznětlivý a tvrdí, že to zvládne i bez medikace.

Svůj volný čas Pavel nejraději zaplňuje posilováním, uvádí, že dobrá fyzická kondice je k jeho budoucímu povolání nezbytná. Taky se rád věnuje sportu a hraje s ostatními kluky na skupině fotbal a florbal. Box pro něj znamená dobrý způsob, jak se vybít a unavit fyzicky, aby se pak mohl chovat lépe. Výchovný ústav mu dle jeho slov velmi pomohl se zaměřením na své povolání, z původního oboru lesnické práce se nyní rekvalifikuje na zedníka, protože ho to baví víc. Také mu odborní pracovníci v ústavu pomohli v oblasti finanční gramotnosti a správného hospodaření s penězi, takže nyní poctivě splácí své dluhy. Pavel má vytvořený poměrně reálný náhled na svou životní situaci, má představu o tom, co chce dělat, a jak chce žít po odchodu z výchovného ústavu. Uvádí, že je rád, že se mu podařilo zvládnout své chování, že se dokáže ovládat a už se tak často nepere. Díky tomu se konečně usmířil s otcem. Otec souhlasí s tím, že u něj může syn po odchodu z ústavu krátce bydlet, dokud nebude mít potřebné finance na osamostatnění se. Na tuto životní etapu se Pavel dle vlastních slov velmi těší, zažádal si také o možnost využití cvičného samostatného bytu, který má výchovný ústav k dispozici. Život v ústavní péči už ho dle vlastních slov nebaví, těší se, že bude žít konečně sám. V poslední době Pavel spíše vyhledává samotu a klid, tvrdí, že už ho neustálé hádání kluků na skupině nezajímá, snaží se své chování ovládat a jejich konflikty mu to příliš neusnadňují. Daří se mu však vždy držet stranou. S matkou aktuálně v kontaktu není, ztratil k ní důvěru, tvrdí, že ho „*odhodila a není spolehlivá*“, ale nechce ji odsuzovat, protože i on v minulosti dělal chyby. Pokud sama nezažádá o dovolenku, on první zájem neprojeví. Pochopil, že kromě ní, se mu všichni dospělí v životě vždy snažili jen pomoci. Je si vědom toho, že to s ním vždycky mysleli dobře a on se k nim nechoval správně. Dle svých slov se už chová vzorně, protože „*své rodině nechce přidělovat další starosti*“. Podle etopeda je jeho prognóza spíše pozitivní, bude-li se držet dál od party, která vede nesprávný způsob života. Na otázku, zda zvažuje v budoucnu založit rodinu a oženit se odpověděl, že by určitě přítelkyni chtěl a děti později také, ale chtěl by, aby se chovaly lépe než on.

6.5.3 Případová studie č. 3

Honza

Honza byl umístěn do výchovného ústavu na základě předběžného opatření z důvodu záškoláctví, lhaní, agresivity, nerespektování autorit, a to v důsledku nedostatečné péče rodičů. Přestože se Honza narodil do úplné manželské rodiny, jeho rodiče se rozvedli, když mu byly tři roky. Byl svěřen do péče matky, otec pravidelně hradil výživné a byl se synem převážně v telefonickém kontaktu. Přibližně ve 13 letech se u Honzy začaly objevovat první problémy v chování, a postupně se situace a jeho vztah s matkou zhoršovali natolik, že matka požádala o svěření syna do péče otce. K této záležitosti uvedla, že je její syn velmi obtížně vychovatelný a ona výchovu a péči o něj nezvládá. Honza často mizel z domova a pobýval u své třináctileté kamarádky, a to i přes noc, s vědomím matky přítelkyně. Honzova matka však tento vztah neschvalovala, tvrdila, že má přítelkyně na Honzu špatný vliv a neměla v oblibě její rodinu. Po dobu, po kterou se zdržoval mimo domov, a rodiče nevěděli, kde jejich syn tráví čas, zameškával povinnou školní docházku a nereagoval na jejich telefonáty ani zprávy. Přestože byl Honza později svěřen do péče otce, jeho problémy v chování nadále přetrvávaly a měly zhoršující se tendenci. Honza neměl od dětství s otcem příliš blízký vztah, tudíž jeho autoritu nerespektoval a výchovné působení nemělo efekt. Situace se vyvíjela velmi negativně, došlo k dalšímu rozvoji problémového chování Honzy. S otcem se často hádali, několikrát došlo i na ostré slovní potyčky, otec nedokázal syna přimět k tomu, aby si plnil své povinnosti a dodržoval dohodnutý režim, často syna přistihl při lhaní. Z těchto důvodů se otec obrátil na OSPOD s žádostí o pomoc, kde mu bylo doporučeno obrátit se na středisko výchovné péče. Z kapacitních důvodů však Honza do střediska docházel pouze ambulantně v doprovodu otce. Bylo zjištěno, že má chlapec ve škole velmi špatný prospěch a vysoký počet zameškaných hodin a pedagogové si často stěžovali na jeho provokativní chování. Honza se bránil tím, že ho ve škole šikanovali a nikdo situaci dlouhodobě neřešil.

V péči otce byl Honza přibližně dva roky, ale protože jejich soužití bylo doprovázeno ostrými hádkami a neshodami, po poslední vyhrocené hádce se odstěhoval zpět k matce. K žádnému zlepšení ve výchovném působení stále nedocházelo, Honza zcela přestal chodit do školy, byl čím dál agresivnější a ničil věci v matčině domácnosti. Matka se k jeho výchově stavěla odmítavě, velmi často se hádali, a tak odešel opět k otci. Konflikt mezi otcem a synem tou dobou vyvrcholil fyzickým napadením, kdy se Honza s otcem popral. V důsledku toho se chlapec ve svých patnácti letech sám obrátil na OSPOD, kde se sociální pracovníci svěřil s tím,

že si nerozumí s rodiči, hlavně s otcem, neví, co má dělat, chce odejít z domu, ale nemá kam. Využil nabízené možnosti odejít do azylového domu pro mládež, které pro něj představovalo dočasné útočiště, než se vztahy v rodině uklidní. Oba rodiče s jeho rozhodnutím souhlasili, OSPOD nadále situaci sledoval. Během pobytu v azylovém domě nedocházelo k žádným vážnějším problémům, jednalo se však o čas letních prázdnin, kdy měl Honza volnější režim. Jakmile začala škola, objevilo se u něj opět záškoláctví. Na případové konferenci, kde se řešil další postup výchovy nezletilého syna, rodiče uvedli, že kdyby se syn choval slušně, chodil by do školy, poslouchal je a dokázal si plnit své povinnosti, klidně by se o něj postarali, ale pokud tento přístup odmítá syn zaujmout, sami požádají o uložení ústavní výchovy a umístění do vhodného výchovného zařízení. Byla mu několikrát i soudem dána šance na nápravu svého chování, ale chlapec ve svých slibech a své dohodě s rodiči o zlepšení chování opakovaně selhával. Absolvoval také psychiatrické vyšetření, kdy z výsledků vyplynulo, že má chlapec poruchy chování zapříčiněné vlivem dlouhodobého disharmonického rodinného prostředí. Na základě těchto výsledků byl tedy předběžným opatřením umístěn do výchovného ústavu.

Aktuálně Honza udržuje pravidelný kontakt s matkou, jezdí za ní na dovolenky, mají dobrý vztah. Uvádí, že se na ni vždycky těší, díky těmto dovolenkám může také navštěvovat svou přítelkyni. S tímto vztahem však matka dosud nesouhlasí, což je příčinou přetrvávajících hádek. S otcem komunikuje spíše telefonicky, ale občas jezdí na dovolenky i k němu, když otec o dovolenku požádá.

Honza se do výchovného ústavu adaptoval z pohledu etopeda bez větších problémů, ale sám uznává, že mu trvalo velmi dlouho si v něm zvyknout. Zpočátku měl problém zařízení přijmout za své, cítit se v něm dobře a bezpečně, nevěděl, jak má koho oslovovat. Dle svých slov se nejvíc obával toho, že se bude opakovat situace se šikanou, kterou zažíval na základní škole, kde nenacházel zastání. Od začátku vyžadoval zvýšenou pozornost pedagogů a podporu dospělé osoby. Poté, co se mu pozorné péče dostalo a někdo z dospělých projevil zájem o naplňování jeho potřeb, byl ochoten spolupracovat a domluvit se na pevném režimu a pravidlech. Protože není známo, nakolik bylo v rodině s pravidly pracováno, a jak byla nastavena, byla mu jednotlivá pravidla jasně vysvětlena, klidným a nedirektivním způsobem. Bylo také potřeba vymezit konkrétní hranice a ověřit si, zda jim rozumí. Zpočátku měl tendenci platnost pravidel testovat a zjišťovat, jaké jsou následky za jejich porušení. V ústavní výchově se jinak jeví nekonfliktně, problémovým situacím se zde nyní spíš vyhýbá. Hůř nese přímý výchovný tlak, když něčemu nerozumí, anebo cítí nespravedlnost, reaguje nepřiměřeným způsobem, brání se slovním útokem a četnými stížnostmi. Kamarádské vztahy ve výchovném

ústavu navazuje těžce. Je nedůvěřivý vůči svému okolí, vnitřně nejistý a emočně labilní. V kolektivu není moc oblíbený, zejména proto, že často provokuje ostatní, velmi otevřeně hovoří o intimních a sexuálních tématech, které jsou často až za hranicemi konformní slušné komunikace. Často prožívá zveličené pocity ohrožení života, mívá stavy, kdy mlátí hlavou do zdi, a je těžké ho zastavit. Jeho chování vůči vrstevníkům i pedagogům je velmi ovlivněno jeho aktuální náladou. Na mou otázku, jak by hodnotil svou adaptaci v zařízení, odpověděl; „*bylo to pro mě velmi obtížné, nenávidím lidi i sám sebe, bylo hrozné přijít do zařízení, kde je 60 nových cizích lidí*“. Těžce nese, že se s ním nikdo nechce na skupině přátelit, nikomu totiž nejsou jeho témata rozhovoru konformní. K navazování a udržování vztahů s ostatními potřebuje pomoc. Velkou oporu pro něj představuje jeho přítelkyně, ke které má silné citové pouto, denně si telefonují, dle vlastních slov je to jediná osoba, která ho kdy měla ráda a nehádala se s ním. Také je velmi citově vázán ke svému psovi, o kterého se stará matka.

Z výchovného ústavu utekl 4x. Hlavním důvodem byla pokaždé touha po svobodě. Chybí mu pocit, že si může dělat co chce a není omezován žádným režimem. Po návratu z útěku vždy následovalo uložení výchovného opatření v podobě zákazu samostatných vycházek na 3 dny. Několik negativních výchovných opatření má také za nevhodné chování v zařízení, jako například hrubé porušení BOZP, za podvádění ve škole a lhaní pedagogům, nerespektování vnitřního řádu. Za podobné přestupky dostal jako výchovné opatření zákaz atraktivní činnosti na omezenou dobu (hra na PC, x-boxu atd.), nebo zákaz celodenní vycházky či výletu. Na druhou stranu často získává i plusové body a pozitivní výchovná opatření za práci vykonanou nad rámec svých povinností v době osobního volna, např: umytí a čištění pračky, elektrické trouby, úklid koupelny, práce při betonování, malby atd.

Své školní povinnosti a úkoly si řádně plní, přesto o školu větší zájem neprojevuje. Jeho prospěch je průměrný. Byl přijat do oboru zedník, ale neví, jestli se dokáže touto prací v budoucnu živit. Uvedl, že si zatím není jistý tím, co ho vlastně baví. Pedagoga respektuje, v autoritách upřednostňuje více muže, ale poslouchá i ženské authority. Na praxích pracuje nejraději sám, je spíš samotářský a pro soustředění potřebuje klid. Když mu na něčem osobně záleží a má správnou motivaci, umí být velmi pečlivý.

Honza je nekuřák, nemá žádnou zkušenost s návykovými látkami. Po fyzické zdravotní stránce je na tom dobře, ale nevěnuje se žádnému sportu, má rád své pohodlí. Jeho psychický stav je poměrně depresivně laděný z důvodu nedůvěry v okolní svět a pocitu nenávisti ke všem

lidem i k sobě. Neužívá žádnou medikaci, ale podle potřeby probírá své pocity s etopedkou a psycholožkou.

Svůj volný čas nejraději tráví o samotě, tvrdí, že když se nesnaží komunikovat s ostatními kluky na skupině, aspoň nedochází ke konfliktům. Rád vyšívá, telefonuje s přítelkyní, chodí na brigády, jinak rád spí. Jak sám tvrdí, v ústavu mu nic nechybí, pouze má výtku k tomu, že má neustále hlad, protože dostávají malé porce. Na tuto skutečnost si však nikdo z dalších respondentů nestěžoval. Na otázku, v čem mu výchovný ústav a jeho pracovníci nejvíc pomohli, odpověděl; „*V ničem, nejde mi nijak pomoci. Ale v rámci možností mi pomohla paní etopedka.*“ Dále uvedl, že si na něj vždycky udělá čas, umí mu poradit a neodsuzuje ho. Pomohla mu pochopit, že je lepší se od konfliktů držet dál a cítí, že má o něm dobré mínění. Jinak zastává názor, že mu ústavní výchova život pouze zhoršila, protože je omezován režimem, nemá svobodu a musí poslouchat. Na druhou stranu je ale rád, že zase vychází s matkou, má kde bydlet a nehádá se tak s rodiči. Co se týče své budoucnosti, tvrdí, že o ní nijak blíž zatím nepřemýšlel, snad by se na čas mohl po odchodu z výchovného ústavu nastěhovat k matce, ale protože už se nechce hádat, bude se chtít brzy osamostatnit a bydlet sám. Svou přítelkyni má rád, znají se už dlouho, ale říká, že téma založení rodiny je ještě hodně daleko, ale je možné, že by v budoucnu manželku i rodinu chtěl.

6.5.4 Případová studie č. 4

Matěj

Přestože se Matěj narodil do úplné manželské rodiny, převážnou část svého života prožil v institucionální péči. V evidenci OSPOD je veden již od raného dětství. Ve svých 3 letech byl společně se svou starší sestrou umístěn do dětského domova. Ústavní péče byla nařízená z důvodu nedostatečných bytových a sociálních podmínek rodičů, nedostatku finančních prostředků a zanedbávané péče o děti. Rodina žila na ubytovně, rodiče dlouhodobě nereagovali na nabídku pomoci ze strany OSPOD a terénních sociálních pracovníků, odmítali svou špatnou sociální situaci řešit, zanedbávali výchovu dětí a hromadily se jejich dluhy. Na matku byla dokonce vypsána exekuce. Soužití manželů bylo provázáno řadou neshod a partnerských konfliktů, v důsledku toho matka začala ve velké míře užívat alkohol a otec od rodiny odešel, o děti se v té době nezajímal. V době, kdy byli Matěj a jeho sestra umístěni do dětského domova, pobývala matka na protialkoholním léčení. Zároveň nebyla shledaná žádná další příbuzná osoba, která by se o Matěje a sestru postarala. Po hospitalizaci se matka přestěhovala na azylový dům a vyřešila svůj partnerský vztah s manželem. Společně se přestěhovali na

azylový dům pro rodiny s dětmi, děti jim byly opět svěřeny do péče a v azylovém domě společně žili dalších 7 let, po tuto dobu se matce dařilo abstinovat. I přesto rodinné soužití doprovázela řada problémů v podobě nepříznivé finanční situace, nedostatečného výchovného působení a častých hádek partnerů. V důsledku toho se u Matěje začaly projevovat problémy v chování, na které si velmi stěžovali další obyvatelé azylového domu i okolního sídliště. Podle spolubydlících se choval velmi nevhodně k dospělým a k jejich dětem, ničil nábytek, poškozoval poštovní schránky sousedních domů apod. Způsob, jakým ho rodiče vychovávali hodnotili ostatní obyvatelé azylového domu jako nedůsledný. Za prohřešky v chování rodiče Matěje neustále omlouvali, nebyli schopni mu udělit výchovné opatření či jakkoliv zabránit tomu, aby se podobné věci už neopakovaly. Protože rodiče nadále nebyli ochotní s nikým spolupracovat, byl jejich pobyt zde ukončen. Kvůli ztrátě bydlení nebyly zajištěny stabilní a příznivé podmínky k tomu, aby byla řádná péče o děti zajištěna, tudíž byli Matěj se sestrou umístěni do rodinného centra Klokánek, což je zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Toto řešení bylo pouze dočasné, dokud rodina nestabilizuje své bytové a sociální podmínky. Ovšem ani jeden z rodičů nebyl schopný situaci vyřešit, nadále nereagovali na žádnou nabízenou pomoc ze strany sociálních služeb, nedokázali se orientovat v systému státní podpory, nechtěli rozumět problematice a závažnosti svého problému. Matěj i jeho sestra byli kvůli nezájmu rodičů tedy opět umístěni do dětského domova. Tou dobou bylo Matějovi 11 let, jeho problémy v chování se prohlubovaly, na doporučení OSPOD začal ambulantně docházet do střediska výchovné péče.

Do výchovného ústavu byl Matěj umístěn v důsledku incidentu, který se odehrál v dětském domově po krátké době, co jeho starší sestra dospěla a ústavní péče u ní byla ukončena. Matěj byl obviněn z pohlavního zneužití sedmiletého chlapce, který tou dobou pobýval ve stejném dětském domově. Podle výpovědí obviněného, poškozeného i pracovníků domova nedošlo přímo ke znásilnění, ale Matěj měl nutit o devět let mladšího chlapce k sexuálním úkonům, a následně mu vyhrožovat tím, že pokud to někomu řekne, rozbije mu jeho nejoblíbenější hračky. Zneužil tak bezbrannosti chlapce, který z důvodu nízkého věku a snížených rozumových a duševních schopností nedokázal vyhodnotit situaci jako velmi závažnou. Vzhledem k mimořádnosti situace nebylo možné, aby nadále oba chlapci pobývali ve stejném zařízení, tudíž byl Matěj bezodkladně umístěn mimo dětský domov, a to do dětského diagnostického ústavu, který měl jako jediný v nejbližší vzdálenosti volnou kapacitu. Zde pobýval několik týdnů, ústav mu zajistil adekvátní dočasnou péči a zprostředkoval psychiatrické vyšetření. Poté byl soudním rozhodnutím přemístěn do výchovného ústavu. Matěj

se svým činem dopustil protiprávního jednání, které vyšetřovala Policie ČR, později byl uznán vinným v plném rozsahu za spáchání pohlavního styku srovnatelným se souloží na dítěti mladším 15 let.

Oba rodiče s rozhodnutím o umístění chlapce do výchovného ústavu souhlasili. Otec byl v té době již starobní důchodce a nebyl schopen dlouhodobě zajistit řádnou péči o děti, byl velmi bezradný při řešení své obtížné životní situace a výchovných problémů syna, odmítal cokoliv řešit. Matka o děti nejevila zájem, po dobu, kdy Matěj a sestra pobývali v dětském domově, žádal o dovolenky pouze otec, matka s nimi netrávila čas, chodila raději do práce. Někdy však za dětmi do domova jezdili na návštěvu, nebo společně jeli na výlet. Matka však následně zemřela v důsledku vážného onemocnění jater. Během této doby se Matěj s otcem velmi sblížili. V současné době za ním pravidelně jezdí na dovolenky. Otec aktuálně stále žije na ubytovně v těsných bytových podmínkách, syn u něj přespává na matraci, otec na něj platí výživné, ale často se zpožděním. Matěj pobírá sirotčí důchod. Pravidelně také jezdí na dovolenky ke starší sestře, která se již osamostatnila, mají velmi blízký a vřelý citový vztah. Dle psychologa pro Matěje sestra představuje jedinou stabilní osobu a velkou oporu v jeho životě, protože s ní strávil nejvíc času. Přestože i ona je považována za poměrně emočně nestabilní, snadno ovlivnitelnou a velmi náladovou, vnímá ji Matěj jako autoritu. Sestra na něj často v domově apelovala, aby se choval lépe, více se učil a celkově na něj měla velmi pozitivní vliv. Mají další 3 nevlastní sourozence, všichni jsou však starší a vůbec se nestýkají.

Ve výchovném ústavu se Matěj dle vlastního názoru i názoru etopeda velmi dobře adaptoval, rychle si zvykl na režim a denní harmonogram. V tomto prostředí se u něj neprojevovaly žádné výchovné problémy. Zpočátku byl uzavřený a udržoval si od ostatních chlapců odstup, což ovšem nijak nenarušovalo vzájemnou interakci, vystupoval nekonfliktně, působil pouze zakřiknutě. Pravidelně navštěvuje ambulanci psychiatra, po nějaké době byl schopen svěřit se psychologce i etopedce o incidentu, který se v dětském domově stal. Matěj uvedl, že vlastně ani neví, proč něco takového udělal, říká, že si neuvědomoval závažnost činu, bylo to impulzivní, lituje toho a rád by se chlapci omluvil. Víc se k tomu ale vyjadřovat nechtěl. Na první pohled se chlapec zdá tichý, působí velmi klidně, je pohotový. Na výchovné skupině mezi chlapci, které zná, je velmi komunikativní a přátelský. V důsledku diagnostických testů bylo zjištěno, že kvůli dlouhodobě nepříznivým rodinným poměrům, alkoholového abusu u matky, neschopnosti rodičů zajistit stabilní zázemí pro výchovu, u chlapce v období puberty vznikly výchovné problémy, které spustily sled událostí, kdy chlapec putoval z jednoho zařízení ústavní výchovy do druhého. Chlapec se jeví jako méně sociálně obratný, vedle svých

vrstevníků může působit jako méněschopný, má také nízkou hodnotu sebepojetí. Je rezignovaný, pokud dojde na zátěžovou situaci, nejraději by se jí zcela vyhnul. Pokud se mu něco nepodaří, má tendenci obviňovat z neúspěchu svou vlastní neschopnost. Z testů však také vyplynulo, že má velmi vysokou odolnost proti úzkostem, stresu, nervozitě a smutku. Odmítl nabízenou psychologickou pomoc se sexualitou, říká, že už by nikdy nic takového neudělal.

Podle etopedky je jeho chování v ústavu výborné, potřebuje pouze důsledné vedení, čas a klid pro socializaci a navázání přátelských vztahů. Během individuálních sezení také vyšlo najevo, že v minulosti chlapec zažil na základní škole šikanu, na kterou nikdy neupozornil. Výchovná opatření má v ústavu pouze pozitivní. Ani jednou se nepokusil o útěk, nemá konflikty s vrstevníky, nikdy na něj nebyla ani stížnost na hrubé chování ze strany pedagoga. Za úklid a pomocné práce vykonané navíc ve svém volném čase dostává finanční odměny, s vychovateli se často z vlastní iniciativy domlouvá na možnostech brigády. Z dovolenek se vrací vždy včas, i když sestra uvádí, že Matěj mívá doma často náladové výkyvy, umí být na ni drzý a někdy se hádají. V ústavu je však jeho chování dobré, v důsledku toho byl také přeřazen na výběrovou skupinu.

Vzhledem k tomu, že se v minulosti často stěhovali a přechodně pobýval v ústavní péči, vystřídal Matěj několik základních škol. Jeho prospěch byl velmi slabý a měl četné poznámky od třídního učitele za neplnění povinností a nevhodné chování. Poté, co začal navštěvovat středisko výchovné péče a byla nastavena přísnější pravidla, se tyto problémy minimalizovaly. Chlapec má snížené kognitivní schopnosti, z výsledků diagnostiky pedagogicko-psychologické poradny má podpůrné opatření 3. stupně, využívá asistence pedagoga. Měl problémy s matematikou, také neuměl velmi dobře číst a psát. Ve školním prostředí zažil v dětství šikanu, z toho důvodu nemá ke škole a vzdělávání velmi kladný vztah, nerad se učí a bývá nepozorný. Ve výchovném ústavu si však řádně plní své povinnosti, za což dostává pozitivní hodnocení od pedagogů, je chválen za své chování i ze strany vychovatele. Všechny autority v ústavu respektuje a přizpůsobuje se požadavkům. Byl přijat na přípravu budoucího povolání v oboru stavební práce, ale tvrdí, že touto prací se v budoucnu žít nechce, tolik ho nebaví a chtěl by se později pokusit o rekvalifikaci.

Matěj je velmi dobrý sportovec, ve svém volném čase se nejraději věnuje pohybu, rád hraje fotbal. Také reprezentoval ve sportovní olympiádě a vyhrál v pin pongu a plavání. Pravidelně po nástupu do VÚ užíval medikaci doporučenou psychiatrem, ale ta ho velmi

utlumovala a uspávala, proto je později po konzultaci přestal užívat. K žádnému zhoršení psychického stavu od té doby nedošlo.

Matěj by se sice chtěl vrátit domů, ale ví, že to zatím není možné. Otec nemá vytvořené příznivé podmínky pro výchovu syna. Sestra by na něj neměla dostatečně důsledný výchovný vliv. Matěj sám tvrdí, že mu život ve výchovném ústavu příliš nevadí, má zde vše, co potřebuje a nic mu zásadně nechybí, uvedl, že na život v ústavní péči je už zvyklý. Jediné, co ho občas trápí, je brzké vstávání do školy. Ve výchovném ústavu si našel kamarády, na výběrové skupině mezi kluky je spokojený a má taky oblíbeného vychovatele. Dle vlastních slov mu pracovníci ústavu nejvíc pomohli po psychické stránce, díky nim byl schopen zlepšit své chování. Také souhlasil s tím, že mu výchovný ústav pomohl jít v životě lepší cestou a uvědomit si důležité věci. Za otcem a sestrou Matěj jezdí rád, na matku si moc nepamatuje, uvedl, že; „*Moc toho o ní vlastně ani nevím, netrávili jsme spolu moc času.*“ Zatím nepřemýšlel o tom, zda by v budoucnu chtěl založit vlastní rodinu, nemá ani pevnou představu o tom, jaké povolání by chtěl vykonávat, ale chtěl by se osamostatnit a bydlet sám, ale až bude víc zabezpečený.

6.5.5 Případová studie č. 5

David

David je romského původu, narodil se do neúplné rodiny. Matka ho měla v péči do jeho 5 let, spolu s ním se starala ještě o další tři Davidovy nevlastní sourozence. Její příjmy byly tvořeny z přídavek na děti, její sociální situace však nebyla dostačující natolik, aby se dokázala postarat o všechny děti, a tak ponechala Davida v péči své sestry. Otec o syna nejeví žádný zájem, o systém sociální podpory a služby sociální prevence se zajímá pouze za účelem řešení vlastních problémů. V důsledku toho, že péče o Davida byla nadále zanedbávaná, zároveň nebyla nalezena žádná další osoba, která by byla schopná se o chlapce postarat, byl umístěn do pěstounské péče. Tu však v jeho 10 letech soud zrušil, protože se u chlapce začaly rozvíjet velmi závažné poruchy chování. Pěstounka prohlásila, že je výchovně nevladatelný, agresivní, nerespektuje ji a je na ni vulgární. David byl tedy přemístěn do dětského domova se školou, ovšem jeho výchovné problémy se nadále rozvíjely. Opakovaně byl hospitalizovaný v psychiatrické léčebně z důvodu výrazné agresivity a sebepoškozování, například se až do krve škrábal špendlíkem na předloktí a vyhrožoval, že si udělá něco mnohem horšího. Pobyt na psychiatrii však neměl nikdy dlouhodobý efekt, nejdéle zde strávil celkem 7 týdnů. Adaptace zde probíhala velmi komplikovaně, chlapec se pomočoval, měl nízký respekt k autoritám, jeho chování bylo účelové, vyhrožoval personálu i ostatním dětem. Nebylo možné ho nijak pozitivně

motivovat, měl potřebu se prosadit za každou cenu. V DDS žil chlapec až do svých 15 let, ale protože se u něj i nadále objevovaly závažné poruchy chování, soud vyhodnotil, že není možné zvládnout chování nezletilého v rámci rodinné výchovy. Pěstounka ho navíc kvůli výchovným problémům zpět do péče nechtěla. Soud uznal, že je potřeba dalšího odborného působení, intenzivního výchovného režimu a vícečetného kolektivu pracovníků při spolupráci s psychiatrickou ambulancí. David byl tedy na základě tohoto rozhodnutí umístěn do výchovného ústavu.

Se svými rodiči ani nevlastními sourozenci David v kontaktu není. Od dětství nejví rodiče o syna žádný zájem, nejsou v kontaktu ani vzájemně. Matka má nového přítele, neuvažuje o převzetí syna do péče, telefonicky souhlasila s ústavní výchovou, otec se nevyjádřil. Chlapec jednou napsal matce dopis, na který mu matka odepsala, ale dál se kontakt ani jeden nesnažil udržovat. David se s rodiči vídat nechce, citový vztah projevuje pouze k pěstounce, která s ním však kontakt na nějakou dobu omezila kvůli jeho výchovným problémům. Díky pracovníkům výchovného ústavu se však podařilo po nějakém čase tento kontakt obnovit. Po stabilizaci chování a psychického stavu Davida ve VÚ si ho pěstounka bere na dovolenky, chlapec ji vnímá jako svou rodinu a nazývá ji tetou. Tyto dovolenky se navíc realizují čím dál častěji, na Davida mají momentálně velmi dobrý vliv. Pěstounka pro něj představuje spojení mezi životem v ústavní péči a rodinným prostředím.

V době, kdy chlapec přecházel z dětského domova se školou do výchovného ústavu, měl přetrvávající poruchy chování. Sám zpětně usuzuje, že mu adaptace trvala velmi dlouho a dle jeho slov si myslí, že to bylo těžké jak pro něj, tak pro pracovníky ústavu. Přestože se zpočátku snažil přivyknout režimu, přistoupit na požadavky pedagogů a vychovatele a neobjevovaly se žádné větší problémy, jakmile došlo na situaci, kdy byl nucen odložit okamžité uspokojení své potřeby, byl silně vulgární, agresivní a demonstrativně se sebepoškozoval. Později se projevoval jako velmi náladový, urážlivý, zbytečně vyvolával konflikty mezi vrstevníky, nuceně vyžadoval zvýšenou pozornost. Výsledky psychiatrické diagnostiky vykazovaly patrnou psychosociální deprivaci s převahou disociálního a agresivního charakteru. Jeho vývoj byl dlouhodobě disharmonický s postupně stupňující se asociální poruchou chování. Dle zprávy psychiatra je jeho porucha chování zapříčiněna tím, že prožil své dětství bez přítomnosti jedné, stálé a bezpečné pečující osoby, mísily se různé výchovné styly, rodiče, teta a později i pěstounka o něj neměli zájem, čímž se chlapec naučil nedůvěřovat lidem a bránit se vůči dalšímu zklamání agresí. Aby se Davidova agresivita zmírnila, byl ve výchovném ústavu zapojen do psychologického, terapeutického a vzdělávacího programu v rámci IPOD. V tomto

programu s odborníky intenzivně pracoval na zmírnění až odstranění nejproblematictějších vzorců chování. Podle slov pracovníků bylo nejdůležitější poskytnout chlapci bezpečné vřelé prostředí a opravdový zájem, srozumitelně s ním komunikovat a jasně definovat, co se po něm chce, zároveň se neustále ujišťovat o tom, zda požadavkům rozumí. Tímto způsobem práce se u chlapce po několika týdnech začaly ukazovat velké pokroky. I přesto měl však problém navazovat přátelské vztahy v ústavu. Nebyl v kolektivu příliš oblíbený, protože když nebylo něco podle jeho představ, trpěl výbuchy zlosti. Vrstevníky verbálně i fyzicky napadal, provokoval je, a když se násilně bránili, stěžoval si na jejich chování u vychovatele. Ke svému chování byl nesebekritický. Jindy se zase snažil být příliš podbízivý, chtěl zaujmout respektovanou pozici ve skupině různými úsluhami, půjčoval své věci, nebo rozdával sladkosti.

V DDŠ měl David celkem 76 negativních výchovných opatření v důsledku nevhodného chování, například za četné vulgární výrazy, nevhodné romské výrazy, provokaci, porušování pravidel, nevhodné sexuální poznámky, útek, vyplivování medikace apod. Ve výchovném ústavu zpočátku pobytu v tomto chování pokračoval. O útek se pokusil 7x, po návratu měl pozitivní testy na THC. Hrubě urážel vychovatele, nepovoleně opouštěl areál ústavu, pozdě se vracel ze samostatných vycházek, sebepoškozoval se, vyhrožoval zaměstnancům i vrstevníkům. Jako výchovné opatření za výše uvedené porušování pravidel mu byly uděleny zákazy vycházek na dobu 3 dnů, zákazy atraktivních činností apod. Po zhruba 7 měsících intenzivní odborné práce v rámci terapií, pravidelného užívání medikace a důsledného vedení se jeho chování výrazně zlepšilo. Aktuálně má i řadu pozitivních výchovných opatření, zejména za práci vykonanou navíc v době osobního volna, nebo za svědomitou přípravu a účast na akci, která se konala ve VÚ. Protože v poslední době nebyly dlouho zaznamenány žádné negativa v jeho chování, byl přesunut na výběrovou skupinu a připravuje se na výstup z VÚ ve zletilosti.

Ve výuce David pracuje podle IVP a má podpůrné opatření 3. stupně. Zpočátku u něj zcela chyběla motivace plnit si své školní povinnosti, narušoval výuku, nedodržoval pravidla. Bylo potřeba zaujmout vůči němu individuálně důslednější přístup, soustavně ho kontrolovat a pokoušet se ho neustále motivovat. I nadále je potřeba respektovat jeho osobnostní charakteristiky, pomalejší tempo a chválit ho za dílčí úspěchy. V posledních měsících ve škole i na praxích se všemi nekonfliktně spolupracuje, vyučuje se v oboru lesnické práce, lepší se ve svých pracovních návycích a je mistrem chválen za snahu a viditelné pokroky. Sám uvádí, že ho tento obor velmi baví a rád by toto povolání vykonával.

David má od narození diagnostikovanou lehkou mentální retardaci. Lze u něj zaznamenat psychomotorický neklid a nízkou koncentraci pozornosti. Při všech činnostech má pomalejší tempo, jeho verbální složka převažuje nad názorovou. Má potíže s vytvořením logického úsudku. Vzhledem ke svému mentálnímu zdravotnímu stavu a zanedbávané péči v dětství se u něj rozvinula porucha chování s výraznými projevy agresivity a impulzivity. Pravidelně navštěvuje psychiatra a užívá předepsanou medikaci, ale je třeba mu dávkování připomínat, jinak na léky sám nemyslí. Ve volném čase nejraději poslouchá hudbu a hraje hry na počítači, baví ho však i sport, zejména kolektivní míčové hry. Je kuřák, má zkušenosti s marihuanou i alkoholem.

David dle názoru etopeda, psychologa i vychovatele odvedl velký kus práce sám na sobě při snaze zlepšit své chování. Chlapec si je sám vědom toho, že se dřív zbytečně dostával do problémů, uznává, že mu to trvalo dlouho, ale už ví, že mu chtějí pracovníci ústavu pouze pomoci a myslí to s ním dobře. Vytyká jim však, že nemůže jít domů. Při rozhovoru mi sdělil, že by se chtěl opravdu vrátit k pěstounce, protože už velmi dlouho žije v různých zařízeních a nebaví ho to. Vadí mu, že přestože své chování zlepšil a je za to chválen, nadále musí zůstat ve výchovném ústavu. I přesto však stále odolává útěkům a nepodléhá agresi. Velkou motivací pro něj aktuálně znamená přesunutí na výběrovou skupinu. Má pocit, že se alespoň někam posunul. Na dovolenky jezdí pouze k pěstounce, která o ně pravidelně žádá, protože i ona vidí jeho výrazné zlepšení. Vždy se chová slušně a snaží se dodržovat všechny podmínky a pravidla i mimo ústav, na kterých se společně s etopedkou domluvili. Také uvedl, že chce přestat s užíváním marihuany, která je pro něj snadno sehnatelná v místě, kde pěstounka bydlí. David uvedl, že výchovný ústav mu rozhodně ukázal lepší cestu, jakou má v životě jít a pracovníci mu velmi pomohli napravit své chování, což mu zlehčilo život, protože zase dobře vychází s pěstounkou. Říká, že s vrstevníky na skupině se už také často nehádá, pouze se občas nepohodnou kvůli maličkostem. Snaží se chovat mile, pozornost si nevynucuje, ale naopak dokáže ocenit každý projev zájmu. Také uvedl, že ve zvoleném učebním oboru se našel a naučil se být více pracovitý. V dospělém životě by se chtěl brzy osamostatnit a bydlet sám, najít si přítelkyni a později i založit rodinu. Chce však bydlet v blízkosti své tety a udržovat s ní kontakt. Podle psycholožky si již chlapec dokáže vytvořit zdravý náhled na svou situaci a budoucí život, což je velký pokrok od toho, kdy v dětství své chování vůbec nerefletoval.

6.5.6 Případová studie č. 6

Šimon

Šimon se narodil do úplné manželské rodiny, má mladšího vlastního bratra. Manželství rodičů bylo však dlouhodobě nepříznivě ovlivňováno četnými partnerskými konflikty. Otec ve velké míře požíval alkohol, později alkoholismu propadla i matka. V období dětství se Šimonovi rodiče rozvedli, společně se svým bratrem byl svěřen do péče matky. Krátce po rozvodu otec zemřel příčinou závislosti, v důsledku toho Šimon pobírá sirotčí důchod. Jejich sociální a rodinnou situaci OSPOD dlouhodobě sledoval, protože po rozvodu matka o syny řádně nepečovala, často střídala partnery, mnohokrát se stěhovali, v důsledku čehož oba chlapci pokaždé měnili školu. Četnost stěhování souvisela tedy vždy s tím, se kterým partnerem matka aktuálně žila. Její vztahy však nikdy nebyly dlouhodobé, nakonec se i s dětmi přestěhovala ke svým bývalým pěstounům, u kterých celé dětství vyrůstala. S matčinými pěstouny si Šimon i jeho bratr vytvořili velmi vřelý citový vztah, považují je za babičku a dědu. V době nepřítomnosti matky se o chlapce řádně a pečlivě starali, zatímco matka se vracela z práce v pozdních nočních hodinách, a často pod vlivem alkoholu. Za těchto okolností se vztah Šimona a matky silně narušil. U Šimona se navíc začaly objevovat výchovné problémy, nejprve ve školním, a později i v domácím prostředí. Často nosil třídní důtky, pedagogové si stěžovali na jeho vulgaritu a konflikty se spolužáky, jak s chlapci, tak s dívkami. Přestal poslouchat babičku a často se zdržoval mimo domov na neznámé adrese, vracel se v podnapilém stavu, přičemž mu bylo teprve 13 let. Matka nejprve se školou spolupracovala a na její doporučení se synem navštívila pedagogicko-psychologickou poradnu. Zde výsledky ukázaly, že syn k matce nemá respekt, a situace má tendenci se zhoršovat. Matce byla následně doporučena návštěva střediska výchovné péče. Ani pobyt v SVP však neměl na Šimonovo chování pozitivní efekt. Po návratu ze zařízení se jeho chování výrazně zhoršilo ve škole i doma. Zameškovával povinnou školní docházku, nereagoval na pokyny učitele, pozornost si vynucoval provokací a vyvoláváním konfliktů mezi chlapci i děvčaty. Dle slov pedagogů byl však chlapec natolik inteligentní, že se rvaček nikdy sám neúčastnil, pouze rozeštvával spolužáky mezi sebou a sám se držel v ústraní. Při řešení těchto problémů se třídní učitelce svěřil s tím, že matku jeho chování nezajímá, že ji někdy nevidí třeba i dva dny, vrací se domů opilý, po dobu její nepřítomnosti se o něj a jeho bratra stará babička a děda. Tato situace byla školou ihned ohlášena na OSPOD. Sociální pracovníci Šimon upřímně vypověděl, že se o ně matka nestará, nikdy jim neuvařila, trápila je hladem, často ji vidá opilou a stydí se za ni. V důsledku těchto událostí se matka rozhodla oba chlapce opustit, zanechala jim dopis, kde napsala, že odchází a bere si sebou psa.

Následně byli Šimon s bratrem svěřeni do pěstounské péče paní, která měla blízko k jejich babičce a dědovi, protože vyrůstala v jejich pěstounské péči společně s matkou chlapců, tudíž ji bratři znali a přijali. Babička se obávala Šimona vychovávat, protože věděla, že její výchovné působení na něj nemá žádný vliv, přesto měla chlapce natolik ráda, že se přestěhovala do domácnosti pěstounky a pomáhala s péčí o oba chlapce. V novém prostředí pěstounky došlo ke krátkodobému zlepšení jeho chování. Zpočátku Šimon respektoval nastavená pravidla, nekonfliktně vycházel i se synem pěstounky, ve škole bylo jeho chování umírněno. Po několika měsících se však seznámil s dívkou, se kterou navázal intimní vztah. Velmi často za dívkou chodil, trávil u ní čas i přes noc, přičemž doma neoznámil, kam jde a kdy se vrátí. Postupně opět přestal chodit do školy, plnit si své povinnosti, nedodržel režim ani pravidla. Pěstounka s jejich vztahem nesouhlasila, dozvěděla se totiž, že spolu mají intimní vztah, přestože ani jeden ještě nedovršil věku 15 let. Později tuto záležitost řešila i Policie ČR, oběma bylo uloženo napomenutí s výstrahou, protože spáchali čin jinak trestný pohlavní zneužití, přestože se jednalo o oboustranně dobrovolný pohlavní styk, a oba si uvědomovali nezákonnost svého jednání. Kvůli této skutečnosti mezi Šimonem a pěstounkou vznikaly ostré hádky, chlapec byl vulgární, agresivní, fyzicky napadl svého bratra i syna pěstounky. Z jeho chování pěstounce vzniklo podezření, že bývá pod vlivem alkoholu. Situaci nepomáhalo ani to, že v domácnosti s nimi bydlela babička, která se Šimona zastávala, což narušovalo důslednost a jednotnost výchovného působení. Byl pěstounkou obviněn z krádeže peněz, proti čemuž se chlapec bránil, utíkal z domova a stýkal se se závadovou partou, nakonec zcela přestal chodit do školy. Pěstounka se tedy obrátila na OSPOD, odmítala se nadále o Šimona starat, bála se o ohrožení výchovy vlastního syna. Sociální pracovníci chlapec vypověděl, že půjde klidně i do dětského domova, ale nechce se vrátit k pěstounce. Vzhledem k dlouhodobým a opakovaným výchovným problémům však soud na návrh o předběžném opatření rozhodl o umístění Šimona do výchovného ústavu. Uložení ústavní výchovy soud navrhl na dobu jednoho roku a poté mají být přezkoumány důvody k prodloužení. Mladší bratr Šimona nadále zůstal v pěstounské péči. Přestože u něj se výchovné problémy neobjevily, často se pomočuje a podle psychiatra oba chlapci trpí psychickou deprivací v důsledku zanedbávané péče matky a trápení hladem. Později byla matka odsouzena pro přečin ohrožování výchovy dítěte k trestu odnětí svobody, který byl však podmíněčně odložen.

Aktuálně trvá ústavní výchova u Šimona téměř 2 roky. Přestože v rámci rodinných vztahů i chování chlapce nastalo mnoho pozitivních změn, na poslední případové konferenci nebyl návrat do domácího prostředí shledán zatím vhodným. Babička si Šimona po celou dobu

bere na dovolenky, mají spolu blízký citový vztah, velmi dobře vychází také se svým bratrem. S matkou nebyli dlouho v žádném kontaktu, ale před několika měsíci se své původní pěstounce sama ozvala s tím, že začala abstinovat a chtěla by se se syny vídat. Z iniciativy babičky se tedy všichni postupně začali hromadně scházet, aby se pokusili rodinné vztahy urovnat. Přestože byla situace zpočátku velmi napjatá, postupně se Šimon s matkou usmířil a rozhodl se jí dát šanci, přestože důvěru k ní vytvořenou nemá, je přesvědčen o tom, že se na ni nedá spoléhat. Matčino abstinování je stále krátkodobé, bydlí u nového partnera, tudíž je nemyslitelné, aby vzhledem k dřívějším událostem byli Šimon a jeho bratr svěřeni opět do její péče. Přesto na ně v současnosti pravidelně platí výživné. Nadále se o dovolenkách, o které žádá střídavě babička a matka, stýkají.

Adaptace ve výchovném ústavu proběhla z pohledu zaměstnanců zcela bez problémů. Šimon tvrdí, že to pro něj nebylo jednoduché, ale čekal to horší, nakonec si zvykl. Nejvíce se dle vlastních slov obával toho, jak obstojí před staršími chlapci, protože když přišel do výchovného ústavu, neměl ještě dodělanou základní školu. Měl strach ze šikany, ale tyto obavy se nenaplnily. V kolektivu je oblíbený, protože je přátelský, pečlivý, s nikým se nehádá. Je komunikativní a otevřený, působí velmi klidně a vyrovnaně. Zadaný úkol ochotně splní a je rád za každý projev zájmu. Chodí upravený, pečlivě dbá o svou hygienu, udržuje pořádek ve svých věcech. V jeho chování a jednání je zjevná řada nedostatků, což je částečně zapříčiněno nedůsledným výchovným vedením matkou, ale snaží se na sobě pracovat. Etopedka uvedla, že jediný problém, který se u něj zpočátku objevil, byly potíže se stravou. Odmítal jídlo, stěžoval si na nevolnost a nechut' k jídlu. Byla mu poskytnuta lékařská péče, ale ukázalo se, že se jedná o problém psychický, nikoliv fyziologický. Po navázání spolupráce s psychologem se situace postupně zlepšovala, nyní jí pravidelně a bez problému.

V ústavu respektuje všechny autority a chová se slušně. Nemá žádné negativní výchovné opatření za nevhodné projevy chování či výrazy, 3x mu bylo uloženo negativní výchovné opatření pouze za pozdní návrat z dovolenky či pozdní příchod ze samostatné vycházky, což je považováno za útěk ze zařízení. Další výchovná opatření jsou pouze pozitivní, například za reprezentaci ve fotbale a práci vykonanou nad rámec svých povinností. Za tuto práci vždy náleží finanční odměna, Šimon dobře hospodaří s penězi a spoří si.

Kvůli dlouhodobě zanedbávané školní docházce a slabému prospěchu byl Šimon ve výuce značně pozadu. Pracuje pomalejším tempem podle IVP. Přetrvávala u něj nechut' k učení, ale díky disciplíně a ujasnění pravidel, dohledu a kontrole pedagoga a vychovatele si osvojil

řádné plnění školních povinností. Sám Šimon tvrdí, že až ve výchovném ústavu mu byla pořádně vysvětlena důležitost pravidel, která musí dodržovat, aby vše správně fungovalo. Jeho prospěch je nyní průměrný, ale na praxích je hodnocen jako šikovný, dává si záležet na tom, aby práci odvedl v co nejlepší kvalitě. Projevil zájem o učební obor lesnické práce a chtěl by se v této oblasti také živit, protože ho to baví.

Šimon kouří cigarety od svých 14 let. Má také jednorázovou zkušenost s marihuanou, ale přiznává, že zážitek z drogy nebyl takový, jaký ho čekal a nemá zájem v tom pokračovat. Potíže má ovšem v oblasti alkoholu. Má tendenci alkoholem řešit své problémy a nepříjemné pocity. Svěřil se etopedce s tím, že má obavu, aby někdy nespadol do závislosti jako jeho matka a otec, který na závislost zemřel. Z toho důvodu byl nasměrován na adiktologickou prevenci a pravidelně dochází na konzultace za psychologem. Šimon je velmi dobrý sportovec. Tvrdí, že sport je pro něj nejoblíbenější a nejužitečnější výplň volného času. Hraje fotbal na velmi dobré úrovni, o dovolenkách se chodí dívat na tréninky, využívá také nabídky trénovat s fotbalovým týmem obce, kde se nachází výchovný ústav. Často ve fotbale reprezentuje. Vedle toho ho ale také baví nohejbal nebo stolní tenis. Netráví tolik času na počítačových hrách, ale občas si s kluky na skupině rád zahraje.

Šimon tvrdí, že jediné, co mu ve výchovném ústavu chybí, je svoboda. Vadí mu, že má negativní výchovné opatření za pozdní příchody, chtěl by už ze zařízení odejít, aby si mohl žít po svém. Dle svého tvrzení se však nechce vrátit ke stejnému způsobu života, jaký vedl předtím. Naučil se přizpůsobovat požadavkům dospělých a dospěl k uvědomění, že babička a děda jsou velmi hodní lidé, kteří o něj jeví zájem, protože chtějí, ne proto, že by museli. Jezdí za nimi rád a váží si blízkého vztahu se svým bratrem. S pěstounkou kontakt časem ochabl, ale uvádí, že tato skutečnost mu nijak nevadí. Velmi obezřetný je nadále vůči své matce, tvrdí, že; „*si hraje ted' na matku roku, ale chci jí dát šanci, neodpustil jsem jí ale, že nás opustila.*“ Dává jí za vinu i svůj problematický vztah k alkoholu. Podle etopeda je důležité, aby i v dospělosti dodržoval adiktologickou prevenci a navštěvoval klinického psychologa kvůli deprivaci z traumatického dětství. Podle sociální kurátorky bylo v jeho vývoji nejdůležitější, aby došlo ke zlepšení jeho rodinných vztahů, což se díky babičce a její snaze obnovit rodinu stalo. Po výstupu z výchovného ústavu by ale radši šel na chvíli bydlet k babičce než k matce. Babička s tím souhlasila, ráda by si ho vzala do péče už i nyní, protože se jeho chování zlepšilo, ale kurátor a soud vyhodnotili tuto možnost jako prozatím nevhodnou. V budoucnu se chce Šimon osamostatnit a přestěhovat společně se svou přítelkyní, se kterou je už přes dva roky. Přestože rodina vztah neschvaluje, on ji má rád, uvažuje, že by si ji v budoucnu opravdu vzal a založil

s ní rodinu, ale až bude mít dobrou práci a bydlení. Sám uvedl, že i když se jeho chování zlepšilo až ve výchovném ústavu, měl zde mnoho příležitostí přiučit se horším věcem. Dozvěděl se například o existenci různých návykových látek a možnostech, kde je sehnat, uvedl však, že ho drogy nikdy moc nelákaly. Svou jedinou zkušenost s THC vyhodnotil jako nezajímavou.

6.6 Výsledky výzkumu

OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ

V rámci otevřeného kódování bylo vytvořeno následujících 6 kategorií na základě kódů v textech, které byly přepsány do výše uvedených případových studií. Tyto kategorie svým obsahem odpovídají členění jednotlivých anamnéz.

1. Důvody umístění do výchovného ústavu.
2. Adaptace ve výchovném ústavu a začlenění se do kolektivu.
3. Kontakt s rodinou a sociální vazby mimo výchovný ústav.
4. Náprava chování v prostředí výchovného ústavu.
5. Subjektivní spokojenost s kvalitou života ve výchovném ústavu.
6. Životní perspektiva do budoucnosti po odchodu z výchovného ústavu.

AXIÁLNÍ KÓDOVÁNÍ

V následujícím axiálním kódování se postupovalo pomocí paradigmatického modelu dle Strauss, Corbinová (1999, s. 72): „(A) Příčinné podmínky → (B) Jev → (C) Kontext → (D) Intervenující podmínky → (E) Strategie jednání a interakce → (F) Následky.“

Patrik

Díky odborníkům v zařízení, jejich pomoci a podpory se Patrikovi podařilo najít vnitřní motivaci k tomu, aby se v životě vydal lepším směrem. Patrik je s úrovní kvality svého života při pobytu ve výchovném ústavu subjektivně spokojen. Kvalita jeho života je velmi pozitivně ovlivněná změnou prostředí a životního stylu. V prostředí výchovného ústavu se mu dostalo stabilního vedení a pevného režimu, zároveň stálého dohledu a kontroly nad abstinencí na návykových látkách, kterou rodiče dříve nedokázali zajistit. Zejména matčin emocionální přístup, strach o syna a bezmocnost narušovali přirozenou komunikaci, ve výchově chyběla důslednost, čímž se u Patrika prohlubovaly úzkosti, míval často negativní myšlenky a uzavíral se do sebe. Změna životního stylu, zaměření se na studium, dodržování pravidel a pevná disciplína mu umožnila získat sám nad sebou kontrolu. Postupně dochází ke zlepšení jeho

psychického stavu a k pozitivním změnám v oblasti rodinných vztahů, s oběma rodiči je v pravidelném kontaktu a tento vztah není v současnosti doprovázen žádnými konflikty. Patrik je schopen kriticky posoudit své chování i chování vrstevníků, vytvořil si reálný náhled na svou aktuální situaci i výhled do budoucna. Ve výchovném ústavu dle vlastního tvrzení nijak nestrádá, ale v oblasti svobody a soukromí vnímá velké omezení.

Pavel

Díky péči a pozornosti odborníků v zařízení Pavel pochopil, že dospělí jsou na něj často přísní, protože mají o něj starost a chtějí mu jen pomoci. Pavel je subjektivně spokojen s úrovní kvality svého života při pobytu ve výchovném ústavu. Skutečnost, že vlastní matka Pavla opustila již v raném dětství a v průběhu let o něj nejevila žádný zájem, v něm podněcovala vzdor a podporovala dojem, že nikdo z dospělých se o něj doopravdy nezajímá a ztratil k nim důvěru. Útočiště následně hledal ve styku se závadovou partou a rozvíjely se u něj problémy v chování. Špatná zkušenost s matkou také zapříčinila nedůvěru v každou další ženskou autoritu. Tento postoj se však později změnil díky etopedce a psychologce ve VÚ, které mu intenzivní metodickou prací pomohly stabilizovat výbuchy zlosti a zmírnit nevhodné projevy chování. Díky tomu je Pavel schopen sebereflexe svého nynějšího i dřívějšího chování. V důsledku nápravy chování došlo také ke zlepšení vztahu s otcem, v současnosti mezi nimi nedochází k žádným vážným neshodám. Pavel uvedl, že až díky tomuto zařízení našel správný životní směr, významnou hodnotou je pro něj nyní vzdělání, a s tím spojené budoucí profesní zaměření a péče o svou fyzickou kondici. Ve výchovném ústavu mu kromě svobody nic nechybí, naopak má zde více možností na výběr ze sportovních aktivit a forem seberozvoje. Jsou zde naplňovány jeho základní psychické potřeby, jejichž neuspokojování si již nemá potřebu nadále kompenzovat vynucováním pozornosti a styku se závadovou partou.

Honza

Honzovo chování, mentální vývoj a pohled na svět jsou velmi negativně ovlivněny disharmonickým rodinným prostředím, ve kterém celé dětství vyrůstal. Ostré hádky s oběma rodiči, jejich odmítavý přístup vůči vlastnímu synovi a častá střídavá péče přiměly Honzu uzavřít se do sebe a dívat se na lidi a celý okolní svět velmi pesimisticky. Honza je s kvalitou svého života ve výchovném ústavu subjektivně spokojen pouze v tom ohledu, že má stabilní zázemí a dostatek pečujících osob, které mu nenuceně věnují pozornost, a zajímají se o jeho potřeby. Jinak je vůči jejich pomoci a podpoře skeptický, protože sám sebe považuje za někoho, komu nejde nijak pomoci a uvádí, že výchovný ústav mu život spíše zhoršil, protože je v něm

příliš mnoho lidí, nemá soukromí a je omezován na své svobodě. Jeho negativismus také pravděpodobně podpořila v minulosti zažitá šikana ve škole, kterou nikdo neřešil, protože byl Honza označen jako provokatér. Jeho ztracená důvěra v sebe i ostatní v něm dříve vyvolávala agresi, ale díky opravdovému zájmu odborníků v zařízení se daří záchvaty vzteku utlumovat. Díky změně životního prostředí, jasného režimu a jejich stálosti, se jeho chování nadále zlepšuje, a došlo k usmíření s oběma rodiči, přičemž jejich hádky jsou nyní méně časté. V souvislosti se svou emoční labilitou a nevyzrálostí ještě nemá vytvořen reálný náhled na svou situaci či jasný výhled do budoucna. V případě Honzy je vhodné, aby se častěji realizovaly návštěvy u psychologa, s cílem zmírnit jeho pesimismus a negativní pohled na svět.

Matěj

Matěj je na ústavní péči zvyklý, protože během svého dětství vystřídal už mnoho různých zařízení z důvodu zanedbávané péče rodičů a jejich neschopnosti řešit krizovou sociální situaci rodiny. Tudíž je s úrovní kvality svého života ve výchovném ústavu subjektivně spokojen. V důsledku nedostatku výchovné péče, pozornosti a uspokojování psychických potřeb se u Matěje objevovaly problémy v chování, které nikdo dlouhodobě a důsledně neřešil. Je velmi emočně vázán na svou starší sestru, se kterou pobýval střídavě ve všech různých zařízeních. Její náhlá absence po dovršení zletilosti a odchodu z dětského domova pravděpodobně zapříčinila Matějovo impulzivní a zkratkovité jednání, při kterém došlo na sexuální obtěžování mladšího chlapce. Ani sám sobě Matěj nedokáže tento čin vysvětlit, dle psychologa to mohla být reakce na ztrátu jeho jediné blízké stálé osoby. V současnosti je však Matěj se svou sestrou v pravidelném kontaktu a realizují se k ní dovolenky, tak stejně ke svému otci, mezi členy rodiny je blízký citový vztah. K žádným dalším problémům v chování Matěje již nedochází, jeho chování je dlouhodobě hodnoceno jako výborné, zpětně považuje svůj čin v dětském domově jako velmi omylný a lituje ho. Ve výchovném ústavu nijak nestrádá, uvádí, že má zde vše, co potřebuje, a také si váží možností, jak může kvalitně trávit svůj volný čas, zejména se věnovat sportu a zdokonalovat se ve svých výkonech a výsledcích.

David

David v ústavní péči vyrůstá již několik let, ale jak sám tvrdí, už ho to nebaví a chtěl by být samostatný. Vzhledem k tomu, že má diagnostikovanou lehkou mentální retardaci a nižší intelektovou schopnost, není však zatím zcela schopen promyslet a vyhodnotit, zda je skutečně schopen samostatnosti. Na ústavní péči je již zvyklý, ale jeho subjektivní pohled na kvalitu života ve výchovném ústavu je z výše uvedených důvodů rozporný. Na jednu stranu uvedl, že

zde nijak nestrádá, ale na druhou stranu mu chybí domácí prostředí a svoboda. Jeho porucha chování vznikla vlivem nepříznivého rodinného prostředí. V dětství ho opustila matka, později ho odmítla vlastní teta, a nakonec i pěstounka. Tyto negativní zážitky podnítily v chlapci agresi, která se časem stupňovala, začaly se u něj rozvíjet problémy v chování, se kterými však nebylo příliš intenzivně metodicky pracováno, tudíž vyústily v poruchu chování. Až díky práci odborníků ve VÚ se mu podařilo zmírnit agresivní projevy v chování, v současnosti se všemi komunikuje bez větších konfliktů. Také se pracovníci ústavu zasloužili o to, aby byl obnoven a zlepšen vztah s pěstounkou, protože se předpokládá, že po odchodu z výchovného ústavu bude David i nadále potřebovat stálou spolehlivou osobu, která bude mít nad způsobem jeho života alespoň zpočátku dohled. Jezdí k ní pravidelně na dovolenky a má k ní vytvořen citový vztah. David je nyní schopen kriticky posoudit, že jeho dřívější chování nebylo dobré a často se dostával do problémů, ale přesto stále nerozumí souvislostem, proč nadále zůstává ve výchovném ústavu, když už má chování lepší.

Šimon

Díky odborné práci s etopedkou a psychologkou došlo k nápravě výchovných problémů, Šimon je schopen sebereflexe a bezkonfliktní komunikace s dospělými i vrstevníky. Je vnitřně motivován pracovat sám na sobě a na změně nastavení svých hodnot. Oceňuje pozitiva výchovného ústavu, například v tom, že může trénovat ve fotbale a je mu poskytována nepřetržitá pomoc při prevenci užívání alkoholu. Šimon je s kvalitou svého života při pobytu ve výchovném ústavu tedy subjektivně spokojen. Přestože taktéž uvedl, že mu chybí svoboda, změna životního prostředí mu prospěla. O změně nastavení žebříčku hodnot svědčí také skutečnost, že se rozhodl dát druhou šanci matce, která jeho i bratra v minulosti trápila hladem, požívala alkohol a opustila je. I přes tuhle velmi negativní rodinnou historii přistoupil na častější setkávání s ní, přestože jeho důvěra vůči ní je trvale narušená. V důsledku nevhodných vzorců chování svých rodičů a nezájmu ze strany matky, se u něj rozvinuly problémy v chování, a naučil se řešit své problémy alkoholem, stejně jako jeho rodiče. S touto situací však Šimon chce bojovat. S bratrem a babičkou nadále udržuje pravidelný kontakt a vztahy mezi nimi jsou vřelé, což mu velmi pomáhá po psychické stránce. Uvedl, že v zařízení má potřebný klid a prostor pro to, aby si ujasnil, co od života očekává, a kudy by chtěl směřovat. Je natolik sečtělý, že dokáže vyhodnotit, že ve výchovném ústavu se lze i pár negativním věcem přiučít, ale on už o horší stránku života nemá zájem.

SELEKTIVNÍ KÓDOVÁNÍ

Pro přehledné shrnutí výsledků výzkumu byla na základě vybraných kategorií při selektivním kódování vytvořena tabulka, která zobrazuje, co respondentům ve výchovném ústavu nejvíce chybí, zda jsou subjektivně spokojeni s kvalitou svého života v zařízení, zda došlo k nápravě chování, jsou schopni reflektovat své dřívější nevhodné chování, a zda došlo ke zlepšení v rámci rodinných vztahů, tudíž jsou v současnosti v pravidelném kontaktu s členy rodiny, dalšími příbuznými či jinými pečujícími osobami. V rámci tohoto typu kódování byla centrální kategorií zvolena **Subjektivní spokojenost s kvalitou života ve výchovném ústavu**.

Jméno respondenta	Negativa výchovného ústavu – absence:	Subjektivní spokojenost s kvalitou života ve VÚ	Sebereflexe a náprava chování	Pravidelný kontakt s rodinou
Patrik	svoboda	ano	ano	ano
Pavel	svoboda	ano	ano	ano
Honza	svoboda a soukromí	spíše ne	ano	ano
Matěj	žádná	ano	ano	ano
David	svoboda a domácí prostředí	ano	ano	ano
Šimon	svoboda	ano	ano	ano

Z výsledků výzkumu vyplývá, že všichni respondenti jsou s kvalitou svého života při pobytu ve výchovném ústavu subjektivně spokojeni, až na výjimku v případě Honzy, kterému dle vlastního tvrzení pobyt ve výchovném ústavu život stěžuje, protože musí dodržovat pravidla a pevný režim. Jeho pohled na věc je zřejmě významně ovlivněn jeho skepticismem. Ovšem vzhledem k tomu, že poruchy chování všech jedinců pramení buď z nepříznivého životního

prostředí, složitých rodinných vztahů, anebo zanedbávané péče rodičů, všichni respondenti jsou schopni ocenit stabilitu bezpečného zázemí výchovného ústavu a podporu, pozornost a péči ze strany všech odborných pracovníků zařízení.

U všech jedinců došlo díky intenzivní metodické práci k nápravě chování, v důsledku čehož byli také přeřazeni na výběrovou skupinu a připravují se na brzký odchod z výchovného ústavu a samostatný život. Je s nimi intenzivně konzultována jejich představa o vlastní budoucnosti, následném bydlení a směřování v budoucí profesi či tvorbě dalších dosažitelných životních cílů, přičemž chlapci s pracovníky výchovného ústavu aktivně a se zájmem spolupracují.

Úroveň kvality života je však ze subjektivního pohledu chlapců výrazně negativně ovlivněna vlivem absence svobody či omezenosti soukromí. Absence svobody byla až na výjimku Matěje zmiňována u všech ostatních respondentů jako velké negativum při pobytu ve výchovném ústavu. Vzhledem k tomu, že jedinci před nedobrovolným příchodem do výchovného ústavu žili dle vlastních aktuálních popudů, nedodržovali žádný režim, zameškávali školu a utíkali z domova, je tato skutečnost pochopitelná, protože zásadní podmínkou spolupráce ve výchovném ústavu je dodržovat režim a řád. Přestože se tomu během doby umístění všichni respondenti naučili a přizpůsobili, pocítují tuto záležitost jako velké omezení, a o to více se těší na plnoletost a samostatnost. V případě Matěje, který jako jediný neuvedl, že mu svoboda schází, je to zřejmě z toho důvodu, že celý život pobýval v ústavní péči, a neměl stálé příznivé domácí zázemí, tudíž jiný svobodný život mimo ústavní péči ani nezná, anebo si na něj nepamatuje.

Přestože v mnoha případech byly při příchodu do výchovného ústavu rodinné vztahy narušeny, tyto vazby se časem u všech podařilo obnovit díky aktivní spolupráci pracovníků zařízení, rodiny či příbuzných a respondentů. Dobrý vztah s rodinou, pravidelný kontakt a realizované dovolenky znamenají pro chlapce propojení mezi ústavním životem a veřejnou společností, což pro chlapce znamená velkou motivaci pro to, aby na sobě dál pracovali a v budoucnu se bez problému začlenili do společnosti. Udržování kladných sociálních kontaktů má zkrátka pozitivní vliv na kvalitu jejich budoucího života. I když v určitých případech není vzhledem k minulosti vhodné, aby se po odchodu z výchovného ústavu vrátili zpět do rodiny, kde mohou přijít znovu do styku se závadovou komunitou a lepší alternativou navazující péče jsou např. domy na půl cesty, je velkou výhodou pro jejich budoucí samostatný život, aby nadále v rodině přetrvávaly pozitivní vztahy, které pro jedince budou představovat potřebnou oporu.

7 Diskuse

Zásadní skutečností je, že děti ve výchovných ústavech jsou umístěny nedobrovolně a ve většině případů je jejich přítomnost zde zaviněna rodiči, jejich špatným přístupem k výchově či úplným nezájmem o dítě. Každé z těchto dětí se potýká buď s určitými výchovnými problémy, s poruchou chování či patologickou závislostí, a mnoho z nich trpí nedůvěrou k dospělým lidem, v důsledku špatně zažitých vzorců svých rodičů. Tento fakt poté práci odborníků s dětmi ve výchovném ústavu značně stěžuje, protože předpokladem pro navázání spolupráce s dítětem je právě důvěra. Při příchodu do výchovného ústavu je dítě na určitou chvíli odloučeno od původního prostředí, ze kterého bylo soudním rozhodnutím odebráno. Mezitím je s ním citlivě pracováno na tom, aby se dobře adaptovalo a zvyklo si na nový, často přísnější režim, než na jaký bylo zvyklé. Dítěti je dán dostatek času na to, aby se začlenilo do kolektivu a našlo si na výchovné skupině kamarády. V prostředí výchovného ústavu se dítě setkává s novým a zcela jiným životním způsobem, této změně se musí následně přizpůsobit a přistoupit na podmínky spolupráce s odborníky, týkající se zavedení veškerých opatření, které povedou k nápravě chování a odstranění důvodů, které zapříčinily jeho pobyt v ústavní výchově. Po určité době je pak žádoucí, aby se intenzivně pracovalo také na zlepšení vztahu s rodinou, což je někdy záležitost velmi obtížná a vyžaduje od všech dotyčných spoustu trpělivosti, neboť se mnohdy stává, že jedna ze stran tento kontakt odmítá. Vztah s rodinou a sociální vazby mimo výchovný ústav jsou však pro život dítěte velmi důležité, neboť dítě v ústavní výchově není natrvalo, a po skončení pobytu se bude muset znovu začlenit do společnosti. Výchovný ústav představuje nutné opatření, jak dítě nasměrovat na správnou životní cestu a vytvoření si nového hodnotového rámce.

Z výsledků výzkumu lze posoudit, že v této funkci výchovné ústavy odvádí svou práci úspěšně. Samozřejmě, že vzhledem k povaze kvalitativního výzkumu nelze tyto výsledky zobecnit na celou populaci, ani předpokládat, že všechny výchovné ústavy fungují stejně dobře, ovšem i dle výsledků výzkumů Horké (2014) a Dvořákové (2011), v kapitole 5, je zjevné, že se díky metodické práci odborníků zpravidla daří u dětí změnit přístup k životu, zmírnit či odstranit negativní projevy chování, přeformovat žebříček hodnot a zároveň přehodnotit své názory, postoje a ujasnit si, co od života čekají, a jaký život by chtěli vést. O důležitosti tohoto uvědomění u dětí pojednává celá kapitola 1. Pokud položíme základy k tomu, aby dítě nad životem a svou budoucností takhle přemýšlelo, vedeme ho k tomu, aby si tvořilo konkrétní dosažitelné cíle a představy, a zároveň vyhodnocovalo svoje možnosti, jak lze daných cílů a ideálů dosáhnout. Když ho následně budeme motivovat a podporovat, zajistíme, aby se tyto cíle

staly trvalými, což je klíčem k tomu, aby život již dospělého jedince po odchodu z výchovného ústavu i nadále zůstával kvalitní. Je nutno v dětech pěstovat pozitivní pohled na život natolik stabilní, aby jedinec, jakožto dospělý, později ve společnosti obstál bez vážných komplikací a nenavrátil se ke svému původnímu životnímu stylu či nevhodným způsobům chování.

Tato práce pojednává o subjektivním pohledu mládeže na kvalitu života ve výchovném ústavu. Horká (2014) uvádí, že při svém výzkumu zjistila, že část dětí na tuto otázku nedokázala odpovědět, protože si neuměla pod pojmem kvalita života nic představit. V mém výzkumu jsem se ptala na kvalitu života respondentů oklikou, jelikož jsem zjišťovala při rozhovoru převážně míru jejich spokojenosti se svým životním způsobem, ptala jsem se například, co jim ve výchovném ústavu nejvíce chybí, co jim zde vadí, jestli zde mají blízkou a důvěrnou osobu, na kterou se mohou kdykoliv obrátit, jak hodnotí průběh své adaptace do zařízení, jak zde tráví svůj volný čas apod. Vycházela jsem z psychologického přístupu ke kvalitě života dle Vaďurové a Mühlpachra (2005), jenž je rozebrán v kapitole 1.1, kteří pracují s pojmem „well-being“. Na základě tohoto přístupu dle autorů platí, že pokud člověk hodnotí, že jsou dostatečně naplňovány jeho potřeby, cítí se dobře a je osobně spokojen s úrovní svého života, pak považuje svůj život za kvalitní. V mém výzkumu respondenti až na dvě výjimky (viz. Honza, David) odpovídali kladně. Nikdo však přímo neodpověděl, že je ve výchovném ústavu nespokojený, anebo že zásadně strádá, ovšem u všech respondentů je vnímání osobní pohody a subjektivní spokojenosti narušováno výrazným omezením svobody a soukromí.

V kapitole 1.3, která pojednává o indikátorech kvality života, je uvedeno jejich rozdělení dle WHO, jež soustřeďuje indikátory do čtyř oblastí. Těmi jsou fyzické zdraví a úroveň samostatnosti, psychické zdraví a duchovní stránka, sociální vztahy a prostředí. (Vaďurová a Mühlpachr, 2005) Vzhledem k tomu, že úroveň kvality života respondentů byla v původním rodinném prostředí značně nízká, či dokonce v některých případech byli přímo ohroženi na svém zdravém vývoji a pohybovali se často v prostředí, jež se nedá vyhodnotit jako podnětné a bezpečné, shledala jsem při výsledcích výzkumu, že u většiny respondentů byla kvalita jejich života díky výchovnému ústavu zlepšena téměř ve všech oblastech, které uvádí WHO. Níže vyhodnocení tohoto výstupu více rozeberu.

Například v případě Patrika šlo o významné zlepšení kvality života v oblasti fyzického zdraví a samostatnosti, protože se potýkal se závislostí na drogách, a až díky pracovníkům ve výchovném ústavu se mu podařilo s užíváním drog přestat a pracovat na změně svého přístupu k životu. U Pavla se v této oblasti podařilo zcela změnit svou životosprávu, chlapec se začal

více zajímat o zdravou stravu a udržování fyzické kondice, v rámci samostatnosti se rozhodl začít splácet své dluhy a lépe hospodařit s penězi. V případě Honzy je zlepšení v tomto směru dle mého názoru diskutabilní, protože kvůli jeho pesimistickému postoji nenahlíží na kvalitu svého života tak jako ostatní chlapci. Myslím si, že mu prostředí výchovného ústavu rozhodně prospívá, ovšem chlapec zatím není schopen si tuto skutečnost přiznat. Je zřejmě potřeba, aby nadále intenzivně pracoval s psychologkou na zlepšení především svého duševního zdraví. Oproti tomu u Matěje došlo k výraznému zlepšení po fyzické stránce díky tomu, že se zlepšuje jakožto sportovec a zdokonaluje své výkony, protože je mu zde, ve výchovném ústavu, tato forma seberealizace, oproti předchozím zařízením ústavní péče, umožněna. Také se jeví jako mnohem samostatnější a odpovědnější než v předchozích zařízeních. V případě Davida se dá v této oblasti vyzdvihnout jisté zlepšení v chování vůči sobě samému, chlapec se přestal sebepoškozovat a dodržuje pravidelnou medikaci, oblast samostatnosti je však dle mého názoru také diskutabilní vzhledem k jeho znevýhodnění. V neposlední řadě ovšem největší zlepšení kvality života v této oblasti pozoruji u Šimona, který je ve výchovném ústavu velmi samostatný, dbá na pořádek a zodpovědně hospodaří s penězi. Také má oblibu ve sportu, a podobně jako Matěj využívá veškerých nabízených možností ze strany výchovného ústavu, jak se ve svých výkonech zdokonalovat.

V oblasti psychického zdraví a duchovní stránky sledávám zlepšení kvality života, díky umístění do výchovného ústavu a následné metodické práci s odborníky, u 4 ze 6 chlapců. Jedná se o Patrika, Pavla, Matěje a Šimona. Všichni tito chlapci vypověděli, že jim buď etopedka či psychologka velmi pomohla po psychické stránce a změnit svůj pohled na život. Naučili se sebereflexi a jsou nyní schopni kriticky hodnotit své chování, vidět rozdíly mezi současným a minulým chováním. Více se věnují seberozvoji v rámci kvalitního trávení volného času, soustředí se na své vzdělání a daří se jim nekonfliktně řešit různé krizové situace. U zbylých chlapců, tj. Honza a David, došlo taktéž k nápravě chování. U Davida, i přes jeho mentální znevýhodnění, je velký pokrok, že dokáže své chování reflektovat, protože při pobytu v předchozích zařízeních toho zcela nebyl schopen. Přestože i u Honzy sledávám značný pokrok ve změně chování, jeho náhled na život a svou vlastní existenci se mi jeví stále poněkud nezrálý v porovnání s ostatními chlapci.

K těmto zlepšením došlo hlavně díky změně životního prostředí. Situace, že byli chlapci do výchovného ústavu přemístěni z nepodnětného prostředí rodiny, nebo v důsledku jiných vážných důvodů z jiného typu zařízení, jim dopomohla k tomu, aby se dostali do rukou odborných pedagogických pracovníků, kteří jim zajistili vše, co v danou chvíli nejvíce

potřebovali a vynaložili veškeré své úsilí, aby je posunuli dál, a ukázali jim cestu, kterou se mohou vydat, aby v budoucnu žili podle vlastních představ a bez konfliktu se společností. Je pravděpodobné, že bez zásahu příslušných orgánů by k takové změně jejich životní perspektivy nikdy nedošlo. Také jejich kvalita života v oblasti sociálních vztahů je díky změně přístupu k životu o mnoho lepší. U všech chlapců se podařilo zlepšit vztah s rodiči či jinými příbuznými osobami a dodržují spolu pravidelný kontakt, díky čemuž mají do života po ruce dospělou osobu, na kterou se mohou v případě krize obrátit. Také se však v rámci sebeřízení a seberegulace naučili bezkonfliktně jednat s lidmi a řešit případné neshody jinými vhodnými způsoby, než prostřednictvím agresivity a násilí, což má velmi dobrý vliv na jejich budoucí vztahy ať už v osobním či pracovním životě.

Vedle toho byla u všech respondentů také zlepšena kvalita života v oblasti trávení volného času a rozšíření možností seberealizace. Zároveň je velmi podstatné zlepšení v oblasti vzdělání, protože všichni respondenti mají jisté zkušenosti se záškoláctvím, a jejich vztah ke škole odjakživa nebyl kladný, což se díky kombinaci empatického a důsledného přístupu pedagoga a individuálnímu tempu při výuce podařilo napravit.

Jak je uvedeno v kapitole 1.2, dle Machové, Kubátové a kol. (2015) je při jednání s dětmi s rizikovým chováním nejdůležitější rovnocenný partnerský přístup, kdy dospělý nevystupuje autoritativně a nedává příkazy a zákazy, ale představuje stabilní oporu a nenucenou pomoc. Nabízí důvěru a pochopení, ovšem zároveň má vytyčené profesionální hranice a podmínkou spolupráce je spolehlivost a řádné dodržování nastavených pravidel. S tímto tvrzením souhlasí také Jedlička (2015), který klade velký důraz na efektivní komunikaci a rovnoprávnost mezi dítětem a jeho vychovatelem. V kapitole 4.3 je dle autora uvedeno, že pokud dítě vyžaduje, aby s ním bylo jednáno jako s dospělým člověkem a ne dítětem, musí se také jako dospělý chovat, ve smyslu zodpovědnosti, spravedlnosti a spolehlivosti. Tento přístup a komunikace s dítětem ve výchovném ústavu způsobuje, že se pak zde necítí utlačované a méněcenné, ale naopak si uvědomuje svou důležitost, a to ho silně motivuje k učinění konkrétních změn a přistoupení na podmínky spolupráce. Na praxi se mi navíc potvrdilo, že tato metoda práce s dětmi skutečně funguje a děti umí rovnoprávný vztah s vychovatelem či jiným pedagogickým pracovníkem velmi ocenit.

Zkrátka platí, že kde selhala rodina, uspěli pracovníci výchovného ústavu. Svým profesionálním přístupem, důsledným vedením, neustálým motivováním ke změně, s velkou dávkou trpělivosti a intenzivní spoluprací s jinými odborníky pomohli dětem s takto

nešťastnými osudy na začátku života, změnit pohled na život a najít smysl své existence. Díky nim jsou děti nyní schopné vytvořit si reálnou představu o vlastním budoucím kvalitním životě. Tohle funkční aplikované výchovné působení bych přiřadila zejména k tomu, které je uvedeno v kapitole 2.1, o kterém píše Pelikán (2007), a tím je výchova ke svobodě a odpovědnosti. Zahrnuje totiž nastavení pevného a jasného řádu a dodržování pravidel, ale také ponechává dítěti volný prostor k tomu, aby se dokázalo samo zorientovat ve své vlastní svobodě, a mezitím co plnilo své povinnosti, dokázalo také využívat svých práv. Zejména pro děti z výchovných ústavů je důležité, aby se po odchodu z ústavní výchovy ve své vlastní svobodě neztratily, ale nadále zůstávaly zodpovědné a samostatné a vytvořily si svá pravidla, kterými se budou řídit, aby nesešly z oné pozitivní cesty, na kterou je výchovný ústav nasměroval.

Závěr

Diplomová práce se zabývá tématem Subjektivní pohled mládeže na kvalitu života ve výchovném ústavu. Hlavním cílem je zjistit, jak mládež vnímá kvalitu svého života při pobytu ve výchovném ústavu. Práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. V teoretické části je v první kapitole vysvětlen pojem kvalita života a kvalita života dětí a dospívajících, druhá kapitola objasňuje roli rodiny v duševním vývoji dítěte, ve třetí kapitole jsou vysvětleny pojmy porucha socializace u dospívajících, rizikové chování mládeže a kriminalita a delikvence nezletilých. Čtvrtá kapitola se zabývá legislativním vymezením ústavní a ochranné výchovy a je zaměřena na objasnění problematiky konkrétního typu zařízení pro výkon ÚV a OV, kterým je výchovný ústav. V empirické části je v kvalitativním výzkumu, prostřednictvím celkem šesti případových studií a analýzou dat za pomoci zakotvené teorie, objasněna subjektivní spokojenost mládeže s kvalitou svého života ve výchovném ústavu. Při výzkumném šetření a získávání dat byla použita kombinace tří metod, kterými jsou polostrukturovaný rozhovor, analýza spisové dokumentace a zúčastněné pozorování. Výzkumné šetření probíhalo v zimním semestru absolventského ročníku v rámci povinné odborné praxe v zařízení konkrétního výchovného ústavu. Veškerá data byla anonymizována a jména respondentů pozměněna.

Dnešní společnost je rozdělena na dva tábory. Jedna strana vnímá ústavní výchovu jako trest pro děti s nežádoucím chováním či za páchaní trestné činnosti, přičemž druhá strana ji vnímá jako nešťastný osud nevinných dětí, které v důsledku zanedbávané péče rodičů přišly o svůj domov a o svou svobodu. Ani jeden pohled však není zcela správný a dle zkušenosti z praxe a výsledků výzkumu této práce je pravda někde uprostřed. Umístění do výchovného ústavu neznamená pro dítě trest, ale žádoucí opatření, jak jej zachránit před ubíráním se špatnou životní cestou, a nasměrovat ho ke kvalitnějšímu způsobu života a lepší životní perspektivě. Děti ve výchovných ústavech zpravidla pochází ze špatných rodinných poměrů, ostatně tato skutečnost se týká všech respondentů zúčastněných ve výzkumu. Ovšem to také neznamená, že děti na umístění v tomto zařízení nenesou žádnou svou vinu. Umístění dítěte do výchovného ústavu je z hlediska legislativního procesu a z pohledu sociálních kurátorů záležitostí hodnou delšího sledování situace rodiny a dítěti je často několikrát dána šance na změnu chování v původním rodinném prostředí, či je rodině opakovaně nabízena pomoc ze strany služeb sociální prevence a poradenství. Pokud rodina či dítě opakovaně v nápravě selhává, není jiného lepšího řešení než dítě umístit do lepšího prostředí, kde kvalita jeho života nebude rozhodně narušena, ale dokonce hned v několika oblastech pozvednuta minimálně o jednu úroveň výš.

Literatura a zdroje

1. ADLER, Alfred, 2018. *Člověk, jaký je. Základy individuální psychologie*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-1385-7.
2. BENDL, Stanislav; HANUŠOVÁ, Jaroslava; LINKOVÁ, Marie, 2016. *Žák s problémovým chováním: cesta institucionální pomoci*. Praha: Triton. ISBN: 978-80-7387-703-3.
3. BĚHOUNKOVÁ, Leona, 2012. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. [online] Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. [cit. 2024-02-09]. ISBN 978-80-87652-87-9. Dostupné z: https://archiv-nuv.npi.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Fenomen_odchodu.pdf
4. DUNOVSKÝ, Jiří a kol., 1999. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 80-7169-254-9.
5. DVOŘÁKOVÁ, Iva, 2011. *Kvalita života ve výchovném ústavu* [online]. Diplomová práce. [cit. 2024-03-04]. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/b7bzy/>
6. EYRE, Linda a EYRE, Richard M, 2007. *Jak naučit děti hodnotám. Rádci pro rodiče a vychovatele*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-275-1.
7. FISCHER, Slavomil, ŠKODA, Jiří, 2009. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. ISBN: 978-80-247-2781-3.
8. FOLDA, Jan a kol., 2009. *Systém náhradní péče o děti a mladistvé & následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice, situační analýza*. [online] Sdružení SOS dětských vesniček. [cit. 2023-12-12]. Dostupné z: <https://www.sos-vesnicky.cz/app/uploads/2017/12/situacni-analyza-systemunasledne-pece-v-cr.pdf>
9. HELUS, Zdeněk, 2004. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Pedagogická praxe. Praha: Portál. ISBN 80-7178-888-0.
10. HORKÁ, Jana, 2014. *Život dětí ve výchovných ústavech a jejich subjektivní spokojenost* [online]. Bakalářská práce. [cit. 2024-03-03]. Brno: Masarykova univerzita,

Pedagogická fakulta. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/qoq07/Bakalarska_prace_-_Jana_Horka_Hotovo.pdf

11. HUTYROVÁ, Miluše a kol., 2019. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-1523-3.
12. JEDLIČKA, Richard, 2011. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-788-6.
13. JEDLIČKA, Richard, 2015. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5447-5.
14. JOCHMANNOVÁ Leona, KIMPLOVÁ, Tereza a kol., 2021. *Psychologie zdraví. Biologické, psychosociální, digitální a spirituální aspekty*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN: 978-80-271-4716-8.
15. JŮN, Hynek, 2021. *Když běžné postupy selhávají. Jak hledat reálná řešení složitých situací v sociálních službách*. Praha: Pasparta Publishing, s. r. o. ISBN: 978-80-88429-05-0.
16. KOŽELOUHOVÁ, Anna, 2015. *Udržitelnost bydlení a bytové výstavby. Principy udržitelnosti aplikované v segmentu podporovaného bydlení v České republice*. [online] Disertační práce. [cit. 2023-12-14]. Brno: Vysoké učení technické. Fakulta architektury. Dostupné: https://theses.cz/id/rezh0p/DISERTACE_Kozelouhova_.pdf?zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dprojekt%20Wohngemeinschaft%26start%3D1
17. KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2001. *Psychologie zdraví*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN: 8071785512.
18. KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2004. Kvalita života. In: HNILICOVÁ, Helena, ed. *Kvalita života: sborník příspěvků z konference, konané dne 25.10.2004 v Třeboni, Kongresový sál hotelu Aurora*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky. ISBN 80-86625-20-6.
19. KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2006. *Psychologie smysluplnosti existence. Otázky na vrcholu života*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN: 80-247-1370-5.

20. LUKÁŠOVÁ, Hana, 2010. *Kvalita života dětí a didaktika*. 1 vyd. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-784-8.
21. MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN: 80-17178-747-7.
22. MACHOVÁ Jitka, KUBÁTOVÁ, Dagmar a kol., 2015. *Výchova ke zdraví*. 2. akt. vyd. Praha: Grada. ISBN: 978-80-247-5351-5.
23. MAREŠ, Jiří a kol., 2006. *Kvalita života u dětí a dospívajících I*. MSD, spol. s r.o. Brno. ISBN: 80-86633-65-9.
24. MARTANOVÁ, Veronika, 2012. *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. [online]. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga. [cit. 2023-12-02]. ISBN 978-80-87258-75-0. Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/file/333/standardy-ozpprch-web.pdf>
25. MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk, 1994. *Děti, rodina a stres: [vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí]*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Psychiatrické centrum, Praha: Galén. ISBN 80-85824-06-X.
26. MATĚJČEK, Zdeněk, 2018. *Rodiče a děti*. 3 upr. vyd. Praha: Vyšehrad. ISBN: 978-80-7429-797-7.
27. MATOUŠEK, Oldřich, 1999. *Ústavní péče*. 2. rozš. přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN: 80-85850-76-1.
28. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 2003. 3., rozš. a přeprac. vyd. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-19-9.
29. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana, 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-739-8.
30. MAUSSEN, Jana, 2018. *Shrnutí závěrečných zpráv expertních skupin pro identifikaci relevantních indikátorů kvality života v ČR* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/strategie/wp-content/uploads/sites/2/2018/07/Kvalita-%C5%BEivota-Souhrn%C3%A1-zpr%C3%A1va.pdf>

31. MOŽNÝ, Ivo, 2002. *Sociologie rodiny. Základy sociologie*. 2. upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-05-9.
32. MŠMT ČR, 2010. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* [online]. č.j. 21291/2010-28. [cit. 2023-11-08]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
33. MŠMT, 2024. *Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2022/2023: Kapitola H – Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. [online]. MŠMT: © 2024 Sekce informatiky, statistiky a analýz. [cit. 03.03.2024]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>
34. MUSILOVÁ, Marcela, 2015. *Pedagogická diagnostika*. 2., dopl. a rozš. vyd. Olomouc: Psychologická a výchovná poradna, 56 s. ISBN: 978-80-904822-9-6.
35. MYŠKOVÁ, Lucie a kol., 2018. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče a standardy kvality služeb ambulantních středisek výchovné péče*. [online] 1. vyd. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. [cit. 2024-01-14]. ISBN: 978-80-7481-222-4. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=003077279&local_base=NKC
36. NAZARUDIN, Muhamad. Children Right Protection from Brawl (Junivenille Delinquency) Violence Content in Social Media. *Journal Research of Social Science Economics and Management*, vol. 02, No. 12, 2868–2884, [online]. July 2023, [cit. 2023-11-08]. doi: 10.59141/jrssem.v2i12.502. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/373630848_Children_Right_Protection_from_Brawl_Junivenille_Delinquency_Violence_Content_in_Social_Media
37. ONDREJKOVIČ, Peter, 2001. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, SAV. ISBN 80-224-0685-6.
38. PELIKÁN, Jiří, 2007. *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1265-2.
39. PIPEKOVÁ, Jarmila a kol., 1998. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN: 80-85931-65-6.

40. PREKOPOVÁ, Jiřina a SCHWEIZER, Christel, 2015. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu. Výchova a respektování dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-716-9.
41. PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5.
42. PTÁČEK, Radek, 2006. *Poruchy chování v dětském věku*. Vzdělávací institut ochrany dětí. ISBN: 80-86991-81-4.
43. RIEGER, Zdeněk, 2009. *Návrat k rodině a domů. Příprava klientů institucionálních služeb na návrat z odloučení*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-544-8.
44. STRAUSS, Anselm, CORBINOVÁ, Juliet, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce. ISBN: 808583460X.
45. ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-313-0.
46. THOROVÁ, Kateřina, 2015. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0714-6.
47. UNICEF, 2018. *Children living and working in the streets of Georgia* [online]. Unicef. [cit. 2024-03-04]. Dostupné z: <https://www.unicef.org/georgia/press-releases/children-streets-georgia-lack-accesseducation-health-and-protection-services-unicef>
48. VAĐUROVÁ, Helena, MÜHLPACHR, Pavel, 2005. *Kvalita života. Teoretická a metodologická východiska*. 1. vyd. MSD, spol. s.r.o. Brno. ISBN: 8021037547.
49. VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2. dopl. přeprac. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.
50. WALLANDER, J.L., & KOOT, H.M., 2016. Quality of life in children: A critical examination of concepts, approaches, issues, and future directions [online]. *Clinical Psychology Review*, [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: <https://escholarship.org/uc/item/320327zm>
51. Zákon č. 89/2012 Sb., *občanský zákoník (nový)*

52. *Zákon č. 109/2002 S., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*
53. *Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů*
54. *Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů*